○ แด่อาจารย์ [illegible]

○ ชีพนี้แปรเปราะไร้ ยึดหมาย
เกิดเพื่อรอสลาย เท่านั้น
สิ่งเหล่าโลก[illegible] บนโลก
ชีวิตเสื่อมสูญสั้น กรรมนั้นยืนยาว ๆ

○ แม้ร่างพ่อหลับใหล กลับปรวสาน
เหนื่อยนักตรากตรำงาน มากแล้ว
สิ้นเสียงสั่งกังวาน ว่าลูกพ่อ เสียงพ่อ
[illegible]อย่าแคล้ว เสพสรรสุขเกษมดี ๆ

จากภรรยาและลูก ๆ

สารบาญ **หน้า**

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน พิธีพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์อรรจน์ วิวัฒน์ สุนทรพงศ์ ณ วัดมกุฎกษัตริยาราม วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๑

อาจารย์ อรรจน์ วิวัฒน์ สุนทรพงศ์

ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๐๘

ประวัติสังเขป

ชีวิตครอบครัว

อาจารย์อรรจน์ วิวัฒน์ สุนทรพงศ์ เกิดที่บ้านทองหลาง ตำบลดอนตะหนิน อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา มณฑลนครราชสีมา เมื่อวันจันทร์ที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๕๐ ตรงกับปีมะแม เป็นบุตรของนายน้อยและนางทองอยู่ สุนทรพงศ์

ในปี ๒๔๗๑ ได้อุปสมบทที่วัดบัวใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา และมาจำพรรษาที่วัดพระนารายณ์มหาราช (วัดกลางเดิม) จังหวัดนครราชสีมา

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๔๗๑ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ได้สมรสกับนางลูกอินทร์ อริยะเดช ธิดาของนายเที่ยง นางปุก ที่อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา มีบุตรและธิดาด้วยกัน ดังนี้

๑. นางอุไรวรรณ ศิวารัตน์ ปัจจุบันรับราช-
การเป็นครู โรงเรียนอนุบาลพิบูลย์เวศม์
พระโขนง พระนคร
(สมรสกับ นายสัณห์ ศิวารัตน์ รับราช-
การเป็นอาจารย์ที่คณะวิศวกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย)
มีบุตรและธิดา รวม ๓ คน

๒. นายเอกชัย สุนทรพงศ์ ปัจจุบันรับราชการ
เป็นอาจารย์ ที่วิทยาลัยเทคนิคภาคตะวัน
ออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา
(สมรสกับ นางสาวพูลศรี ประศาสน์วินิจ-
ฉัย รับราชการเป็นอาจารย์ ที่วิทยาลัย
เทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นคร
ราชสีมา)
มีบุตรและธิดา รวม ๒ คน

๓. นางอุบณีย์ สินสมุทร ปัจจุบันรับราชการ
เป็นครู โรงเรียนวัดบางมด ธนบุรี
(สมรสกับนายสุพล สินสมุทร รับราชการ

ในกองการอบรม กรมการปกครอง)
มีบุตร ๑ คน

๔. นายอรรณพ สุนทรพงศ์ ปัจจุบันทำงานในกองวิจัยและส่งเสริมอุตสาหกรรม ธนาคารแห่งกรุงศรีอยุธยา พระนคร
๕. นางสาวอรุณวรรณ สุนทรพงศ์ ปัจจุบันรับราชการในกองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์

การศึกษา

๒๔๕๙—๒๔๖๑ สอบไล่ได้ประโยคประถมบริบูรณ์ (ชาย) โดยใช้เวลาเรียนเพียง ๓ ปี (ได้ข้ามชั้นจากประถมปีที่ ๒ ไปอยู่ประถมปีที่ ๓) ที่โรงเรียนประจำอำเภอพล วัดสระจันทน์ จังหวัดขอนแก่น

๒๔๖๒—๒๔๖๔ สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๓ จากโรงเรียนประจำจังหวัดขอนแก่น "ขอนแก่นวิทยาคาร" โดยสอบได้เป็นที่ ๑

	ของนักเรียนในมณฑลอุดร (อุดร เลย สกลนคร นครพนม ขอนแก่น หนองคาย
๒๔๖๕–๒๔๖๗	สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนประจำมณฑลนครราชสีมาและได้รับคัดเลือกไปศึกษาวิชาครูต่อในกรุงเทพฯ
๒๔๖๘–๒๔๖๙	สอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) จากโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ และได้เริ่มกลับไปรับราชการที่จังหวัดนครราชสีมา ในปี ๒๔๖๙
๒๔๗๔	สอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม (สอบชุด)
๒๔๘๒	ได้รับประกาศนียบัตรการอบรมผู้กำกับลูกเสือ ของกรมพลศึกษากระทรวงศึกษาธิการ
๒๔๙๓	ได้รับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต

จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

๒๔๙๗ ได้รับทุนยูซอมไปศึกษาและดูงานในด้านการบริหารการศึกษาที่สหรัฐอเมริกาเป็นเวลา ๑ ปี

ได้รับ Certificate of the Elementary School Curriculum จาก Central Michigan College of Education (ปัจจุบันยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัย), Michigan และได้รับ Certificate of Specialization in Teacher Training จาก George Peabody College for Teachers, Nashville, Tennessee

๒๔๙๘ ได้รับประกาศนียบัตรการบริหารการศึกษา จากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ

๒๕๐๖ ได้รับวุฒิบัตรวิชาพัฒนาการเศรษฐ

กิจ จากสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี และได้มีโอกาสไปศึกษาและดูงานที่ไต้หวัน และฮ่องกง ในด้านเกษตร-กรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การปฏิรูปที่ดิน ฯลฯ

การรับราชการ

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๐	เริ่มรับราชการในตำแหน่งครูจัตวาที่โรงเรียนประจำมณฑลนครราชสีมา เริ่มได้รับเงินเดือนๆ ละ ๔๕ บาท ตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๗๐ (เดือนพฤษภาคม มิได้รับเงินเดือน)
๑ ตุลาคม ๒๔๗๕	ได้เลื่อนจากชั้นจัตวาเป็นชั้นตรี สังกัดโรงเรียนเดิม และได้รับเงินเดือนๆ ละ ๘๐ บาท

๑ เมษายน ๒๔๗๙ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๙๐ บาท

๑ เมษายน ๒๔๘๑ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๑๐๐ บาท

๓ มิถุนายน ๒๔๘๖ กรมสามัญศึกษาได้แต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่ง ผู้รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนประจำอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๒๕ มกราคม ๒๔๘๗ ได้รับตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนประจำอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๑ กรกฎาคม ๒๔๘๗ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๑๑๐ บาท

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙ ได้รับคำสั่งให้ไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่ตรี โรงเรียนฝึกหัดครูมูล จังหวัดนครราชสีมา

๑๓ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ได้เลื่อนเป็นชั้นโท ในตำแหน่งครูใหญ่โทโรงเรียนเดิม ได้รับเงินเดือน ๑๓๐ บาท (ต่ำกว่าอัตราชั้นโท)

๑ มกราคม ๒๔๙๐	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๑๔๐ บาท (ชั้นโทอันดับ๑) กระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูนครราชสีมา
๑ มกราคม ๒๔๙๑	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๑๗๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๒	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๑๙๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๓	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๒๐๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๔	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๒๔๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๕	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๒๖๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๖	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๒๘๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๗	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๓๐๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๘	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๓๒๐ บาท
๑ มกราคม ๒๔๙๙	ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครู นครราชสีมาและได้เลื่อนเป็นชั้นเอก เงินเดือน ๓๕๐ บาท
๑ มกราคม ๒๕๐๑	ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๓๘๐ บาท

๑ มกราคม ๒๕๐๒ ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่วิทยาลัยครู นครราชสีมา เงินเดือน ๔๒๐ บาท

๑ กรกฎาคม ๒๕๐๒ ย้ายเข้าไปรับราชการในกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ในตำแหน่งอาจารย์เอกประจำกรม

๑ มกราคม ๒๕๐๓ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๔๖๐ บาท

๕ มกราคม ๒๕๐๓ ดำรงตำแหน่งศึกษานิเทศก์เอกกรมการฝึกหัดครู เงินเดือน ๓๒๐๐ บาท (๔๖๐ บาทเดิม)

๕ มกราคม ๒๕๐๔ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๓๖๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๐๔ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๔๐๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๐๕ ได้เลื่อนเงินเดือนเป็น ๔๓๐๐ บาท

ราชการพิเศษและการปฏิบัติงานนอกราชการ

๒๔๗๙—๒๔๘๑ ร่วมสอนและดำเนินการโรงเรียนราชสีมาตอนบ่าย อันเป็นจุดกำเนิดของโรงเรียนราษฎร์ "ศรีวิทยากร" จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน

๒๔๘๑	ได้เป็นรองผู้กำกับลูกเสือโท (ร.ผ.ท.) ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้บังคับหมวดลูกเสือ ผู้แทนหน่วยโรงเรียนราชสีมาวิทยาลัยเพื่อเข้าชุมนุมลูกเสือประจำปี
๒๔๘๔	เป็นเวลาอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าหมวดควบคุมแสงไฟ ภายในอาคารและสืบจารกรรม เนื่องจากประเทศไทยประกาศสงครามกับอังกฤษอเมริกา
๒๔๘๔—๒๔๘๗	เป็นเจ้าของและผู้จัดการโรงเรียนประสาทวิทยวัฒนา อันเป็นจุดกำเนิดของโรงเรียนขุนหวัฒอนุสรณ์นครราชสีมาในปัจจุบัน
๒๔๘๘—๒๔๘๙	เป็นครูใหญ่และกรรมการโรงเรียนมัธยมวัดประถมพานิช อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๒๔๙๐ เป็นอุปนายกสมาคมฌาปนกิจแผนกศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมา

๒๔๙๑ เป็นกรรมการนายทะเบียนสมาคมนักเรียนเก่าราชสีมาวิทยาลัย และเป็นกรรมการดำเนินการ (ชั่วคราว) ของร้านสหกรณ์จังหวัดนครราชสีมาจำกัดสินใช้

๒๕๐๖ เป็นเจ้าหน้าที่พิจารณาภาพยนตร์ของกระทรวงศึกษาธิการ

๒๕๐๘ เป็นกรรมการพิจารณาภาพยนตร์และโทรทัศน์

นอกจากงานพิเศษดังกล่าวข้างต้น ตลอดเวลาที่ท่านรับราชการ ท่านยังได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการในการสอบไล่ การสอบคัดเลือก การสอบเลื่อนชั้น การสอบชุด การอบรม การสัมนา ทั้งที่เป็นงานของส่วนภูมิภาคและส่วนกลางอยู่เสมอ ตลอดจนการรับเชิญเป็นวิทยากรไปปาฐกถาบรรยาย ร่วมอภิปราย และสัมนาเป็นครั้งคราว

การรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

๒๗ กันยายน ๒๔๘๓ เบ็ญจมาภรณ์มงกุฎไทย

๑๙ กันยายน ๒๔๘๔ เบ็ญจมาภรณ์ช้างเผือก

๕ ธันวาคม ๒๔๙๓ เหรียญราชาภิเศกในรัชกาลที่ ๙

๕ ธันวาคม ๒๔๙๔ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

๕ ธันวาคม ๒๔๙๕ จักรพรรดิ์มาลา

๕ ธันวาคม ๒๔๙๗ จตุรถาภรณ์ช้างเผือก

๑๘ มกราคม ๒๕๐๔ เหรียญเสด็จนิวัตพระนคร ในรัชกาลที่ ๙

๕ ธันวาคม ๒๕๐๗ ตริยาภรณ์มงกุฎไทย

เอกสารและหนังสือทางวิชาการที่ได้เรียบเรียง

๒๕๐๖ ๑. วิธิสอนและแผนการสอนต่าง ๆ

๒. แนวทางการนิเทศการศึกษา

๓. การบริหารการศึกษาและระดับการศึกษา

๔. การทดสอบภาษาอังกฤษ

๕. คู่มือครูวิชาสังคมศาสตร์ ปกศ. เอกสาร

ฉบับที่ ๔๗, ๔๙, และ ๖๙ (ตอนที่ ๑—๓ รวม ๓ เล่ม)

๒๕๐๗ ๖. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาแผนใหม่ และบันทึกการสอน

๗. ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาชุมชน การพัฒนาชุมชนและการสังคมสงเคราะห์

๒๕๐๘ ๘. ปัญหาสังคมปัจจุบัน (สังคมวิทยา)

๒๕๐๙ ๙. เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น

๑๐. สังคมศาสตร์(สังคมศึกษาตามหลักสูตรใหม่)

หนังสือดังกล่าวข้างต้นบางเล่มก็ได้ร่วมเรียบเรียงกับวิทยากรบางท่าน บางเล่มก็จัดเรียบเรียงด้วยตนเองโดยตลอด นอกจากนี้ท่านยังได้เขียนบทความซึ่งเป็นประโยชน์ในทางวิชาการไว้อีกมาก

การเป็นสมาชิกสมาคมต่าง ๆ

๑. สมาชิกสมาคมนักเรียนเก่าราชสีมาวิทยาลัย (ส.น.ร.) และได้เป็นกรรมการนายทะเบียนในปี ๒๔๙๑

๒. สมาชิกสามัญของเนติบัณฑิตสภา

๓. สมาชิกสามัญของคุรุสภา

๔. สมาชิกสามัญของสมาคมไทย – อเมริกัน

อวสานของชีวิต

ตามปรกติอาจารย์อรรจน์ วิวัฒน์ สุนทรพงศ์ เป็นผู้มีสุขภาพสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บตลอดมา ในชีวิตการรับราชการของอาจารย์อรรจน์ น้อยครั้งเหลือเกินที่ป่วยจนถึงกับต้องลาพักอยู่กับบ้าน ทั้งนี้จะเห็นได้จากสมุดบันทึกวันลาราชการของท่านเอง จะมีอยู่บ้างก็คือท่านป่วยเป็นโรคลำไส้พิการเมื่ออายุ ๓๒ ปี และเป็นโรคตาอักเสบเมื่ออายุ ๔๖ ปี นอกจากนั้นก็ไม่ปรากฏการป่วยขั้นรุนแรงใด ๆ จนกระทั่งในเดือนสิงหาคม ปี ๒๕๑๐ อันเป็นปีสุดท้ายของการรับราชการของท่านอยู่แล้ว โรคร้ายได้เริ่มแสดงอาการคุกคามท่านโดยปรากฏอาการครั้งแรกหน้ามืดถึงกับฟุบโต๊ะ หลังจากที่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่กรรมการตรวจภาพยนตร์และโทรทัศน์ร่วมกับคณะกรรมการท่านอื่น ๆ จากนั้นมาท่านก็ต้องลาพักรักษาตัว อาจารย์อรรจน์ได้รับการตรวจ

สอบร่างกายอย่างละเอียดถี่ถ้วน ที่โรงพยาบาลศิริราช และโรงพยาบาลประสาท พญาไท ผลปรากฏว่าโรคร้ายที่คุกคามท่านนั้นคือโรคมะเร็งที่ปอดและที่สมอง สุดวิสัยที่แพทย์จะช่วยเหลือไว้ได้แม้แต่วิธีศัลยกรรม ยังความเศร้าสลดให้แก่ภรรยาและลูก ๆ สุดที่จะพรรณนาได้ เมื่อไม่สามารถใช้วิธีศัลยกรรมเข้าช่วยได้แล้ว ก็ได้ขอร้องแพทย์ให้ยาประจำเพื่อความยืนยาวของชีวิต แม้ชั่วระยะเวลาหนึ่งและเพื่อบรรเทาอาการปวด ซึ่งมีเป็นครั้งคราว แต่ก็ได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ผู้ที่เคยมีประสพการณ์กับหมอกลางบ้านหรือการรักษาโดยใช้ฌาน หรือ จิต เข้าช่วยก็แนะนำด้วยความหวังดี ซึ่งถือเป็นทางออกทางสุดท้ายที่ได้พยายามอย่างสุดความสามารถ เพื่อการกลับมาของท่าน แต่แล้วอาทิตย์สุดท้ายของชีวิตท่านก็มาถึง ซึ่งเป็นอาทิตย์ของความโศกสลดโดยแท้ ท่านกลับมีอาการแข็งแรงขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อยประมาณ ๓–๔ วัน และแล้วท่านก็จากไปด้วยอาการอันสงบเมื่อเวลา ๐๕.๔๐ น. ของวันศุกร์ที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๑๐

๐ แด่อาจารย์ ไพรเลพ อ๊อสัพ ปัญญาพงศ์

๐ รูปนี้แปรเปราะไว้ ยึดหมาย
เกิดเพื่อรอสลาย เท่านั้น
ทิ้งเศร้าโศกแก่ลูกญาติสหาย บนโลก
ชีวิตเสื่อมสูญสิ้น กรรมนั้นเป็นเงาๆ

๐ ปล่อยวางพ่อหลับใจ กังวลทางตน
เหนื่อยนักตรากตรำผ่าน มากแล้ว
สิ้นเสียงพร่ำพักวอน รูปพ่อ เสียงพ่อ
กตัญญูบรรยายภาพอย่าแคล้ว - เสพพระรสสุขศานติ

จากภรรยาและลูกๆ

อนุโมทนา

ตามที่เจ้าภาพ ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ขึ้นเป็นของชำร่วยในงานพระราชทานเพลิงศพบิดา ครั้งนั้น อาตมายินดีอนุญาตด้วยความรู้สึกอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

หนังสือนี้ ถ้าอ่านกันให้ดี ๆ แล้ว จะช่วยให้มีความเข้าใจในสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ในความหมายอันกว้างขวาง หรือแปลกจากที่เคยกล่าวถึงกันอยู่อย่างมากมายทีเดียว มนุษย์ก็คือ ธรรม, ธรรมคือเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ ดังที่ปรากฏอยู่แล้วในหนังสือเล่มนี้ ดังนั้น ธรรมชาติก็คือมนุษย์ หรือมนุษย์ก็คือธรรมชาติ หากแต่คนทั่วไปไม่รู้สึกเช่นนั้น ดังนั้นจึงไม่มีทางที่จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" โดยถูกต้อง หรือลึกซึ้งที่สุดได้ นี้คือตัวปัญหาที่เราทั้งหลายกำลังประสบกันอยู่ และผลในที่สุด ก็คือ มนุษย์ไม่มีธรรมเพียงพอที่จะดับทุกข์นั่นเอง.

แม้ข้อความในหนังสือนี้ จะเป็นอย่างย่อที่สุด แต่ก็พอที่จะช่วยให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธรรมได้อย่างเพียงพอ เพราะว่าเรารู้เรื่องรายละเอียดกันมากมายแล้ว หากแต่ยังจับต้นชนปลายไม่ถูกเท่านั้น.

ขอให้ธรรมทานนี้จงสำเร็จเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ท่านที่ล่วงลับไปแล้ว โดยควรแก่คติวิสัย ทุกประการเทอญ ฯ

พุทธทาส อินทปญฺโญ

โมกขพลาราม ไชยา

๑๒ มกราคม ๒๕๑๑

ธรรมวิจักขณกถา

ธรรมเทศนา แสดงโดยพระราชชัยกวี เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถวัดพระบรมธาตุ ฯ เนื่องในพระราชกุศลพิธีวิสาขบูชา วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๑๐

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล พระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ. บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนา ในธรรมวิจักขณกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี, ถ้ารับพระราชทานถวายวิสัชนาไป มิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบาย ในพระธรรมเทศนาบทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ และพระขันติคุณ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มี สติ ปัญญาน้อย, ขอถวายพระพร.

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ฯ โย ธัมมัง ปัสสะติ, โส มัง ปัสสะติ. โย ธัมมัง นะ ปัสสะติ, โส มัง นะ ปัสสะตีติ, ธัมโม สักกัจจัง โสตัพโพ ติ ฯ

ณ บัดนี้ จักได้รับพระราชทานถวายวิสัชนาใน **ธรรมวิจักขณกถา** ดำเนินความตามวาระพระบาลีดังที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า โย ธัมมัง ปัสสะติ โส มัง ปัสสะติ ฯลฯ เป็นอาทิ ซึ่งมีใจความว่า "**ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต, ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นเราตถาคต**" ดังนี้เป็นต้น เพื่อเป็นธรรมเทศนา เนื่องในโอกาสพระราชกุศลวิสาขบูชา ตามพระราชประเพณี.

ก็แล ในการกุศลวิสาขบูชานี้ พุทธบริษัททั้งหลาย ย่อมทำการถวายการบูชาอันสูงสุด ด้วยกาย วาจา ใจ แด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า. **การบูชาด้วยกาย** ก็คือการเดินเวียนประทักษิณ เป็นต้น, **การบูชาด้วยวาจา** ก็คือการกล่าวคำบูชาก่อนการกระทำประทักษิณเป็นต้น, การบูชาด้วยใจ ก็คือการน้อมระลึกถึง

พระคุณ ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น อยู่ตลอดเวลาแห่งการกระทำวิสาขบูชา.

ก็แต่ว่า *การกระทำทั้งสามประการนี้ จักสำเร็จประโยชน์เต็มที่ได้ก็ด้วยการเห็นธรรม* ตามที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า "**ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต**" ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง, ดังนั้น จะได้ถวายวิสัชนาโดยพิสดาร ในข้อความอันเกี่ยวกับคำว่า "*ธรรม*" ในที่นี้.

จากพระพุทธภาษิตนั้น ย่อมแสดงให้เห็นได้โดยประจักษ์อยู่แล้วว่า "*พระพุทธองค์จริงนั้น คือสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" หรือ "ธรรมนั่นแหละ คือพระพุทธองค์ องค์จริง*" ด้วยเหตุนั้นเอง พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นเราตถาคต, ต่อเมื่อเห็นธรรม จึงชื่อว่าเห็นตถาคต.

ก็แล ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนมชีพ อยู่นั้น พระสรีระร่างกายของพระองค์ ได้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นตัวแทนแห่งธรรม สำหรับรับเครื่องสักการบูชา แห่งสัตว์โลกทั้งหลาย เป็นต้น, ครั้นพระ

องค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว ก็มีพระสารีริกธาตุ คือธาตุอันเนื่องกับพระสรีระนั้น ได้เหลืออยู่เป็นตัวแทนแห่งธรรม สืบไปตลอดกาลนาน ดังเช่นพระสารีริกธาตุแห่งนี้ ที่พุทธบริษัททั้งหลาย มีสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเป็นประธาน ได้กระทำสักการบูชา เสร็จสิ้นไปแล้ว เมื่อสักครู่นี้.

ข้อนี้ สรุปความได้ว่า *พระพุทธองค์ พระองค์จริงนั้น ยังคงอยู่ตลอดกาล และเป็นสิ่งเดียวกันเสมอไป*, ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า "*ธรรม.*" ส่วนนิมิตหรือตัวแทนแห่งธรรมนั้น เปลี่ยนแปลงไปได้ตามควรแก่สถานะ, คือจะเป็นพระสรีระของพระองค์โดยตรงก็ได้, หรือจะเป็นพระสารีริกธาตุก็ได้, หรือจะเป็นอุทเทสิกเจดีย์ มีพระพุทธรูป เป็นต้น ก็ได้, แต่ทั้งหมดนั้น ล้วนแต่มีความหมายอันสำคัญ สรุปรวมอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นั่นเอง.

คำว่า "ธรรม" คำนี้ เป็น **คำพูดที่ประหลาดที่สุดในโลก**, เป็น **คำที่แปลเป็นภาษาอื่นไม่ได้.** ได้มีผู้พยายามแปลคำคำนี้เป็นภาษาต่างประเทศ เช่น

ภาษาอังกฤษ เป็นต้น ออกไปตั้ง ๒๐-๓๐ คำ ก็ยังไม่ได้ความหมายครบ หรือตรงตามความหมายของภาษาบาลี หรือภาษาของพุทธศาสนา. ส่วนประเทศไทยเรานี้โชคดี ที่ได้ใช้คำคำนี้เสียเลย โดยไม่ต้องแปลเป็นภาษาไทย, เราจึงได้รับความสะดวก ไม่ยุ่งยากลำบากเหมือนพวกที่พยายามจะแปลคำคำนี้เป็นภาษาของตน ๆ.

คำว่า "ธรรม" เป็นคำสั้น ๆ เพียงพยางค์เดียว แต่มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้ง น่ามหัศจรรย์อย่างยิ่งเพียงไร เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาดูอย่างยิ่ง ดังต่อไปนี้.

ในภาษาบาลี หรือภาษาพุทธศาสนาก็ตาม คำว่า "ธรรม" ใช้หมายถึงสิ่งทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นสิ่งใดเลย, ไม่ว่าจะเป็นสิ่งดี สิ่งชั่ว หรือสิ่งไม่ดีไม่ชั่วก็รวมอยู่ในคำว่า "ธรรม" ทั้งหมด ดังพระบาลีว่า กุสลา ธัมมา, อกุสลา ธัมมา, อัพยากะตา ธัมมา, เป็นอาทิ.

ลักษณะเช่นที่กล่าวนี้ ของ คำว่า "ธรรม" ย่อมเป็นอย่างเดียวกันกับคำว่า "พระเป็นเจ้า" แห่งศาสนาที่มีพระเป็นเจ้า เช่นศาสนาคริสเตียนเป็นต้น.

คำคำนั้น เขาให้หมายความว่า สิ่งทุกสิ่ง รวมอยู่ในพระเป็นเจ้าเพียงสิ่งเดียว. ดังนั้น แม้ในวงพุทธศาสนาเรา ถ้าจะกล่าวกันอย่างให้มีพระเป็นเจ้ากะเขาบ้างแล้ว เราก็มีสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นี้เอง ที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็น "พระเป็นเจ้า" อย่างครบถ้วนสมบูรณ์. ทั้งนี้ก็เพราะว่า สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ในพระพุทธศาสนานั้น หมายถึงสิ่งทุกสิ่งจริง ๆ.

เพื่อให้เห็นได้อย่างแจ้งชัดและโดยง่าย ว่าสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" หมายถึงสิ่งทุกสิ่ง อย่างไรนั้น เราอาจจะทำการจำแนกได้ว่า "ธรรม" หมายถึงสิ่งเหล่านี้ คือ (๑) ธรรมชาติทุกอย่างทุกชนิด ล้วนแต่เรียกในภาษาบาลีว่า "ธรรม" หรือธรรมในฐานะที่เป็นตัวธรรมชาติ นั่นเอง. (๒) กฎของธรรมชาติ ซึ่งมีประจำอยู่ในธรรมชาติเหล่านั้น ก็เรียกในภาษาบาลีว่า "ธรรม" อีกเหมือนกัน, นี้คือ ธรรม ในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาติ, และมีความหมายเท่ากันกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเป็นเจ้า" ในศาสนาที่ถือว่ามีพระเป็นเจ้า อยู่อย่างเต็มที่แล้ว. (๓) หน้าที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์จะต้อง

ประพฤติหรือกระทำ ในทางโลกหรือทางธรรมก็ตาม, นี้ก็เรียกโดยภาษาบาลีว่า ธรรมอีกเหมือนกัน. มนุษย์ต้องประพฤติให้ถูกให้ตรงตามกฎของธรรมชาติ จึงจะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา. มนุษย์ส่วนมากสมัยนี้ หลงใหลในทางวัตถุมากเกินไป ไม่สนใจสิ่งที่เป็นความสุขทางนามธรรม. ข้อนี้เป็นการกระทำที่ผิดกฎของธรรมชาติ จึงเกิดการยุ่งยากนานาประการ ที่เรียกกันว่า "วิกฤติ-กาล" ขึ้นในโลก จนแก้กันไม่หวาดไม่ไหว. มนุษย์สมัยนี้ ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ แต่ในทางวัตถุ, ไม่ต้องการธรรมมาเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจเหมือนคนในครั้งพุทธกาล. และที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ มนุษย์สมัยนี้ มีการกักตุนเอาไว้เป็นของตัว หรือพวกของตัวมากเกินไป จนผิดกฎธรรมชาติ, จึงได้เกิดลัทธิอันไม่พึงปรารถนาขึ้นมาในโลก อย่างที่ไม่เคยเกิดมาแต่ก่อนดังนี้เป็นต้น. ข้อนี้ เป็นตัวอย่างของการที่มนุษย์ ประ-พฤติหน้าที่ของตนอย่างไม่สมคล้อยกันกับกฎของธรรม-ชาติ, หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ประพฤติผิดต่อธรรมฝ่ายที่จะเป็นไปเพื่อดับทุกข์, แต่ได้เป็นไปในฝ่ายที่จะ

สร้างความทุกข์ขึ้นมาในโลก อย่างไม่มีที่สิ้นสุด, นี้อย่างหนึ่ง. (๔) ผลของการทำหน้าที่ หรือการปฏิบัติ, ที่เกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ เช่น ความทุกข์ ความสุข หรือการบรรลุมรรคผลนิพพาน หรือแม้ที่สุดแต่ความเป็นพระพุทธเจ้าของพระพุทธองค์ก็ดี ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นผลของการทำหน้าที่ หรือการปฏิบัติไปทั้งนั้น, ทั้งหมดนี้ทุกชนิดทุกอย่าง ก็ล้วนแต่เรียกโดยภาษาบาลีว่า "ธรรม" อีกเหมือนกัน. ทั้งหมดนี้ คือความหมายอันกว้างขวางของคำว่า "ธรรม" ซึ่งมีอยู่เป็นประเภทใหญ่ ๆ ๔ ประเภท.

สรุปแล้ว **คำว่า "ธรรม" เพียงพยางค์เดียว หมายความได้ถึง ๔ อย่าง** คือหมายถึง ตัวธรรมชาติก็ได้, หมายถึงกฎของธรรมชาติก็ได้, หมายถึงหน้าที่ที่มนุษย์ต้องทำให้ถูกตามกฎของธรรมชาติก็ได้, และหมายถึงผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ ก็ได้. นับว่าเป็นคำพูดคำหนึ่งที่ประหลาดที่สุดในโลก, และไม่อาจจะแปลเป็นภาษาอื่นได้ด้วยคำเพียงคำเดียว ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น.

เมื่อสิ่งที่เรียกว่าธรรม มีมากมายมหาศาลอย่างนี้ ปัญหาจะเกิดขึ้นมาว่า คนเราจะรู้ธรรม หรือเห็นธรรม ได้ทั้งหมดอย่างไรกัน ?

เกี่ยวกับข้อนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เองแล้วว่า **เราอาจจะรู้ได้ทั้งหมดและปฏิบัติได้ทั้งหมด ในส่วนที่จำเป็นแก่มนุษย์ หรือเท่าที่มนุษย์จะต้องเข้าเกี่ยวข้องด้วย.** ส่วนที่เหลือนอกนั้น ไม่ต้องสนใจเลยก็ได้. ข้อนี้พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า ธรรมที่ตถาคตได้ตรัสรู้ทั้งหมดนั้น มีปริมาณเท่ากับใบไม้หมดทั้งป่า, ส่วนธรรมที่นำมาสอนคนทั่วไปนั้น มีปริมาณเท่ากับใบไม้กำมือเดียว. ข้อนี้หมายความว่า ทรงนำมาสอนเท่าที่จำเป็นแก่การทำความดับทุกข์โดยตรง เท่านั้น.

ธรรมที่ทรงนำมาสอนนั้น แม้จะกล่าวกันว่ามีถึง ๘๔๐๐๐ ข้อ หรือ ๘๔๐๐๐ ธรรมขันธ์ก็ตาม ก็ยังสรุปลงได้ในคำพูดประโยคสั้น ๆ เพียงประโยคเดียวว่า "สัพเพ ธัมมา นาลํ อะภินิเวสายะ" ซึ่งแปลว่า **"ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรสำคัญมั่นหมายว่า ตัวตน หรือของตน"** ดังนี้. การรู้ข้อนี้ คือ

การรู้ธรรมทั้งหมด, การปฏิบัติข้อนี้ คือการปฏิบัติธรรมทั้งหมด ในพระพุทธศาสนา, และเป็นการมีชัยชนะเหนือความทุกข์ทั้งหมดได้ เพราะเหตุนั้น, ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ส่วนบุคคล หรือเป็นทุกข์ของโลก โดยส่วนรวม ก็ตาม. ถ้าผู้ใดเห็นธรรมส่วนนี้โดยประจักษ์ ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นองค์พระตถาคต พระองค์จริง โดยแท้จริง.

การเห็นธรรม ในที่นี้ เมื่อกล่าวโดยใจความ **หมายถึงการมีธรรมที่เป็นความดับทุกข์อยู่แล้วในตน** และเห็นประจักษ์อยู่แล้วภายในใจตน ว่าความดับทุกข์นั้นเป็นอย่างไร. นี่แหละ คือทางออกทางเดียวของพวกเรา มนุษย์สมัยปัจจุบันนี้ ที่อาจจะเห็นพระพุทธองค์พระองค์จริงได้ ทั้งที่เขากล่าวกันว่า พระองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้วตั้งสองพันกว่าปี, แต่เราอาจจะเห็นพระองค์ได้ โดยการนำมาใส่ไว้ในใจของเราเสียเลย, นับว่าเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งขึ้นไปอีก.

ข้อที่ควรทราบต่อไป ยังมีสืบไปอีกว่า สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นั้น นอกจากจะเป็นคำพูดที่ประหลาด

ที่สุด โดยแปลเป็นภาษาอื่นไม่ได้ และหมายถึงสิ่งทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไรเลย ดังนี้แล้ว ยังเป็นของประหลาดในข้อที่ว่า เป็น *สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง* เช่นเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเป็นเจ้า" ในศาสนาของพวกที่มีพระเป็นเจ้า นั้นเหมือนกัน. ข้อนี้ปรากฏอยู่ในบาลีขุททกนิกาย ชาดกว่า "ธัมโม หะเว ปาตุระโหสิ ปุพเพ" ซึ่งแปลว่า "*ธรรม ได้ปรากฏอยู่ก่อนแล้ว แล*" ดังนี้เป็นต้น. "ธรรม" ในลักษณะเช่นนี้ ในทางพุทธศาสนา หมายถึงกฎธรรมชาติ หรืออำนาจอันลึกลับสูงสุดเหนือสิ่งใด ที่บันดาลให้สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ นานา อยู่ฝ่ายหนึ่งหรือประเภทหนึ่ง และอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามคือไม่มีการเกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลง, อันได้แก่ตัวกฎธรรมชาติ หรืออำนาจอันนั้นนั่นเอง ดังนี้. ถ้าผู้ใดได้รู้ได้เห็นหรือได้เข้าถึงธรรมประเภทหลังนี้แล้ว ก็จะไม่หลงใหลในธรรมประเภทที่เปลี่ยนแปลง อีกต่อไป. นับว่าเป็นสิ่งที่น่าประหลาดมหัศจรรย์อีกอย่างหนึ่ง.

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่เรียกว่า ธรรม นี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่ตลอดกาล ยิ่งกว่าดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์

เป็นต้นเสียอีก. สมมติว่า ถ้าเอาอายุของดวงอาทิตย์เป็นต้น ไปเปรียบกับอายุของธรรมแล้ว ก็จะมีลักษณะเท่ากันกับการเอาอายุของยุงตัวหนึ่ง ไปเปรียบกันกับอายุของดวงอาทิตย์เป็นต้น อีกนั่นเอง, ซึ่งจะเป็นสิ่งที่น่าขบขัน และน่าคิด อย่างไม่มีอะไรเหมือน. ทั้งนี้ก็เพราะว่าธรรม นั่นก็คือสิ่งที่เป็นความสมดุลย์ หรือเหมาะสมที่จะคงอยู่ตลอดกาลนั่นเอง.

กฎทางวิทยาศาสตร์ที่ว่า "*สิ่งใดเหมาะสมที่จะอยู่ สิ่งนั้นจะคงอยู่หรือเหลืออยู่, สิ่งใดไม่เหมาะสมที่จะอยู่ คือเข้ากันไม่ได้กับสิ่งที่แวดล้อมเป็นต้น แล้วสิ่งนั้นจะสูญไป*" ดังนี้นั้น ก็คือ *กฎของธรรม* โดยตรง, และ ธรรมนั่นแหละเป็นเพียงสิ่งเดียว ที่จะยังคงอยู่ตลอดกาล อย่างไม่มีที่สิ้นสุดจริง ๆ, ดังนั้น สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นั้น จึงตั้งอยู่ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใด จนกระทั่งแม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายทุกพระองค์ ก็ล้วนแต่ทรงเคารพธรรม, มีธรรมเป็นที่เคารพ, ไม่อาจจะมีสิ่งอื่นเป็นที่เคารพ นอกจากธรรมเพียงสิ่งเดียว, ทั้งที่

พระพุทธเจ้าเอง เบ็นผู้ที่ได้ตรัสรู้ธรรม หรือทำให้ธรรมนั้นปรากฏแก่สายตาของสัตว์ทั้งปวง ซึ่งอาจจะมองเห็นได้ด้วยสติบัญญาของตนเอง. ข้อความนี้ เบ็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงรำพึง และตรัสไว้เองในคราวที่ตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ซึ่งมีบัญหาเกิดขึ้นว่า พระพุทธเจ้าจะทรงอยู่โดยมีอะไรเบ็นที่เคารพ หรือหาไม่ ดังนี้.

ข้อความทั้งหมด ตามที่กล่าวมานี้ ถ้าจะสรุปความให้สั้นที่สุด ก็จะสรุปได้ความว่า **เนื้อตัวของเราทั้งหมด ก็คือธรรม, กฎธรรมชาติที่ควบคุมเราอยู่ก็คือธรรม, หน้าที่ที่เราจะต้องกระทำให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาตินั้น ๆ ก็คือธรรม,** และในที่สุด **ผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่เรา ตลอดจนถึงการบรรลุมรรคผลในขั้นสุดท้ายของเรา ก็คือธรรม** อีกนั่นเอง. ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ธัมมทีปา ธัมมสะระณา, ซึ่งแปลว่า "*ท่านทั้งหลาย จงมีธรรมเบ็นดวงประทีป, จงมีธรรมเบ็นที่พึ่งอาศัยเถิด*" ดังนี้, และพร้อมกันนั้นก็ได้ตรัสว่า "**ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต, ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นเราตถาคต** แม้ว่าผู้

นั้นจะจับมุมจีวรของเราถืออยู่แล้ว ก็ตาม" ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น.

บัดนี้ เป็นการกล่าวได้ว่า เป็นโชคดีมหาศาล เป็นบุญกุศลมหาศาล ของประชาชนชาวไทย ที่ได้มี *มหาอัตตา* หรือตนหลวงที่เป็นดวงวิญญาณของประเทศชาติ ที่เป็นธรรมิกราชา คือเป็นตนหลวง **ที่ประกอบด้วยธรรม**, เป็นตนหลวง **ที่ทรงสรรเสริญธรรม**, เป็นตนหลวง **ที่ทรงชักชวนประชาชนในธรรม**, เป็นตนหลวง **ที่ทรงโปรดปรานผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม**, และ**ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก** เพื่อความมีอยู่แห่ง**ธรรม** ในประเทศไทย และตลอดโลกทั้งปวง, ดังมีพระราชภารกิจต่างๆปรากฏเป็นประจักษ์พะยานอยู่ แก่สายตาของประชาชนชาวไทยทั้งมวลแล้ว.

ส่วนที่ควรนับว่าเป็นกรณีพิเศษในวันนี้นั้น คือ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร ได้เสด็จมาถึงเมืองไชยานี้ เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา, ในที่เฉพาะหน้าแห่งพระธาตุเจดีย์ อันเป็นที่ประดิษฐานแห่งพระบรมสารีริกธาตุนี้ ย่อมเป็น **การกระทำที่ส่ง**

เสริมความมีอยู่แห่งธรรม ในจิตใจของประชาชนให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, หรืออย่างน้อย ก็จะยังคงมีอยู่อย่างเพียงพอ แก่การที่จะคุ้มครองประชาชนส่วนนี้ ให้ตั้งอยู่ในธรรม, ให้มีความร่าเริงกล้าหาญในการประพฤติธรรมสืบต่อไปตลอดกาลนาน.

แม้ว่าเมืองไชยานี้ จะเป็นเมืองโบราณมาแล้วแต่สมัยศรีวิชัย เคยรุ่งเรืองด้วยพุทธศาสนามาแล้วอย่างยิ่ง ถึงกับ **แม้แต่บทกล่อมลูกของชาวบ้าน ก็มีการกล่าวถึงนิพพาน** มาแล้วก็ตาม, แต่บัดนี้ ตกอยู่ในสภาพที่ต้องการสิ่งกระตุ้นเตือนใจในทางธรรมเป็นอย่างยิ่ง, ดังนั้น การเสด็จพระราชดำเนินมาจนถึงที่นี่ ในลักษณะอย่างนี้ ในสถานะการณ์อย่างนี้, ย่อมเป็นพระมหากรุณาธิคุณ และสวัสดิมงคล, แก่ประชาชนในถิ่นนี้ อย่างมหาศาล เหลือที่จะเปรียบปาน.

ขอให้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร จงได้ทรงทราบถึงความจริงข้อนี้โดยประจักษ์, แล้วทรงสำราญพระราชหฤทัย ตามวิสัยแห่งธรรมราชา ผู้ทรง

ชักชวนประชาชนทั้งหลาย ในทางแห่งธรรม จงทุกประการเถิด.

ธรรมเทศนา สมควรแก่เวลา, เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

พระธรรมเทศนานี้ ได้รับอนุญาตให้ลงพิมพ์ จากพระราชชัยกวี (ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ) ผู้จัดพิมพ์รู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของท่านเป็นอย่างยิ่ง.

วิทยาศาสตร์กับปรัชญา
ทางพุทธศาสนา

ในปัจจุบัน ความสำเร็จในการนำหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้และกลไกอันซับซ้อนและมีคุณประโยชน์นานาชนิด ได้ก่อให้เกิดศรัทธาความเชื่อมั่นในหมู่ชนทั่วไปว่า หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์เหล่านั้นมีความถูกต้องเที่ยงแท้ โดยเหตุนี้เองได้มีนักคิดทางศาสนาและปรัชญาจำนวนหนึ่งพยายามนำเอาหลักวิชาทางวิทยาศาสตร์เข้าเทียบเคียงหลักธรรมทางศาสนาหรือหลักปรัชญา ทั้งนี้ด้วยความประสงค์ที่ว่า ถ้าสามารถอ้างอิงพิสูจน์ได้ว่า หลักวิทยาศาสตร์สนับสนุนหลักศาสนาหรือปรัชญานั้น ๆ แล้วก็จะได้เป็นเครื่องจูงใจคนทั่วไปให้หันมาศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาหรือปรัชญาได้โดยง่ายยิ่งขึ้น โดย

เฉพาะในปัจจุบันซึ่งได้ชื่อว่าเป็นยุคของวิทยาศาสตร์หรือยุคอวกาศนี้

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นทั้งความคล้ายคลึง และความแตกต่างระหว่างหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์และหลักธรรมทางพุทธศาสนา ผู้เขียนมีความคิดว่า ถ้าในขั้นต้นเราได้ทำความเข้าใจให้กระจ่างแจ้งในรากฐานของความรู้ทางวิทยาศาสตร์และรากฐานของความนึกคิดหรือปรัชญาทางพุทธศาสนาแล้ว ความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นในระบบความคิดทั้งสองทางมาเทียบเคียงกันก็จะน้อยลง และในขณะเดียวกันเราก็อาจจะเล็งเห็นคุณค่าอันแท้จริงของระบบความคิดแต่ระบบนั้นด้วย

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

วิธีการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ คือการให้เห็นผล วิเคราะห์ รายการ หรือข้อมูลที่ได้จากการทดลองหรือสังเกตการณ์ วิทยาศาสตร์เชื่อว่าธรรมชาติมีระเบียบและหลักเกณฑ์ซึ่งแฝงเร้นอยู่ในปรากฏการณ์

ต่าง ๆ และหน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ก็คือพยายามรวบรวมข้อมูลจำนวนมากมาวิเคราะห์หาระเบียบและหลักเกณฑ์ร่วมของปรากฏการณ์เหล่านั้น ตัวอย่างของปรากฏการณ์ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็เช่นว่า ถ้าเราปล่อยก้อนวัตถุจากมือ มันจะหล่นลงสู่พื้นดิน ทุกคนที่เคยเรียนวิทยาศาสตร์ขั้นต้นมาแล้วคงจำได้ว่า ชาวอิตาลีชื่อกาลิเลโอ (ค.ศ. ๑๕๖๔–๑๖๔๒) ทดลองปล่อยวัตถุขนาดต่าง ๆ กัน จากระดับสูงต่าง ๆ จนถึงขั้นขึ้นขึ้นไปลองปล่อยจากยอดหอคอยเอียงเมืองปิซา ทั้งนี้เพื่อรวบรวมข้อมูลในสภาวะต่าง ๆ ของเรื่องเดียวกันนี้ เมื่อได้ทำการทดลองและบันทึกสังเกตการณ์จำนวนมากแล้ว จึงตรวจหา *ระเบียบ* ในธรรมชาติของวัตถุตกก็พบว่า "วัตถุหนักเบามากน้อยกว่ากันเท่าใดก็ตาม ถ้าปล่อยให้ตกจากระดับสูงเท่ากัน จะตกถึงพื้นดินในเวลาเท่ากัน" (ทั้งนี้เมื่อหักความต้านทานของอากาศออกแล้ว ในกรณีของวัตถุเบา แต่มีพื้นที่ต้านลมมาก เช่นขนนกเป็นต้น)

การทดลองและสรุปผลของกาลิเลโอนี้เป็นตัวอย่างอันดีของ *น้ำใจ* หรือ *วิญญาณ* ทางวิทยาศาสตร์ เพราะแสดงถึงการยึดถือเอาผลจากการทดลองและสังเกตการณ์เป็นสำคัญ ข้อนี้เป็นแนวใหม่แตกต่างจากปรัชญาของนักคิดยุคกรีกโบราณ เช่น อาริสโตเติล ซึ่งเน้นความคิดใช้เหตุผลเป็นใหญ่โดยไม่ให้คุณความสำคัญต่อการทดลองและสังเกตการณ์ โดยเหตุนี้ หมู่ปราชญ์กรีกเหล่านั้น แม้สมองเลอเลิศ ก็ไม่ได้เริ่มต้นวิชาวิทยาศาสตร์ดังที่เราได้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน และคนยุโรปสมัยก่อนกาลิเลโอยังคงเชื่อกันอยู่ตามอาริส-โตเติลว่า *ของหนักตกถึงพื้นดินเร็วกว่าของเบา* จนกระทั่งกาลิเลโอมาเปลี่ยนความคิดเสียโดยทำการทดลองให้เห็นจริง และเริ่มต้นวิชาวิทยาศาสตร์ปัจจุบันขึ้น

ถัดจากขั้นการหาหลักเกณฑ์ทั่วไป ซึ่งแฝงอยู่ในปรากฏการณ์ของธรรมชาติแต่ละแบบแล้ว นักวิทยา-ศาสตร์ก็ดำเนินการหาความรู้ขั้นสูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือการ *เก็ง* กฎเกณฑ์ในธรรมชาติที่จะอธิบายหรือ

บรรยายปรากฏการณ์และหลักเกณฑ์หลายอย่างที่สังเกตพบได้พร้อมกัน ตัวอย่างในเรื่องนี้ก็เช่นจากปรากฏการณ์เรื่องวัตถุตกสู่พื้นโลกของกาลิเลโอ ปรากฏการณ์เรื่องดวงจันทร์โคจรรอบโลก ดาวบริวารของดวงพฤหัสโคจรรอบดาวพฤหัส (ซึ่งกาลิเลโอก็เป็นผู้ส่องกล้องพบเป็นคนแรกอีก) ดาวพระเคราะห์ทั้งหลายโคจรรอบดวงอาทิตย์ (คอเปอร์นิคัส ค.ศ. ๑๖๔๒–๑๗๒๗) ก็ *เก็ง* ว่าเป็นผล เพราะธรรมชาติมีหลักเกณฑ์สำคัญอันหนึ่ง หลักนั้นก็คือกฎของ *ความดึงดูด* หรือ *ความโน้มถ่วง* (gravitation) ซึ่งนิวตันให้ว่า *เทหวัตถุทุกชนิดจะดึงดูดซึ่งกันและกันด้วยแรง ซึ่งเป็นปฏิภาคโดยตรงกับมวลของวัตถุนั้น ๆ และเป็นปฏิภาคกลับกับกำลังสองของระยะทาง ระหว่างศูนย์กลางของมวลของวัตถุคู่นั้น*

วิชาคณิตศาสตร์เป็นวิชาการใช้เหตุผลโดยใช้สัญญลักษณ์แทนความนึกคิด จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญของนักวิทยาศาสตร์ นิวตันได้ใช้วิชาแคลคูลัสซึ่งตนประดิษฐ์ขึ้น พิสูจน์ให้เห็นว่าจาก *กฎของความโน้มถ่วง* ซึ่งตนได้ *เก็ง* ว่า มีในธรรมชาตินั้น เขา

สามารถจะพิสูจน์โยงไปจนถึงทำนายผลที่จะวัดได้ในปรากฏการณ์ของวัตถุตก การโคจรของดวงจันทร์บริวารรอบดาวพระเคราะห์ กับโคจรของดาวพระเคราะห์รอบดวงอาทิตย์ ฯลฯ และตรงกับที่ตรวจพบในการทดลองและสังเกตการณ์ด้วย นับว่าเป็นความสำเร็จอย่างงดงาม *ข้อเก็ง* ของนิวตัน ซึ่งในขั้นต้นเป็น *สมมุติฐาน* (hypothesis) ต่อมาจึงเลื่อนฐานะเป็น *ทฤษฎี* (theory) ครั้นได้รับความสำเร็จยืนยันจากการทดลองมาก ๆ เข้าก็พาให้เชื่อได้ว่าอาจใกล้เคียงกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติจริง ๆ ก็เลื่อนฐานะเรียกว่า *กฎ* (law) *ของความโน้มถ่วง* และจัดเข้าเป็นหลักความรู้ความคิดที่สำคัญอันหนึ่งในทางวิชาฟิสิกส์ ที่ยังคงใช้งานตลอดมาจนปัจจุบันนี้

หลักวิชาทางวิทยาศาสตร์ปัจจุบันประกอบด้วย *ข้อเก็ง* แบบของนิวตันนี้จำนวนมากมายเป็นต้นว่าสมมุติฐานของ อะโวกาโดร สัมพัทธทฤษฎีของไอนสไตน์ ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน กฎของฟาราเดย์ว่าด้วยการแยกน้ำยาด้วยไฟฟ้า ทฤษฎีปรมาณูของสสาร ฯลฯ

เป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อมีการ *เก็ง* ก็ย่อมต้องมีการผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อน แม้ว่าการ *เก็ง* นั้นจะกระทำไปโดยมีเหตุผลและอยู่บนรากฐานของการตรวจสอบทดลองและสังเกตการณ์ก็ตาม ดังนั้นเองในประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์ของเราจึงทราบว่า สมมุติฐานนับไม่ถ้วน ได้ถูกตั้งขึ้นอธิบายปรากฏการณ์ชุดหนึ่งในระยะหนึ่ง และก็ล้มไปเพราะมีการพบปรากฏการณ์ชุดใหม่ ซึ่งขัดแย้งและก็มีการตั้งสมมุติฐานใหม่ ทฤษฎีใหม่ขึ้นแทน ซึ่งก็จะพร้อมที่จะล้มไปเมื่อมีผู้พบปรากฏการณ์หรือการทดลองซึ่งขัดแย้งได้อีกต่อไปเรื่อย ๆ จนเป็นที่กล่าวกันว่า ไม่มีสมมุติฐาน ทฤษฎีหรือกฎใดในทางวิทยาศาสตร์ ที่ดำรงอยู่ได้ทั้งศตวรรษโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติมในปัจจุบันเป็นที่ทราบกันแล้วว่า กฎความโน้มถ่วงของนิวตัน ดังได้เล่ามาข้างบนนั้นไม่ถูกต้องทีเดียว แต่จะคลาดเคลื่อนจากที่วัดได้มาก ถ้าการวัดละเอียดขึ้นหรือวัตถุมีความเร็วสูงมาก ซึ่งในกรณีเหล่านี้สัมพัทธทฤษฎีทั่วไปของ

ไอนสไตน์ (Einstein general theory of relativity) ถูกต้องใกล้เคียงกับที่ตรวจสอบได้จริงมากกว่า

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นี้เป็นสิ่งที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไขเพิ่มเติมอยู่เสมอ ไม่คงตัว และกฎเกณฑ์และทฤษฎีของวิทยาศาสตร์ไม่ใช่*ความจริง*ในธรรมชาติ แต่เป็นเพียง*ข้อเก็ง* ที่นักวิทยาศาสตร์พยายาม*เก็ง*ว่า หลักเกณฑ์ในธรรมชาติเป็นอย่างไร และพร้อมที่จะถูกแก้ไขปรับปรุงให้เข้ากับผลการทดลองและสังเกตการณ์ใหม่ ๆ เสมอ

พุทธปรัชญา

พุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้รวบรวมไว้เป็นพระไตรปิฎก พุทธปรัชญาผู้เขียนขอให้ความหมายว่าเป็นระบบความรู้ความนึกคิดที่ได้จากการใช้เหตุผลวิเคราะห์ความหมายและวางหลักเกณฑ์บนรากฐานของพระไตรปิฎก พุทธศาสนาได้เริ่มต้นขึ้นด้วยความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พุทธปรัชญาจึงเอาความตรัสรู้นี้เป็นศูนย์กลางของความรู้ทั้งหลายในพุทธศาสนาและปัญหาธรรมใด ๆ ที่เกิดมีขึ้น ย่อมต้องวินิจฉัยโดยมี

พระพุทธวจนะเป็นบรรทัดฐาน สำหรับความคลาดเคลื่อนอันอาจมีได้ในพระไตรปิฎก เนื่องด้วยการถ่ายทอดปันทึกสืบมานานถึงยี่สิบห้าศตวรรษนั้น ย่อมต้องอาศัยความพินิจพิจารณา และปัญหาของแต่ละบุคคลทั้งนี้ก็โดยกำหนดเอาตามพระพุทธวจนะที่ทรงตรัสสอนไว้ว่า *ไม่ให้เชื่อเพราะคนสำคัญคนนั้นคนนี้พูด* แต่ให้ใช้*ปัญญาพิจารณาพิสูจน์ให้ประจักษ์แจ้งเห็นจริงแล้วจึงค่อยเชื่อ* นับว่าได้ทรงสอนวิธีการแบบเดียวกันกับวิธีของวิทยา-ศาสตร์มาแล้วตั้งแต่วิชาวิทยาศาสตร์ ยังมิได้อุบัติขึ้นในโลก

ข้อแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ก็คือ ปัญญาความรู้ทางพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของพุทธปรัชญานั้นสมบูรณ์ครบถ้วนแล้วในความตรัสรู้ของพระพุทธองค์ การจำแนกแยกแยะอธิบายข้อธรรมต่าง ๆ ในพุทธปรัชญาดังที่เกจิอาจารย์ผู้รับสืบเนื่องพระศาสนากระทำเช่นพระพุทธโฆษาจารย์ พระนาคเสน ทางฝ่ายเถรวาทหรือพระนาคารชุนทางฝ่ายมหายานนั้น เปรียบเสมือนกลีบละอองเกสรที่แผ่ออกจากศูนย์กลางของดอกบัว

หรือเสมือนรัศมีแผ่กระจายออกจากดวงอาทิตย์ ศูนย์กลางอันเทียบได้กับความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงมิใช่การ *เก็ง* ความจริงดังเช่นทฤษฎีและกฎของวิทยาศาสตร์ แต่เป็นการจัดระบบข้อธรรมและปัญญาอันสืบเนื่องมาจากสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบอย่างสมบูรณ์แล้วในความตรัสรู้

ปัญหาสำคัญในทางพระพุทธศาสนา คือ การที่มนุษย์มีความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมชาติอันแท้จริงของความทุกข์ พร้อมด้วยสมุฏฐานของมัน คือตัณหาและอวิชชา ทรงพบความดับศูนย์ไปของตัณหาและอวิชชาอันเป็นความดับทุกข์ และทรงพบหนทางดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุถึงความดับแห่งทุกข์นั้น เรื่องของพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงเน้นความสำคัญของจิตมนุษย์เป็นอย่างมาก ดังเช่นที่รวบรวมไว้ในหัวข้อธรรมบทว่า

สภาพทั้งหมดที่เราเป็นอยู่นี้ เป็นผลของความคิดของเราเอง มันมีรากฐานอยู่บนความคิดของเรา มันสร้างขึ้นจากความคิดของเรา

ถ้าบุคคลพูดหรือกระทำการด้วยจิตร้าย ความทุกข์ย่อมตามมา ดังเช่นล้อเกวียนตามรอยเท้าของโคเทียมเกวียน ฉะนั้น

ถ้าบุคคลพูดหรือกระทำการด้วยจิตกุศล ความสุขย่อมตามมา ดังเช่นเงาซึ่งตามติด ฉะนั้น

ดังนั้นปัญหาทางพุทธศาสนาจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ และกลไกของจิตมนุษย์อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือเป็นวิชาว่าด้วย *นามธรรม* เป็นส่วนใหญ่ สำหรับความรู้ฝ่าย *รูปธรรม* เช่นสรีระวิทยาหรือสภาวะของสารวัตถุต่าง ๆ นั้น แม้จะมีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาก็เป็นวิชาความรู้สามัญอันมีอยู่ในสมัยนั้น ถ้าเราพิจารณาคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค ซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์เมธีทางพระพุทธเถรวาท ยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๐ จะพบว่า แม้คัมภีร์นี้จะแสดงความแตกฉานลึกซึ้งในด้านธรรมขั้นสูงและปัญญาทางจิต แต่ยังบรรยายในด้านรูปถ่ายเช่นการตั้งครรภ์ปฏิสนธิ และกำหนดรูปร่างลักษณะของการพักตัวของเด็กในครรภ์นั้น สะท้อนความรู้ความคิดของปราชญ์ในยุคท่าน ซึ่งคลาดเคลื่อน

จากความรู้ทางสรีระวิทยา อันเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งในปัจจุบัน สำหรับทฤษฎีทางปรัชญาที่ว่าสารวัตถุทั้งหลายประกอบด้วยละอองปรมาณูก็เป็นปรัชญาที่แพร่หลายอยู่ไม่น้อยในสมัยพุทธกาล และไปปรากฏขึ้นในกรีกด้วยในยุคถัดจากนั้น จึงไม่เป็นข้อน่าประหลาดใจอย่างใดที่ความนึกคิดเหล่านี้จะปรากฏในพุทธปรัชญาและปรัชญาฮินดูด้วย

วิทยาศาสตร์ศึกษาธรรมชาติของ "รูปธรรม"

วิชาฟิสิกส์, ดาราศาสตร์, เคมี, และวิทยาศาสตร์อื่น ๆ ที่สืบเนื่องจากวิชาเหล่านี้เป็นวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาธรรมชาติทางฝ่าย *รูปธรรม* ของซึ่งไร้ชีวิต โดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือสำคัญ เราจะเรียกรวมวิทยาศาสตร์พวกนี้ว่า *วิทยาศาสตร์กายภาพ* (physical sciences) เพื่อแยกความแตกต่างจากวิชาพฤกษศาสตร์, สรีระวิทยา, สัตวศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งศึกษาสภาพและธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตอันเรียกรวมว่า *วิทยาศาสตร์ชีวภาพ* (biological sciences)

ในสมัยต้น ๆ วิทยาศาสตร์จัดแบ่งธรรมชาติออกเป็นสองส่วน คือ *สสาร* (matter) ซึ่งกำหนดคำจำกัดความว่า เป็นสิ่งมีมวล กินที่ว่าง กับ *พลังงาน* (energy) ซึ่งจำกัดความว่าเป็นอำนาจที่ทำให้สสารเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาวะ รูปร่าง ความเร็ว (คือทำให้สสารเคลื่อนที่) ได้ ต่อมาเมื่อความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพิ่มพูนขึ้น เรามีความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับสสารและพลังงานเช่นว่า สสารประกอบด้วยหน่วยย่อยลงไปคือ โมเลกุล อะตอม อิเลกตรอน ฯลฯ และพลังงานนั้นก็ปรากฏเป็นรูปพลังงานต่าง ๆ เช่น ความร้อน แสงสว่าง เสียง แม่เหล็กไฟฟ้าเป็นต้น ในปัจจุบันเราได้รับความรู้เพิ่มขึ้นอีกว่าแท้จริงนั้นทั้งสสารและพลังงานก็เป็นการปรากฏของสภาวะรากฐานเดียวกัน ดังนั้นเอง ย่อมจะมีการแปรไปมาได้ระหว่างสสารกับพลังงานการแปรไปมาระหว่างกันนี้ เกิดขึ้นในสภาพหน่วยย่อยที่สุดของทั้งสสารและพลังงาน ตัวอย่างในวิชาฟิสิกส์ก็คืออิเลกตรอน ซึ่งมีประจุลบ กับโพสิตรอน ซึ่งมีประจุบวก เมื่อมาพบกันจะรวมกันเข้าและกลายเป็นพลังสีชนิดหนึ่ง

ซึ่งเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าพวกเดียวกับแสงสว่างโดยมวลสารของทั้งสองตัวนั้นศูนย์ไป กลายเป็นพลังงานไปหมด ไอนสไตน์ได้ทำนายการแปรระหว่างสสารกับพลังงานนี้ไว้ใน *สัมพัทธ์ทฤษฎี* โดยให้สูตรของการแปรสภาพว่า

$$E = mc^2$$

เมื่อ E เป็นพลังงานที่ได้จากการแปรสภาพสูญไปของมวลสาร m หน่วย c เป็นค่าคงตัวเท่ากับความเร็วของแสงสว่างในสูญญากาศ (๑๘๖,๐๐๐ ไมล์ต่อวินาที หรือ ๓๐๐,๐๐๐ กม. ต่อวินาที) ตามหลักเทียบอันนี้เราพบว่ามวลสารเพียงเล็กน้อย ถ้าทำให้แปรผันเป็นพลังงานหมดได้ จะได้พลังงานมหาศาล เช่น ถ้ามวลสาร ๑ กรัม แปรเป็นพลังงานหมด จะได้พลังงานเทียบเท่ากับพลังงานไฟฟ้าถึง ๒๕ ล้านยูนิต หลักเกณฑ์นี้เองเป็นรากฐานของวิชาพลังงานปรมาณูในปัจจุบัน

พลังงานก็แปรเป็นสสารได้ ในการทดลองทางฟิสิกส์ของอนุภาค (particle physics) นักวิทยาศาสตร์

ได้พบว่า ถ้าให้รังสีแกมม่าซึ่งเป็นคลื่นพลังงานชนิดหนึ่งผ่านไปใกล้ใจกลาง (นิวเคลียส) ของอะตอมธาตุหนัก ๆ แล้ว ในบางโอกาส รังสีนั้นจะปรากฏถูกดูดหายไป สิ่งซึ่งปรากฏแทนที่คืออิเลกตรอนและโพสิ-ตรอนอย่างละตัว วิ่งออกไปคนละทางจากตำแหน่งนั้น ในกรณีนี้ เราพบการสร้างวัตถุขึ้นจากพลังงาน

โดยเหตุนี้ เราก็อาจวิจัยได้ว่า ทั้งสสารและพลังงานอันเป็นเรื่องที่วิทยาศาสตร์ศึกษาอยู่นี้เป็นสภา-วะปรากฏของสิ่งเดียวกัน ซึ่งทางพุทธปรัชญารวมเรียกว่า *รูปธรรม*

พระพุทธโฆษาจารย์นั้น ท่านคงจะได้เห็นหลักเกณฑ์เช่นนี้อยู่ด้วย ในการจำแนกแยกแยะรูปธรรมในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น ท่านจึงกำหนด *อุตุ* คือความร้อนเข้าไว้ด้วยในฝ่ายรูปธรรม

จิตไม่ใช่พลังงาน

ในปัจจุบันนี้ได้มีนักคิดทางศาสนาหลายท่านกล่าวว่า *จิตเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง* ผู้เขียนมีความเห็นว่า

นี่เป็นแนวความคิดที่ไม่ถูกต้อง เหตุผลโดยประการแรกก็คือพลังงานเป็นธรรมชาติฝ่ายรูปธรรม ดังได้อธิบายชัดเจนแล้วข้างบน ส่วนจิตนั้นเป็นนามธรรม ไม่อาจจับต้องนำมาวัดได้ด้วยเครื่องมือใด ๆ *จิตมนุษย์นี้ไซร้ยากแท้หยั่งถึง* ตรงกันข้ามกับพลังงานทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเราทำการวัดได้โดยละเอียดเป็นหน่วยต่าง ๆ อีกประการหนึ่งนั้น แนวคิด (concept) ทางวิทยาศาสตร์ เช่น *สสาร แสง* หรือ *พลังงาน* นั้นได้กำหนดคำจำกัดความไว้ชัดเจนแจ่มแจ้ง สะดวกแก่การแยกแยะอยู่แล้ว การ*ขอยืม* เอาศัพท์วิทยาศาสตร์ เช่นนั้นมาใช้กับสิ่งอื่นซึ่งไม่มีคุณสมบัติตามคำจำกัดความย่อมทำให้เกิดความเข้าใจผิดเป็นรากฐานของแนวคิดต่อ ๆ ไปที่ผิดพลาดไม่ถูกต้อง และเป็นการทำลายความบริสุทธิ์ของวิชาการด้วยอีกโสดหนึ่ง

ความเจริญของวิทยาศาสตร์ อันปรากฏผลประจักษ์ตาอยู่ทุกวันนี้ เป็นด้วยวิทยาศาสตร์จำกัดวงความรู้ความคิดโดยชัดเจน และดำเนินการวิจัยในวงจำกัดนั้น ๆ ตามระเบียบแบบแผนแห่งการทดลองตรวจ

สอบสังเกตการณ์สรุปผล *เก็ง* ความจริง โดยตั้งสมมุติฐาน ทฤษฎี และกฎวิทยาศาสตร์ดังกล่าวมาแล้ว โดยให้เหตุผลซักฟอกคำกล่าวข้อเสนอทั้งหลายอย่างกระ-จ่างแจ่มแจ้ง *ศัพท์วิทยาศาสตร์ทุก ๆ คำมีความหมายตามคำจำกัดความชัดเจน ไม่อาจบิดเบือนไปได้* ดังนี้ คำกล่าวลอย ๆ เช่น *จิตเป็นพลังงาน* หรือ *จิตมีพลังงาน* จึงเป็นคำกล่าวที่ไม่มีความหมายใด ๆ ในวงการวิทยาศาสตร์

อนึ่ง คำกล่าวแบบที่ว่า *ถ้าวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นกว่านี้อีกก็จะพบว่า จิตเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง* หรือก็จะพบว่า *จิตที่อบรมแล้วด้วยฌานสมาบัติ มีพลังงานสามารถดึงดูดภาพในอดีตมาปรากฏได้ นี่เป็นการระลึกชาติ ฯลฯ* ก็เช่นเดียวกัน เป็นการใช้ความคิดแบบเพ้อฝันหรือด้วยมุ่งหมายจะให้ถึงข้อสรุปที่ตนต้องการ ไม่ใช่ความคิดที่อยู่บนรากฐานของเหตุผลและข้อเท็จจริง ในเรื่องเช่นนี้พระพุทธองค์ก็ได้ทรงตรัสห้ามการใช้ความคิดเพ้อเจ้อในเรื่องที่ไม่เป็นสารสำคัญแก่การดับทุกข์ เป็นต้นว่าปัญหาการสร้างโลก และปัญหา *ปรัชญา* ต่าง ๆ จำนวนมากในสมัยของพระองค์นั้น

ความเห็นของผู้เขียนก็คือว่า การพยายามเทียบเคียงแนวคิด (concept) ทางวิทยาศาสตร์กับทางพุทธศาสนา โดยผู้กระทำไม่ได้ศึกษาอบรมให้ซาบซึ้งถึงแก่นและรากฐานของระบบความรู้ทั้งสองทาง จะเป็นอันตรายก่อให้เกิดความสับสนในทางวิชาการของระบบปัญหาทั้งสองด้าน และจะก่อโทษมากกว่าคุณ เพราะย่อมชักจูงให้เกิดความหลงผิดเข้าใจผิดต่อ ๆ กันไปอีกมาก

วิทยาศาสตร์ชีวภาพ นั้น แม้จะศึกษาถึงเรื่องของสิ่งที่มีชีวิตคือพืชและสัตว์รวมทั้งมนุษย์ด้วยก็จำกัดวงอยู่แต่ในด้าน *รูปธรรม* ของสิ่งมีชีวิต ไม่ได้ล่วงเลยไปถึงด้านนามธรรม และผลทางด้านวิชาเหล่านี้ก็ได้ก่อประโยชน์ให้เห็นในการกสิกรรม การแพทย์ และอื่น ๆ ดังได้ประจักษ์กันอยู่แล้ว ในปัจจุบัน วิทยาศาสตร์ชีวภาพก็ยังคงมืดมนต์ต่อปัญหาที่ว่า *ชีวิตคืออะไร* อยู่มาก เพราะชีวิตนั้นปรากฏออกทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม

จิตวิทยา

ผลความรู้ที่รวบรวมจากการพยายามศึกษาธรรมชาติในด้าน *นามธรรม* ของมนุษย์และสัตว์ของยุคปัจจุบัน คือ จิตวิทยา ซึ่งได้ใช้วิธีการวิจัยแบบวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือช่วย แต่จิตวิทยาปัจจุบันก็ไม่อาจนับเข้าเป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริงได้หลักเกณฑ์สำคัญหลายประการในจิตวิทยา ยังเป็นผลจากการ *เพ่งจิต* (controversion) และ ยังไม่เป็นการศึกษาแบบ *ปรนัย* (objective) ดังเช่นวิทยาศาสตร์โดยแท้ ดังนั้นเราต้องนับจิตวิทยาว่าเป็นวิชาการกึ่งปรัชญา กึ่งวิทยาศาสตร์ และเมื่อเทียบกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural sciences) คือ วิทยาศาสตร์กายภาพและวิทยาศาสตร์ชีวภาพแล้ว จิตวิทยาปัจจุบันนับว่ายังด้อยอยู่ในความเจริญไม่น้อย

สิ่งที่น่าจะกล่าวถึงในที่นี้ด้วยก็คือ ความรู้สำคัญหลายประการในจิตวิทยา ปัจจุบันนั้นแท้จริงเป็นการกลับค้นพบใหม่ (rediscovery) ของความรู้เกี่ยวกับจิต ซึ่งปราชญ์โบราณโดยเฉพาะเมธีอินเดียโบราณได้ค้น

พบศึกษาและสอนถ่ายทอดกันสืบมาแล้ว ตัวอย่างเช่น แนวคิดในเรื่อง *จิตใต้สำนึก* และ *จิตกึ่งสำนึก* ซึ่งซิกมันด์ ฟรอย ชักนำเข้ามาในวงจิตวิทยา จนมีผลในการรักษาโรคทางจิตต่าง ๆ ก็เป็นแนวคิดที่มีทั้งลัทธิฮินดูและพุทธศาสนา ดังเช่นที่ได้มีการศึกษาเรื่องฌานสมาบัติกันแต่ก่อนพุทธกาล และจำแนกแยกแยะระดับจิตขั้นต่าง ๆ เอาไว้อย่างละเอียด นักจิตวิทยาสำคัญปัจจุบัน เช่น คาล ยัง (Carl Jung) จึงได้สนใจหันมาศึกษาเรื่องฌานและสัญญลักษณ์ต่าง ๆ ของศาสนาทางตะวันออก และนำกลับเข้าเป็นความรู้ทางจิตวิทยาสมัยปัจจุบันใหม่

ดังนั้นจิตวิทยาแม้จะเป็นวิชาฝ่ายนามธรรม แต่ก็ยังไม่ปรากฏความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมความรู้ทางจิต หลักธรรมในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาได้

ความเร็วของแสงสว่างกับการระลึกชาติ

ไอนสไตน์ มีชื่อผูกพันอยู่กับเรื่องความเร็วของแสง เพราะว่าในการตั้งสัมพัทธทฤษฎี (theory of relativity) ขึ้น เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางฟิสิกส์บาง

ประการนั้น ท่านได้กำหนดหลักไว้ว่า ตามทฤษฎีนี้ให้ถือว่า *แสง เป็นสิ่งที่มีความเร็วสูงสุดในธรรมชาติ และความเร็วของแสงในอากาศหรือสูญญากาศมีค่าคงที่* (เท่ากับ ๑๘๖,๐๐๐ ไมล์ หรือ ๓๐๐,๐๐๐ ก.ม. ต่อวินาที) ท่านได้สร้างสัมพัทธทฤษฎีทั้งหมดบนรากฐานของหลักอันนี้ *สัมพัทธทฤษฎี* นี้ ได้ปฏิวัติแนวคิดรากฐานในวิชาการฟิสิกส์ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับอากาศของดาวพระพุธ ได้ประสบความสำเร็จในการทำนายปรากฏการณ์ เช่น การเบี่ยงเบนของแสงขณะเดินทางผ่านใกล้วัตถุมีมวลสูงเช่นดวงอาทิตย์ ทดสอบได้ในเมื่อสุริยุปราคามืด ๑๗ ปีต่อมา และการแปรไปมาได้ระหว่างมวลสารกับพลังงานดังได้กล่าวมาแล้ว ฯลฯ

เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า เรารู้ความมีอยู่เป็นอยู่ของโลกแห่งสารวัตถุ และเห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ก็ด้วยดวงตารับแสงสว่างซึ่งสะท้อนออกหรือเปล่งออกจากสารวัตถุหรือปรากฏการณ์เหล่านั้น แสงสว่างต้องใช้เวลาในการเคลื่อนที่จากวัตถุมายังดวงตาของผู้ดู ถ้าเรามองดูจรวดลำหนึ่งซึ่งอยู่ไกลออกไป ๓๐๐,๐๐๐ กม.

อยู่แล้ว จรวดนั้นระเบิดขึ้นทันที เราจะเห็นการระเบิดภายหลังจากที่มันได้ *ระเบิดจริง* แล้ว ๑ วินาที เพราะแสงสว่างต้องใช้เวลา๑วินาที เดินทาง ๓๐๐,๐๐๐ กม. นั้นมายังดวงตาของเรา นี่หมายความว่า เรายิ่งมองไกลออกไปในอวกาศเพียงใด เราย่อมต้องมองทวนหลังกลับไปในอดีตยิ่งขึ้น โดยจะไม่มีทางทราบได้ว่า *เดี๋ยวนี้* กำลังมีอะไรเกิดขึ้น บนดาวที่อยู่ห่างไปล้านล้านกิโลเมตรเป็นต้น เพราะเมื่อแสงสว่างที่นำภาพเหตุการณ์ใด ๆ จากดาวนั้นมาถึงเรา มันก็เป็นภาพของอดีตไปเสียแล้ว หลักเกณฑ์อันนี้แสดงให้เราเห็นว่า ในธรรมชาตินั้น อวกาศคือระยะทางกับเวลา มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกันอยู่และโซ่แห่งความสัมพันธ์ที่ปรากฏก็คือความเร็วของแสงสว่างในอวกาศนั้นเอง คลื่นวิทยุ เรดาร์ และรังสีต่าง ๆ ก็มีลักษณะเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าเช่นกับแสงสว่าง และมีความเร็วเท่าแสงสว่าง การส่งสัญญาณติดต่อกันระหว่างสองตำแหน่งในอวกาศ ยิ่งไกลกันมากเท่าใดก็ย่อมกินเวลาข่าวสารเดินทางมากขึ้นตามระยะทางด้วย

นักคิดทางศาสนาได้จับเอาหลักเกณฑ์นี้รับช่วงไปประยุกต์ต่อ โดยคิดว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายย่อมมีแสงสว่าง ซึ่งเป็นสื่อภาพกระจายออกโดยรอบด้านด้านความเร็ว ๓๐๐,๐๐๐ กม. ต่อวินาทีนั้น ดังนั้นถ้าเราสามารถเดินทางล่วงความเร็วแสง คือ ให้ความเร็วกว่าแสง ออกไปได้แล้วมองกลับเข้ามาก็ย่อมเห็นอดีตปรากฏการณ์ ณ ที่นั้นได้และยิ่งเร็วกว่าแสงมากมายหลายเท่าขึ้น เมื่อมองย้อนกลับมายังโลกย่อมมองเห็นอดีตไกลออกไป เช่น อาจเห็นสมัยพระนเรศวรชนช้างก็ได้ และโดยตรรกวิทยาที่ผู้เขียนไม่เข้าใจ บางท่านกล่าวว่าโดยนัยนี้ เราก็อาจเห็นสภาพของตนเองในชาติก่อน ๆ ได้

ผู้เขียนขอชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดของแนวคิดแบบนี้ คือ

๑. โดยทางทฤษฎี ข้อสมมุตินี้ผิดหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งตนอ้างอิงแล้วแต่ต้น หลักทฤษฎีสัมพัทธของไอนสไตน์กำหนดว่า จะไม่มีสิ่งใดเคลื่อนที่เร็วกว่าแสง แต่ท่านนักคิดทางศาสนาก็ยังอุตส่าห์สมมุติว่ามีการเคลื่อนที่เร็วกว่าแสงเข้าจนได้

๒. โดยทางปฏิบัติ ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า การส่องดูภาพปรากฏการณ์ที่ไกลออกไปมากเท่าใด ความชัดเจนย่อมลดลงตามส่วน การใช้กล้องโทรทัศน์แม้จะช่วยดังเช่นในวงการดาราศาสตร์แต่ขณะเดียวกัน การรบกวนต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความพร่าก็ตามมาเป็นเงา เช่นเดียวกับการส่งข่าวสารทางวิทยุ มีเสียงรบกวนแก้ไม่ขาดเป็นเรื่องของธรรมชาติ ดังนั้นการที่จะได้เห็น *พระนเรศวรชนช้าง* โดยการขึ้นจรวดเร็วกว่าแสง แล้วมองกลับมาโดยใช้ *ซูเปอร์โทรทรรศน์* จึงเป็นเรื่องของสมุดภาพการ์ตูนมากกว่าเป็นเรื่องที่จะนำมาขบคิดกันให้เสียเวลา

สัมพัทธทฤษฎี ของไอนสไตน์เป็นแนวคิดที่ลึกซึ้งและซับซ้อน ใช้วิชาคณิตศาสตร์ขั้นสูง ยากที่จะเข้าใจได้ถ้วนถี่แจ่มแจ้ง โดยผู้ที่ไม่ใช่นักฟิสิกส์ที่ศึกษาเฉพาะพิเศษในแขวงวิชานี้ ข้อคิดที่มีผู้นำเอามากล่าวอ้างอิงในนาม *ไอนสไตน์* หรือ *สัมพัทธทฤษฎี* นี้ ส่วนใหญ่เป็นผลจากการอ่านหนังสือจำพวก *อธิบาย* ซึ่งนักวิทยาศาสตร์พยายามเขียนขึ้นเพื่อให้ประชาชนทั่วไปพอจะ

เข้าใจหลักเกณฑ์ขั้นต้นของทฤษฎีนี้ แต่หนังสือประเภท *อธิบาย* เหล่านี้ ก็ได้กลายมาเป็นคัมภีร์อ้างอิงของนักคิดจำนวนหนึ่งที่เห็นมันเป็นอาหารอันโอชะนำเอาไปขยี้เคี้ยวสนับสนุนทฤษฎีปรัชญาต่าง ๆ ของตน

ผู้เขียนจำได้ว่า เรื่อง *พระนเรศวรชนช้าง* นี้ นักเขียนวิทยาศาสตร์คนหนึ่งเคยเขียนไว้ประกอบทฤษฎีของความเร็วของแสง โดยตั้งใจจะยกตัวอย่างสนุก ๆ เขาคงจะไม่คิดเลยว่า แนวคิดนี้จะมีผลก้าวหน้าไปมากมายในระยะต่อมา เพราะมีผู้ยึดถือเอาเป็นเรื่องจริงจังทางปรัชญาไปด้วย

กฎแห่งกรรม

แนวคิดในเรื่องกรรมและผลกรรมคือวิบาก เป็นแนวคิดซึ่งมีอยู่แพร่หลายแล้วในสมัยพุทธกาลและจะเริ่มต้นขึ้นในอดีตกาลสมัยใดไม่ปรากฏ ปราชญ์ทั้งในลัทธิฮินดูและพุทธศาสนาได้พยายามอธิบายกลไกการสืบเนื่องของกรรม และวิบากประกอบกับแนวคิดการเวียนตายเวียนเกิดมามากมาย เป็นผลให้มีลัทธิทฤษฎีจำนวนมากเกิดขึ้น แต่ก็ไม่อาจขจัดความสงสัยของ

มนุษย์ให้หมดสิ้นเชิงได้ ผู้เขียนเคยได้อ่านในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาแห่งหนึ่งกล่าวว่า จิตมนุษย์ที่ยังไม่ล่วงพ้นกิเลสถึงวิมุตินี้ ไม่อาจที่จะหยั่งรู้ธรรมชาติแห่งกรรมและวิบากได้ และบุคคลใดพยายามคิดหาเหตุผลเรื่องกรรม และวิบากจนเกินไปด้วยจิตที่ยังข้องแวะด้วยกิเลสตัณหาของตนแล้ว ก็อาจถึงจิตวิปลาสได้ง่าย ๆ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของกรรมและวิบากอันสืบเนื่องต่อกันไม่สิ้นสุดนี้ มีความลึกซึ้งละเอียด จะรู้แจ้งได้ก็ด้วยจิตบริสุทธิ์ของพระอรหันต์ขีณาสพ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

การกล่าวว่า กรรมและวิบากเป็นเรื่องของเหตุและผลเป็นเพียงความจริงเบื้องต้น ถ้าเราย้อนไปพิจารณาหัวข้อธรรมบทซึ่งได้อ้างมาในตอนต้น ก็อาจจะเห็นได้ว่าตามพระพุทธวจนะนั้นเรื่องของกรรมและจิตผูกพันกันอยู่อย่างลึกซึ้ง ทั้งสองจึงเป็นเรื่องของ *นามธรรม* เป็นเรื่องนอกวงของการคิดเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งถนัดแต่กับสิ่งที่วัดได้ชั่งได้ คือ *รูปธรรม* การพยายามอธิบายกฎแห่งกรรมด้วยหลักวิทยาศาสตร์

จึงไม่แตกต่างจากการตีราคาชีวิตของตน โดยเทียบเท่ากับราคาของแร่ธาตุในร่างกายเท่าใดนัก

ถ้าเรานำเอาพระพุทธวจนะในธรรมบทที่กล่าวถึงความสำคัญของจิตมาพิจารณาหัวข้อธรรมบทซึ่งได้อ้างมาในตอนต้น ก็อาจจะเห็นได้ว่าตามพระพุทธวจนะนั้นเรื่องของกรรมและจิตผูกพันกันอยู่อย่างลึกซึ้ง ทั้งสองจึงเป็นเรื่องของ *นามธรรม* เป็นเรื่องนอกวงของการคิดเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งถนัดแต่กับสิ่งที่วัดได้ชั่งได้คือ *รูปธรรม* การพยายามอธิบายกฎแห่งกรรมด้วยหลักวิทยาศาสตร์จึงไม่แตกต่างจากการตีราคาชีวิตของคน โดยเทียบเท่ากับราคาของแร่ธาตุในร่างกายเท่าใดนัก

ถ้าเรานำเอาพระพุทธวจนะในธรรมบทที่กล่าวถึงความสำคัญของจิตมาพิจารณาร่วมกับแนวคิดเรื่องจิตใต้สำนึกของจิตวิทยา (ซึ่งก็เป็นแนวคิดของปราชญ์โบราณหรือพื้นใหม่ดังกล่าวมาแล้ว) เราอาจพอจะเห็นได้ว่าความนึกคิดใดๆ ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลคือดีหรือร้ายแม้จะเกิดขึ้นในจิตและผ่านไปแล้ว ก็หาได้หมดสิ้นไป

แท้จริงไม่ หากแต่จมลงสู่ระดับจิตอันเราไม่รู้สึกถึง และมีส่วนสร้างสภาวะของจิตและภายในขณะต่อ ๆ ไป เมื่อบุคคลใดได้เผชิญเหตุการณ์ที่มีมาถึงตน เขาจะมีปฏิกิริยาให้เกิดผลในทางดีและทางร้ายอย่างใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับสภาวะของจิตตนทั้งที่สำนึกและใต้สำนึกในขณะนั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความคิดความนึกและกรรมในอดีต มีผลดีและร้ายต่อความคิดความนึกและกรรมในปัจจุบันและอนาคตต่อ ๆ กันไปไม่สุดสิ้น ที่กล่าวถึงมานี้อาจเห็นได้ว่าเป็นแนวหนึ่งซึ่งกฎแห่งกรรมปรากฏออกในด้านจิตของมนุษย์ แม้จะไม่สามารถอธิบายไขปัญหาเรื่องกรรมและวิบากให้ชัดเจนได้ แต่ก็ยังพอจะชี้ให้เห็นว่าเรื่องของกรรมและวิบากส่วนใหญ่เป็นเรื่องของฝ่ายจิต คือ นามธรรม

สรุป

ผู้เขียนมีอาชีพทางวิทยาศาสตร์ ได้ศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะวิชาฟิสิกส์และดาราศาสตร์สืบเนื่องกันมาตลอดเวลา ๒๕ ปี ในปัจจุบันก็กำลังทำ

การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อยู่ ผู้เขียนได้เคยบวชเรียนทางพุทธศาสนา และได้สนใจศึกษาธรรมอยู่เสมอตลอดมากว่า ๒๐ ปี ข้อสรุปของผู้เขียนก็คือ วิทยาศาสตร์ศึกษาจัดเจนในด้านรูปธรรม พุทธศาสนานั้นชี้แนวทางดำเนินชีวิตให้ถึงความดับทุกข์และความเข้าใจในเรื่องจิตอันเป็นนามธรรม พุทธปรัชญาเป็นระบบสมบูรณ์ในตนเอง ไม่ต้องอาศัยหลักฐานสนับสนุนจากวิทยาศาสตร์ พระพุทธวจนะเป็นสัจธรรม และอมตธรรมทางจิตที่จะดำรงอยู่ตลอดไป แม้เมื่อทฤษฎีและกฎทางวิทยาศาสตร์แปรไปเปลี่ยนไปทุกยุคทุกสมัย ผู้เขียนมีศรัทธาในพุทธศาสนาเพราะเห็นความแตกต่างดังได้กล่าวมานี้ ผู้เขียนเชื่อว่าบุคคลไม่จำเป็นต้องรู้วิทยาศาสตร์เลย ก็อาจบรรลุธรรมขั้นสูงสุดทางศาสนาได้ ถ้าหากปฏิบัติตนกระทำจิตตามคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเพียร คำขอร้องของผู้เขียนต่อผู้นำเอาศัพท์ทางวิทยาศาสตร์ไปใช้ในปรัชญา ก็คือขอได้โปรดใช้ศัพท์เหล่านั้น ณ คำจำกัดความเช่นเดียวกับที่ทางวิทยาศาสตร์ได้ให้ไว้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความสับสน

ในเรื่องความเข้าใจ และจะได้เป็นการรักษาความบริสุทธิ์ของหลักวิชาไว้ด้วย

โดยเหตุที่วิทยาศาสตร์ศึกษาธรรมชาติในวงจำกัดของด้านรูปธรรมเป็นส่วนใหญ่เป็นวิชาที่มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการอยู่ไม่หยุด เพราะธรรมชาติของวิชาและไม่มีวันถึงสภาพรู้แจ้งสมบูรณ์นี้เอง นักวิทยาศาสตร์จึงไม่อาจทะนงตนได้ว่าเป็นผู้รอบรู้ครอบจักรวาล แต่พร้อมที่จะศึกษาวิจัยและแก้ไขความเข้าใจเดิมใหม่ไม่หยุดหย่อน ความรู้ทฤษฎีและกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์จึงมีฐานะแตกต่างจากสัจธรรมของศาสนา ซึ่งโดยธรรมชาติที่เนื่องจากการตรัสรู้ บริสุทธิ์สมบูรณ์อยู่ตลอดไป

ธรรมของพระพุทธเจ้านั้น แม้ว่าจะใช้วิธีการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ โดยเหตุผลมีการวิเคราะห์ถ้วนถี่และมีรากฐานบนข้อเท็จจริงพิสูจน์ได้เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ แต่ก็เป็นเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับจิตซึ่งเป็นนามธรรม การพิสูจน์ให้รู้แจ้งเห็นจริงจึงเป็นการกระทำฝึกฝนภายในจิต ความรู้แจ้งเห็นจริงจะเกิดขึ้นภายในแต่

ละจิตแต่ละบุคคล การปฏิบัติธรรมให้เหตุผลยกจิตขึ้นสูงระดับการรู้แจ้ง และรู้เฉพาะตน ซึ่งก้าวล่วงเหตุผล ระบบพุทธปรัชญานี้สำเร็จสมบูรณ์ครบถ้วนโดยตนเอง *ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องนำเอาหลักวิชาอื่นใดเช่นวิทยาศาสตร์เข้ามาเทียบเคียงสนับสนุน* เพราะหลักทฤษฎีของวิชาเหล่านั้นเป็นของเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยตามกาลสมัย แต่พระพุทธธรรมเป็นอมตธรรม แก่นแท้เป็นอย่างไรก็จะดำรงสภาพนั้นนิรันดร.

ดร. ระวี ภาวิไล.

ผู้จัดพิมพ์ขอขอบคุณอย่างสูงที่ได้อนุญาตให้นำมาลงพิมพ์ได้

พระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาได้แก่คำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น นับว่าเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดศาสนาหนึ่ง ซึ่งมีอายุกว่า ๒๕๕๐ ปีแล้วและถือกันว่าเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดศาสนาหนึ่งของโลก มีผู้นับถือหลายร้อยล้านคน แพร่กระจายไปเกือบทุกมุมโลก ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชนในบางครั้งก็อดวิตกกังวลไม่ได้ว่า พระพุทธศาสนาจะมีอายุยั่งยืนต่อไปได้อีกกี่มากน้อยหนอ ทั้งนี้ก็เพราะโลกเราเจริญในด้านวิชาการต่าง ๆ มากขึ้นทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ก็เป็นศาสนาที่สอนให้คนมีเหตุผล รู้จักใช้เหตุผล แต่ศาสนาส่วนใหญ่นั้นถือเรื่องศรัทธาเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าเหตุผล เมื่อคนมีเหตุผลมากขึ้น อะไรที่บังคับให้ใช้แต่ศรัทธาอย่างเดียว ก็ย่อมไม่เป็นที่สบอัธยาศัยของเขา และในที่สุด

ก็อาจยังเกิดความเบื่อหน่ายต่อศาสนาว่า เป็นยาเสพติดที่ไม่ได้ให้คุณอะไรเลย มีแต่โทษถ่ายเดียวก็ได้ ในเรื่องนี้ทำให้อดนึกถึงอนาคตของพระพุทธศาสนาเสียมิได้ว่า จะตกอยู่ในฐานะเช่นนั้นด้วยหรือไม่

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเองก็เป็นพุทธศาสนิกชนมาแต่กำเนิด จึงได้ชื่อว่านับถือพระพุทธศาสนามาตามบรรพบุรุษเท่านั้นเอง แต่ทว่าข้าพเจ้าออกจะโชคดีอยู่หน่อย ที่ได้มีโอกาสคลุกคลีกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดมาเป็นเวลานาน และได้มีโอกาสศึกษาศาสนาและปรัชญาอื่น ๆ บ้างตามสติปัญญา ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจและภูมิใจว่าตนเองมีโชคอยู่มากที่ได้มาเกิดในพระพุทธศาสนา ได้มีโอกาสคลุกคลีอยู่กับพระพุทธศาสนาและสามารถเรียกตนเองได้ว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่แท้จริงโดยไม่กระดากใจ อะไรหรือเป็นเหตุทำให้ข้าพเจ้ามีความรู้สึกเช่นนั้น ?

ถ้าหากเราจะพิจารณาดูประวัติและคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นว่า ทั้งประวัติและคำสอนของพระองค์นั้นวิเศษเหนือศาสดาหรือปรัชญาเมธีอื่นๆ มาก

ทีเดียว พระองค์ทรงมีประสพการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างหาผู้เสมอเหมือนมิได้ ในฐานะที่พระองค์ทรงถือกำเนิดในวรรณะกษัตริย์ จึงทรงอยู่ในฐานะที่ดีกว่าศาสนาอื่น ๆ มาก เพราะพระองค์ได้ทรงมีโอกาสศึกษาศิลปศาสตร์ทุกแขนงเท่าที่จำเป็นสำหรับบุคคลจะต้องรับผิดชอบในการปกครองประเทศชาติในระบบประชาธิปไตยต่อไป พระองค์ได้โอกาสศึกษาทั้งในทางยุทธวิธีการปกครอง การคำนวณ และศาสนา และปรัชญาต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งทำให้พระองค์ทรงเป็นหลักชัยของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่ หลักจากที่ได้ศึกษาแล้ว พระองค์ก็ทรงอภิเษกสมรส และทำหน้าที่ช่วยเหลือพระราชบิดาในด้านการปกครอง ทำให้พระองค์ได้ทรงผ่านชีวิตโลกียวิสัยเยี่ยงชายชาตรีอย่างเต็มที่และทรงมีประสพการณ์ในด้านการบริหารหมู่คณะเป็นอย่างดี ซึ่งความชำนิชำนาญในเรื่องการต่าง ๆ ทางโลกนี้แหละที่พระองค์ได้ทรงนำมาประยุกต์ไว้กับการบริหารคณะสงฆ์ในโอกาสต่อมา

เท่าที่เราทราบจากหนังสือพุทธประวัตินั้น ก็ปรากฏว่าก่อนที่พระองค์จะเสด็จออกผนวช พระองค์ได้ทรงพบเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และก็เกิดความสังเวชสลดจิตที่ทราบว่าทุกคนจะต้องเป็นเช่นเดียวกันหมด แม้แต่พระองค์เองก็ทรงหนีไม่พ้น ต่อมาได้พบนักบวช จึงทรงคิดว่า นี่แหละที่จะเป็นทางให้พระองค์หนีพ้นความเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งจะเป็นเหตุทำให้พระองค์จะไม่ต้องแก่ เจ็บ และตายต่อไปอีก พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยสละราชบัลลังก์ สละพระราชบิดา พระราชมารดาเลี้ยง สละชายาและโอรสตลอดจนพระประยูรญาติมิตรสหายและประชาชนออกทรงผนวช ถ้าเราจะคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าคล้าย ๆ กับพระองค์ไม่เคยพบคนแก่ คนเจ็บ คนตายกระนั้นแหละ ราชชนนีของพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว จะไม่ทรงเห็นดอกหรือว่าพระราชบิดาของพระองค์นั้นแก่กว่าพระองค์มาก ถ้าหากว่าพระองค์จะไม่เคยเห็นคนแก่ คนเจ็บ ตนตายเลยจนกระทั่งมีพระชนมายุถึง ๒๙ พรรษานั้นก็นับว่าแปลกประหลาดมากทีเดียว และจะนับว่าพระองค์เป็นมหา

บุรุษที่ประชาชนควรจะฝากชีวิตและความหวังให้ได้อย่างไรกัน แต่ถ้าหากว่าพระองค์เคยพบเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายมาก่อน ทำไมพระองค์จึงเพิ่งจะคิดเบื่อโลก จนกระทั่งยอมสละสิ่งที่รัก คนที่พระองค์รักไปเล่า?

การที่พระองค์เพิ่งจะเริ่มคิดถึง คนแก่ คนเจ็บและคนตาย แล้วเกิดความสังเวชสลดจิตในคราวนี้ ก็คงเป็นเพราะว่าเพิ่งมีอารมณ์ที่จะเอาเรื่องธรรมดา ๆ นี้มาคิดนั่นเอง สิ่งใดที่เราเห็นเป็นของธรรมดา ๆ นั้น บางทีถ้าอยู่เฉย ๆ ว่าง ๆ อาจเกิดมีอารมณ์นำเอาสิ่งนั้นมาคิดได้เหมือนกัน อย่างเซอร์ ไอแซค นิวตัน (Sir Isaac Newton) ค้นพบกฎว่าด้วยความดึงดูดของโลกก็เพราะคิดเรื่องธรรมดา ๆ ที่คนอื่นเขาไม่คิดกันนั่นเอง และเป็นเรื่องที่ท่านเองก็ไม่เคยคิดมาก่อน นั่นก็เพราะท่านยังไม่มีอารมณ์จะคิดนั่นเอง เราลองคิดดูทีหรือว่า เพียงแต่ลูกแอปเปิลหล่นลงมานั้น ไม่เห็นมันแปลกอะไรเลย คล้าย ๆ กับลูกมะม่วงหล่นจากต้นเราก็เห็นว่าเป็นธรรมดานี่เอง แต่นิวตันต้องการทราบเบื้องหลังของ

ธรรมดานั้น ดู ๆ ก็คล้าย ๆ คนบ้าเพราะคิดสิ่งที่เขาไม่คิดกัน นิวตันจะบ้าหรือดีก็ตามเถิด แต่ว่าเพราะการคิดในสิ่งที่คนอื่นไม่คิดกันนี่เอง นิวตันจึงได้ค้นพบกฎความดึงดูดของโลก ซึ่งเป็นกฎที่ช่วยให้โลกมีความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์เป็นอย่างมากทีเดียว และการที่เราสามารถส่งจรวดไปนอกวิถีการดึงดูดของโลกได้นั้นก็สืบเนื่องมาจากการที่นิวตันเอาเรื่องลูกแอปเปิลมาคิดนี่เอง พระพุทธเจ้าของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์ทรงคิดถึงเหตุผลที่ว่าทำไมคนจึง ต้องแก่ ต้องเจ็บต้องตายด้วยก็ในคราวที่พระองค์ประพาสสวนซึ่งเสด็จไปตามลำพังกับนายฉันนะเท่านั้น พอพบคนแก่ คนเจ็บและคนตาย พระองค์ก็ทรงนำเอาเรื่องที่คนอื่นคิดว่าไม่เป็นเรื่องนมาคิด จนกระทั่งถึงกับตัดสินพระทัยออกทรงผนวช เพื่อค้นหาคำตอบปัญหานี้ ที่พระองค์มิได้ทรงคิดมาก่อน ก็คงเพราะหาเวลาว่างจริง ๆ ได้ยาก กลางวันก็ต้องออกช่วยพระราชบิดาบริหารบ้านเมือง กลางคืนก็ต้องอยู่กับพระชายาและสนมกำนัลทั้งหลาย และตอนนั้นก็ทรงอยู่ในวัยหนุ่มมากไป เมื่อมีพระชนมายุ

มากขึ้น เป็นผู้ใหญ่มากขึ้น และมีเวลาว่างพอ จึงได้เก็บเอาเรื่องซึ่งไม่น่าเป็นเรื่องนี้มาคิด และการคิดในเรื่องที่คนอื่นคิดว่าไม่เป็นเรื่องนี้แหละที่เป็นผลทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว คือทรงรู้ว่าอะไรคือทุกข์ อะไรคือเหตุที่ก่อให้เกิดทุกข์ ทรงรู้จักการดับทุกข์ว่าจะต้องดับที่เหตุ และทรงทราบวิถีทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์นั้น ๆ โดยเหตุที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี่เอง จึงมักมีบางคนเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นพวกทุนิยม (Pessimist) คือพวกมองโลกในแง่ร้าย ถ้าหากพระองค์ทรงสอนเพียงแต่ว่า อะไร ๆ เป็นทุกข์ไปหมดก็น่าจะเป็นพวกทุนิยมจริง แต่ความจริงแล้วพระองค์มิได้ทรงสอนแต่เพียงเท่านั้นเลย พระองค์สอนให้เราทราบถึงต้นเหตุของทุกข์ และทรงบอกวิธีดับทุกข์ให้ด้วย ข้อนี้แหละที่เป็นหลักฐานยืนยันว่าพระองค์ไม่ใช่พวกทุนิยม แต่ทว่าพระองค์ก็ไม่ใช่พวกสุนิยม (optimist) คือพวกที่มองเห็นโลกสวยสดงดงามไปหมด

พระองค์เป็นผู้ที่ทรงมองเห็นโลกตามความเป็นจริงของมัน ซึ่งพอจะเรียกว่าพวกสัจนิยม (realist) ได้อยู่ แต่ก็ไม่ใช่ realist แบบตะวันตกทีเดียวนัก การเปรียบเทียบความคิดเห็นทางตะวันออก กับตะวันตกนั้นจะเทียบให้ตรงกันไม่ได้ เพียงแต่อนุโลมให้เข้ากันได้เท่านั้นเอง ซึ่งการพยายามเอาตะวันตกและตะวันออกมาปรับเข้าด้วยกันโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบก่อนนั้น อาจทำให้มีผู้เข้าใจเขวไปมาก อย่างเช่นคำว่าศาสนากับ Religion ปรัชญา กับ Philosophy ตรรกศาสตร์ กับ Logic หรือ ธาตุ กับ element เป็นต้น ซึ่งคำแต่ละคำที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ หาได้มีความหมายตรงกันทีเดียวไม่ คือเหมือนกันเฉพาะในบางส่วนหรืออยู่ในแนวเดียวกันเท่านั้นเอง ส่วนจะแตกต่างกันอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่ยืดยาวควรจะเขียนได้อีกเรื่องหนึ่งทีเดียว

คราวนี้หันเข้ามาสู่ตัวเรื่องที่ต้องการอธิบายต่อไป คือเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อันได้แก่อริยสัจ ๔ หรือหลักปฏิจจสมุปบาท (Law of Causation) อันได้แก่กฎว่าด้วยความเป็นเหตุผลของกันและกันนั้น ก่อนอื่น

ขอให้เข้าใจว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้นั้น หาใช่ความจริงแท้ที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงสร้างขึ้นมาใหม่หรือมิใช่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงผูกขาดการเข้าถึงความจริงเหล่านั้นเลย พระพุทธเจ้าก็คงเป็นเพียงบุคคลคนหนึ่งในหลาย ๆ คนที่ได้ตรัสรู้ความจริง (Truth) หรือสัจธรรมด้วยพระองค์มาแล้ว และยังจะมีผู้ตรัสรู้ความจริงเหล่านั้นต่อไปในอนาคตอีก การที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมนั้นก็แสดงว่าสัจธรรมได้มีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าแล้ว เพราะเหตุที่ไปตรัสรู้สัจธรรมนั้นด้วยตนเองนี่แหละ จึงได้รับการขนานพระนามว่า "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า" ความจริงที่ตรัสรู้นั้นเป็นความจริงแท้ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้นมาในโลกหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็คงเป็นความจริงอยู่ตลอดไปโดยไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเรื่องนี้พระองค์ได้ตรัสไว้เองดังที่ปรากฏอยู่ในธรรมนิยามสูตร ซึ่งมีใจความโดยย่อ ๆ ว่า "ไม่ว่าพระองค์จะทรงอุบัติขึ้นมาในโลกหรือไม่ก็ตาม ธรรมคือความจริงนั้นคงมีอยู่แล้ว นั่นคือความจริงที่ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์

และธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตาหาตัวตนมิได้ พระองค์ได้มาตรัสรู้สัจธรรมนั้นแล้วก็ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงกำหนด ทรงเปิดเผย ทรงกระทำให้แจ้ง" ดังนี้

เพียงข้อความสั้นๆ นี้ ถ้าหากว่าเราจะได้พิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว จะเห็นพระปรีชาญาณอันลึกซึ้งหาผู้เสมอเหมือนพระพุทธองค์ไม่ได้เลย โดยเหตุที่พระองค์ทรงรู้แจ้งความจริง ซึ่งความจริงนี้เป็นความจริงตลอดกาล ไม่ว่าพระองค์จะทรงอุบัติขึ้นมาในโลกหรือไม่ก็ตาม เพราะฉะนั้น ธรรมของพระองค์จึงท้าต่อการพิสูจน์ทุกวิถีทาง และพระพุทธองค์ก็ทรงกล้าตรัสได้เต็มปาก ไม่ให้สาวกทั้งหลายเชื่อพระองค์หรือใคร ๆ ก็ตามเพียงเพราะได้ยินเขาเล่ากันสืบ ๆ มา เพราะมีปรากฏอยู่ในตำรา เพราะเห็นว่าผู้นั้นเป็นครูอาจารย์ของเราหรือเป็นบุคคลที่ควรเชื่อถือ เพราะผู้นั้นพูดถูกใจ เพราะการเดาเอา การคาดคะเนเอา หรือเพราะการพิสูจน์ การให้เหตุผลแบบตรรกศาสตร์ พระองค์ทรงสอนให้เราเชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงาย ซึ่งจะหาศาสดา

ใด ๆ ที่กล้าสอนอย่างนั้นไม่ได้อีกแล้ว และที่พระองค์ทรงกล้าสอนเช่นนั้นก็เพราะคำสอนนั้นเป็นสัจธรรมคือความจริงแท้นั่นเอง

ข้าพเจ้าขอขยายความเฉพาะคำว่า "*สังขาร*" เสียก่อน คำนี้เรามักได้ยินจนชินหู อย่างที่นักธรรมะทั้งหลายมักจะพูดกันเสมอว่า "สังขารมันไม่เที่ยง" เมื่อเราได้ยินคำว่า "สังขาร" เรามักเพ่งความรู้สึกไปที่ "ร่างกาย" เสียโดยมาก ซึ่งความจริงก็ไม่ผิด แต่ก็ไม่ถูกไปทั้งหมด ถูกเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น คำว่า "*สังขาร*" นั้น ตามรูปศัพท์หมายถึง "*สิ่งที่มีอะไรปรุงแต่ง*" หรือพูดตามภาษาเคมีก็ได้แก่ "*สารประกอบ*" (compound) นั่นเอง อะไรก็ตามที่เกิดมาจากสิ่งที่ประสมตั้งแต่สองอย่างขึ้นไปแล้วถือเป็นสังขารทั้งนั้น มีทั้งที่เป็น *รูปธรรม* (concrete) และที่เป็น *นามธรรม* (abstract) ในส่วนที่เป็นรูปธรรมซึ่งเราสามารถสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย นั้น ยังแบ่งออกไปเป็นอีก ๒ อย่าง คือ สังขารชนิดที่มีใจครอง คือมีความรู้สึกนึกคิดอย่างหนึ่ง กับสังขารที่ไม่มีใจ

ครองอีกอย่างหนึ่ง อย่าง มนุษย์ สัตว์ เราถือว่าเป็นสังขารที่มีใจครอง ส่วนโต๊ะ เก้าอี้ เราถือว่าเป็นสังขารชนิดที่ไม่มีใจครอง สำหรับสังขารชนิดที่เป็นนามธรรม (abstract) คือสิ่งซึ่งไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้าและ *เจตนา* ซึ่งมีเจตนาชนิดที่เป็นกุศลคือฝ่ายดี และเจตนาที่เป็นอกุศล คือฝ่ายชั่ว ทั้งหมดนี้จัดว่าเป็นสังขารทั้งนั้น

สังขารที่เป็นรูปธรรมนั้น ยังประกอบด้วยธาตุ (element) ต่าง ๆ อีก แต่คำว่า ธาตุ ในที่นี้ ก็หามีความหมายตรงกับคำว่า element ในทางเคมีไม่ ธาตุในทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึงสิ่งที่ทรงตัวเองอยู่ได้ ซึ่งท่านแบ่งออกไปเป็น ๖ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ ถ้าเราเข้าใจว่า ธาตุกับ element เหมือนกันแล้ว อาจคิดว่าพระพุทธศาสนานั้นคร่ำคร่า ล้าสมัยก็ได้ เพราะในการค้นคว้าทางเคมีนั้น เราพบว่าในเวลานี้มีกว่า ๑๐๐ ธาตุแล้ว แต่โดยเหตุที่ธาตุกับ element นั้นไม่เหมือนกัน และมีความหมายต่างกันลึกซึ้งอยู่ เพราะฉะนั้นก็ควร

ที่เราจะพิจารณาถึงความหมายของธาตุ และ element เสียก่อน

คำว่า element ซึ่งเราบังคับให้แปลว่า "*ธาตุ*" นั้น ความจริงก็เป็น "*สังขาร*" ตามหลักพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะ element นั้น ความจริงก็เป็น "*สารประกอบ*" compound ตามหลักพระพุทธศาสนานั่นเอง เพราะว่า element หรือธาตุทางเคมีนั้นก็คงประกอบด้วย โปรตอน อิเลคตรอน และนิวตรอนอยู่ สิ่งใดที่เกิดจากการผสมของสิ่งต่าง ๆ ตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไปล้วนเป็น "*สัง-ขาร*" ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น element หรือธาตุทางเคมีทั้งหมดก็หนีความเป็น "*สังขาร*" ไม่พ้น

ก่อนอื่นขอให้เข้าใจเสียก่อนว่า *ธาตุดิน* นั้น ท่านมิได้หมายถึงเฉพาะดิน ซึ่งตรงกับคำว่า earth หรือ soil เท่านั้น ท่านหมายถึงสิ่งที่กินเนื้อที่ทั้งหมด รวมทั้งความแข็งความอ่อนด้วย ธาตุดินหรือปฐวีธาตุ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Extension สิ่งใดที่ขยายออกไป หรือกินที่ สิ่งนั้นจัดว่าเป็นธาตุดิน แม้ความแข็งความอ่อนก็เป็นธาตุดินเหมือนกัน ความอ่อนก็คือความแข็ง

ชนิดหนึ่ง แต่เป็นเพียงความแข็งน้อยเท่านั้นเอง ถ้าเราสำรวจดูตัวเราจะเห็นว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ล้วนเป็นธาตุดินทั้งสิ้นหรือเราจะพูดว่า ของแข็ง (Solid) ทั้งหมดเป็นธาตุดินก็ได้ ส่วนที่เล็กที่สุดคือเซลล์หรืออณูทั้งหลายล้วนอยู่ในพวกธาตุดินทั้งนั้น

ธาตุน้ำ ทางพระพุทธศาสนาก็มิได้หมายถึงน้ำอย่างเดียว เราอาจค้านว่า น้ำไม่ได้เป็นธาตุ เพราะน้ำเกิดจากการผสมระหว่างไฮโดรเยน กับ ออกซิเยน(H_2O) น้ำจึงเป็นสารประกอบ ซึ่งก็เป็น "สังขาร".อีกนั่นแหละทางพระพุทธศาสนาก็ถือว่าน้ำเกิดมาจากลม (gas) เช่นเดียวกัน ส่วนธาตุน้ำนั้นท่านหมายกว้างมาก คือหมายถึงน้ำทุกชนิด หรือของเหลว (liquid) ทุกชนิดนั่นแหละและนอกจากนั้นยังหมายถึงความเอิบอาบ อันมีพลังในทางเชื่อมต่ออณูหรือเซลล์ทั้งหลายเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้นธาตุน้ำจึงมิได้หมายถึง water แต่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Cohesion

ธาตุลม ก็มิได้หมายเฉพาะลมที่พัดไปพัดมาแต่อย่างเดียวเท่านั้น ยังหมายถึงความเคลื่อนไหวทุกชนิดด้วย ในตัวเราก็มีลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ลมในท้อง ลมในไส้เป็นต้น เพราะฉะนั้นคำพูดที่ถูกต้องกับธาตุลมจึงมิใช่ air, wind, weather หรืออะไรทำนองนั้น ธาตุลมท่านหมายถึง Motion

ธาตุไฟ ก็มิได้หมายเฉพาะไฟที่ลุกไหม้ (fire) อย่างเดียว ท่านหมายถึงความร้อน หรืออุณหภูมิทั้งปวงด้วยในตัวเราก็มีไฟธาตุที่ช่วยเผาอาหารให้ย่อยเป็นต้น ธาตุไฟจึงตรงกับภาษาอังกฤษว่า Heat

สำหรับ อากาศธาตุ นั้น บางทีเรามักเข้าใจว่าเป็นอย่างเดียวกับธาตุลมหรือวาโยธาตุ เพราะในภาษาไทยเราเอาคำว่า ลม กับ อากาศ มาใช้ปนกัน และใช้ในความหมายอย่างเดียวกัน อย่างบางทีเราก็พูดว่า "ฤดูร้อนนี้จะไปตากอากาศที่โน่นที่นี่" ถ้าพูดในความหมายที่ถูกกับรูปคำแล้ว ถือว่าเป็นการพูดที่ไม่ถูกต้อง เพราะคำว่า อากาศ กับ ลม มีความหมายต่างกัน ลมหมายถึงลมที่พัดไปพัดมา ลมหายใจเข้าออก เป็นต้น

ซึ่งเราเข้าใจกันอยู่นั้น ส่วนอากาศ เดิมหมายความถึงที่ว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย ซึ่งตรงกับ "สูญญากาศ" หรือ "อวกาศ" (space) ที่เราใช้กันอยู่ในเวลานี้นั่นเอง แต่โดยเหตุที่ลมและอากาศมักจะอยู่ด้วยกันเสมอ เราจึงเข้าใจว่าเป็นอย่างเดียวกัน ในที่ใดก็ตามที่มีลม ที่นั่นจะต้องมีอากาศ คือที่ว่างด้วย แต่ ณ ที่ที่มีที่ว่าง คืออากาศ ไม่จำเป็นจะต้องมีลมเสมอไป เช่นเดียวกับที่ว่า ที่ใดมีควัน ที่นั่นต้องมีไฟ แต่เราไม่อาจพูดได้ว่า ที่ใดมีไฟ ที่นั่นจะต้องมีควันเสมอไป อย่างเช่นไฟฟ้าไม่ปรากฏว่ามีควัน เป็นต้น เพราะฉะนั้น อากาศธาตุจึงตรงกับภาษาอังกฤษว่า space

ส่วนธาตุสุดท้าย คือ วิญญาณธาตุ นั้น หมายถึง *ธาตุรู้* อันได้แก่ Consciousness คำว่า วิญญาณ นั้น หาได้ตรงกับคำว่า soul ในภาษาอังกฤษ หรืออาตมันในศาสนาพราหมณ์ไม่ ทางพระพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณ ก็เป็นความรู้สึกอย่างหนึ่งที่ต้องเกิด ๆ ดับ ๆ เช่นกัน ซึ่งอยู่ในพวก "สังขาร" ด้วย เพราะเกิดมาจาก "สังขาร" ที่แปลว่าเจตนา ถ้าสังขารดีหรือเจตนา

ดี วิญญาณคือความรู้สึกก็เป็นไปในทางดี ถ้าสังขารหรือเจตนาชั่ว วิญญาณความรู้สึกก็เป็นไปในทางที่ไม่ดี การเกิด ๆ ดับ ๆ ของวิญญาณนั้นเป็นไปรวดเร็วติดต่อกันอยู่เสมอ ดุจกระแสน้ำหรือกระแสไฟฉะนั้น ถ้าเราไม่พิจารณาโดยถ่องแท้แล้วเราจะเข้าใจว่า วิญญาณนั้นคงที่เที่ยงแท้

มนุษย์หรือสัตว์ประกอบด้วยธาตุทั้งหกดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนโต๊ะเก้าอี้นั้นขาดไปธาตุหนึ่ง คือธาตุรู้ เพราะฉะนั้นมนุษย์และสัตว์จึงแตกต่างจากพวกโต๊ะเก้าอี้ก็ตรงที่มนุษย์และสัตว์มีธาตุรู้ คือมีความรู้สึกนึกคิดนี่เอง และโดยเหตุที่มนุษย์ สัตว์และสิ่งที่ไม่มีวิญญาณทั้งหลายประกอบด้วยธาตุ ๕ หรือ ธาตุ ๖ นี้เอง มนุษย์ สัตว์ และสิ่งต่าง ๆ จึงเชื่อว่าเป็น "สังขาร" ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะมีใจครองหรือไม่มีใจครองก็ตาม และเมื่อได้ชื่อว่าเป็นสังขารแล้วก็ตกอยู่ในกฎที่ว่า "ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา" ด้วยเช่นกัน ที่ว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตานั้น เป็นอย่างไร ?

ที่ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" นั้น เราจะสังเกตดูที่ตัวเราหรือที่สัตว์ สิ่งของอื่น ๆ ก็ได้ คำว่า "ไม่เที่ยง" หมายความว่า หาความแน่นอนอะไรไม่ได้ มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในตัวเราก็ไม่มีอะไรเลยที่เที่ยงแท้แน่นอน เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นธาตุดินทั้งสิ้น และหาความยั่งยืนแน่นอนอะไรไม่ได้เลย ถ้าเราดูในระยะสั้น อาจสังเกตไม่เห็น แต่ถ้าดูในระยะยาวแล้วจะเห็นได้ไม่ยาก อย่างเวลานี้เราเป็นหนุ่มเป็นสาว ก่อนหน้านี้สัก ๑๐–๒๐ ปี เราก็เคยเป็นเด็กมาแล้ว เวลานี้เราแก่จากความเป็นเด็ก เราก็เรียกว่า เป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นการเปลี่ยนภาษาที่ฟังไม่สบายหูมาเป็นภาษาที่ฟังแล้วเพราะหูขึ้นเท่านั้น แบบเดียวกับที่เราใช้คำว่า "หน้าผากกว้าง" หรือ "คิ้วต่ำ" แทน "หัวล้าน" หรือใช้คำว่า "ผู้สูงอายุ" แทน "คนแก่" นั่นเอง คนหนุ่มคนสาวก็คือเด็กแก่ และพอเป็นหนุ่มเป็นสาวนานสักหน่อย เราก็ยังไม่ยอมเป็นคนแก่อยู่นั่นเอง คงเลี่ยงไปใช้คำว่า "หนุ่มใหญ่ สาวใหญ่" แทนไปก่อน จนเกือบจะเข้าฝุ่นไม่ฟุ้งจึงจะยอมเปลี่ยน

จากความเป็นหนุ่มเป็นสาว ไปเป็นคนแก่ นี่ย่อมแสดงให้เห็นว่าสังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปรวดเร็วติดต่อกัน จนกระทั่งสังเกตไม่เห็น นอกจากจะอาศัยกาลเวลาเข้าช่วยเท่านั้น การที่สังขารไม่เที่ยงนี้เองจึงชื่อว่ามันเป็นทุกข์ คำว่า "ทุกข์" นี้ก็เช่นกัน เรามักเข้าใจเพียงว่าเจ็บปวดเดือดร้อนหรือเศร้า-โศกเสียใจเท่านั้น ความจริงคำว่า "ทุกข์" มีความหมายเป็น ๒ นัย คือหมายความว่า "ทนได้ยาก" อย่างเช่นความเจ็บปวดความหิวกระหายเป็นต้นประการหนึ่ง กับหมายความว่า "ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้" อีกประการหนึ่ง ดังนั้นที่ว่า "สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์" นั้น เพราะมันทำให้เราทนได้ยากอย่างหนึ่ง ตัวมันเองทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้อีกอย่างหนึ่ง ตัวเราเป็นทุกข์เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ โต๊ะ เก้าอี้ เป็นทุกข์เพราะมันทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีความเปลี่ยนแปลง เก่าแก่ และในที่สุดก็ตาย หรือสลายไป ที่มันเปลี่ยนแปลง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้

ก็เพราะว่า "ไม่มีอะไรเลยที่เป็นตัวตนจริง ๆ" ล้วนแต่เป็นอนัตตาหาตัวตนจริง ๆ มิได้ทั้งนั้น อย่างตัวเรานั้นเป็นสิ่งที่สมมติขึ้น ตัวเราจริง ๆ ไม่มี เพราะมันประกอบด้วยธาตุทั้งหก เมื่อตัวตนจริง ๆ ไม่มี จึงชื่อว่าเป็นอนัตตา ถ้าหากมีตัวตนจริง ๆ แล้ว เราก็คงจะต้องบังคับมันได้ว่า "จงเป็นอย่างนี้นะ อย่าเป็นอย่างนั้นเลย" แต่นี่เราบังคับมันไม่ได้ เพราะมันไม่มีตัวตนจริง ๆ ที่จะให้เราบังคับนั่นเอง ฉะนั้นเวลาคนตาย เราจึงเรียกว่า "สิ้นใจ" ก็เพราะวิญญาณธาตุหมดไป หรือเรียกว่า "หมดลม" เพราะหมดวาโยธาตุ เมื่อ "สิ้นใจ" หรือ "หมดลม" ไปไม่นาน ตัวผู้ตายก็จะเย็นลงไปทุกทีเรียกว่าหมด "ธาตุไฟ" อันได้แก่อุณหภูมิในร่างกาย ต่อจากนั้นเนื้อหนังก็จะค่อย ๆ ผุพังไปตามกาลเวลา "ธาตุน้ำ" หมดไป แล้วก็ "ธาตุดิน" และ "อากาศธาตุ" แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้จะสูญหายไปก็หามิได้ มันยังคงมีอยู่ในรูปแห่งธาตุเดิมของมันนั่นเอง ในแง่นี้เราจะเห็นว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแบบวิทยาศาสตร์แท้ และเป็นวิทยาศาสตร์ที่เหนือวิทยาศาสตร์

(Science of sciences) เพราะเป็นสัจธรรมที่ทนต่อการพิสูจน์ แม้กาลเวลาจะล่วงเลยมากว่า ๒๕๕๐ ปีแล้ว พระพุทธศาสนาก็ยังคงเป็นสัจธรรมที่ไม่มีใครคัดค้านได้ และยังคงตั้งหลักมั่นที่ท้าทายต่อการพิสูจน์ในทุกกระบวนการอยู่เสมอ ดังนั้นเมื่อพูดในแง่วิทยาศาสตร์แล้วพระพุทธศาสนาก็นับว่าเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ และพระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์เหนือนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย เพราะทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ทั้งในฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม

พระพุทธศาสนา จึงนับว่าเป็นศาสนาของคนที่เป็นตัวของตัวเอง เป็นศาสนาแห่งเหตุผล จึงทนต่อการพิสูจน์ มีหลักเกณฑ์เป็นไปในแบบประชาธิปไตย มิได้มีการขู่บังคับให้เชื่อถือ ผู้ที่เชื่อถือพระพุทธศาสนาอย่างงมงายเสียอีก กลับชื่อว่าไม่ใช่ชาวพุทธที่แท้จริง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาสอนให้คนเป็นคนหัวดื้อหัวรั้น ไม่ยอมเชื่ออะไรเสียเลย เรื่องความเชื่อหรือศรัทธานั้นนับว่าจำเป็นมากในการพัฒนาปัญญา ถ้าเราไม่มีศรัทธาความเชื่อเป็นพื้นฐานก่อนแล้ว เรา

จะพัฒนาปัญญาให้เกิดได้ยาก หรือไม่ได้เลยทีเดียว แต่ถ้าหากว่าใครว่าอะไรก็ต้องเชื่อตะพึดตะพือไป ก็ไม่เป็นตัวของตัวเอง จิตใจผู้นั้นไม่มั่นคง เพราะฉะนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ “ศรัทธา” ในที่ใด พระองค์ก็ทรงสอนให้ใช้ “ปัญญา” หรือ “เหตุผล” ในที่นั้นด้วย คู่กันไปเสมอ พระองค์ทรงสอนให้เรามีความเชื่อมั่นว่า ชีวิตของเราจะประสบสุขหรือทุกข์แค่ไหนเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับ “กรรม” คือการกระทำของเราเอง เราเป็นผู้ลิขิตชีวิตตัวเราเอง ไม่ใช่พระผู้เป็นเจ้าหรือเทพองค์ใดเป็นผู้ลิขิต ดังที่เรามักจะเชื่อกันว่า “พรหมลิขิต” ฉะนั้น

เรื่อง “พรหมลิขิต” เป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ที่เขาสอนว่าพระพรหมเป็นผู้ลิขิตชีวิตคนเราให้เกิดมาเป็นวรรณะต่าง ๆ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ซึ่งแต่ละวรรณะที่พระพรหมกำหนดให้แล้วนี้ จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ถ้าใครเกิดเป็นศูทรซึ่งเป็นพวกวรรณะที่ต่ำสุด แล้วก็คงต้องเป็นศูทรไปจนตาย ไม่มีทางที่จะเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ได้เลย เขา

มีการถือวรรณะกันอย่างแรงกล้า แต่พระพุทธศาสนานั้นไม่มีระบบวรรณะ ทุกคนเมื่อเข้ามาบวชหรือมานับถือพระพุทธศาสนาแล้วต้องเลิกความคิดในด้านวรรณะเสีย ถือว่าบุคคลที่เป็นต่าง ๆ กัน เช่น เป็นเศรษฐี เป็นคนจน เป็นคนฉลาด เป็นคนโง่ เป็นคนสูงศักดิ์หรือต่ำศักดิ์ เป็นคนมีอายุยืนหรืออายุสั้น เหล่านี้ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับกรรมของเราทั้งนั้น ปัจจุบันเป็นผลแห่งกรรมในอดีต และปัจจุบันนี้จะเป็นเหตุสำหรับอนาคตภายภาคหน้า เมื่อเราเกิดมาเป็นคนจน ก็อย่าได้ท้อแท้ใจ ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรก็อาจยกตนขึ้นสู่ตำแหน่งเศรษฐี หรือเสนาบดีได้ ซึ่งข้อนี้ขึ้นอยู่กับตัวเราเอง พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนเราพึ่งตัวเราเองมากกว่าที่จะไปคิดพึ่งผู้อื่น แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเราจะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งใครเสียเลย เพียงแต่เพราะว่าที่พึ่งอื่น ๆ เป็นที่พึ่งชั่วคราวเท่านั้น ส่วนตัวเรานั้นย่อมเป็นที่พึ่งของเราได้ตลอดกาล อย่างเช่นการที่เราจะสอบไล่ได้นั้น เราก็ต้องอาศัยความขยันของเรา ใช้ปัญญาของเรา ใช้ความรอบคอบของเราเอง ไม่ใช่ไปบนบานศาลกล่าวขอให้

พระเจ้าหรือใครต่อใครช่วย ถ้าเราไม่ช่วยตัวเราเอง ก่อนแล้ว คนอื่นเขาจะช่วยเราได้อย่างไร

ในวรรณะทั้ง ๔ ของพราหมณ์นั้น พราหมณ์เขาถือว่าวรรณะพราหมณ์นั้นสูงสุด วิเศษเหนือวรรณะอื่น ๆ แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า *"บุคคลจะเป็นคนถ่อยหรือเป็นพราหมณ์นั้นมิใช่เพราะชาติเลย แต่เป็นเพราะกรรมต่างหาก"* ดังที่พระองค์ได้ตรัสตอบภารทวาชมาณพและวาเสฏฐมาณพที่เข้าไปทูลถามพระองค์ว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์เพราะชาติหรือเพราะกรรมไว้อย่างน่าฟังว่า :

เราจักพยากรณ์แก่ท่านทั้งหลายตามลำดับตามสมควร สัตว์ทั้งหลายมีความแตกต่างกันโดยชาติ เพราะชาติของสัตว์เหล่านั้นมีประการต่าง ๆ กัน ท่านทั้งหลายย่อมรู้จักหญ้าและต้นไม้ แต่หญ้าและต้นไม้ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นหญ้าและต้นไม้ หญ้าและต้นไม้เหล่านั้นมีสัณฐาน (ทรวดทรง) สำเร็จจากชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน จากนั้นท่านทั้งหลายก็จงรู้จักหนอน ตั๊กแตน มดดำ และมดแดงต่อไป สัตว์เหล่านั้นมีสัณฐานสำเร็จมาจากชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

ท่านทั้งหลายจงรู้จักสัตว์สี่เท้า ทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ สัตว์เหล่านั้นมีสัณฐานสำเร็จมาจากชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน จากนั้นท่านทั้งหลายก็จงรู้จักปลาที่เกิดในน้ำเที่ยวไปในน้ำเป็นอันดับต่อไป ปลาเหล่านั้นมีสัณฐานสำเร็จมาจากชาติ เพราะมันมีชาติต่าง ๆ กัน ถัดจากนั้น ท่านทั้งหลายจงรู้จักนกที่บินไปในเวหา นกเหล่านั้นมีสัณฐานสำเร็จมาจากชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างสัณฐานที่สำเร็จมาแต่ชาติเป็นอันมาก ในชาติเหล่านี้ฉันใด การกำหนดด้วยผม ศีรษะ หู นัยน์ตา ปาก จมูก ริมฝีปาก คิ้ว คอ บ่า ท้อง หลัง ตะโพก อก ที่แคบ เมถุน มือ เท้า นิ้วมือ เล็บ แข้ง ขา วรรณะหรือเสียง ว่าผมเป็นต้นของพราหมณ์เป็นเช่นนี้ ของกษัตริย์เป็นเช่นนี้ ไม่มีเลย เพศที่สำเร็จมาแต่ชาติไม่มีอยู่ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายเลย เสมือนอย่างสัณฐานที่สำเร็จมาแต่ชาติในชาติเหล่าอื่น ฉะนั้น ความต่างกันแห่งสัณฐานมีผมเป็นต้นนี้ ที่สำเร็จมาแต่กำเนิด ย่อมไม่มีในสรีระของตน ๆ เฉพาะตัวในมนุษย์ทั้งหลายเลย แต่ทว่าความต่างกันในมนุษย์ทั้งหลายนั้น

บัณฑิตกล่าวไว้โดยสมัญญาเท่านั้น ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ก็ในหมู่มนุษย์นั้น ผู้ใดผู้หนึ่งอาศัยโครักขกรรมเลี้ยงชีพ ผู้นั้นก็เป็นชาวนา มิใช่พราหมณ์ ผู้ใดผู้หนึ่งเลี้ยงชีพด้วยศิลปะเป็นอันมาก ผู้นั้นก็เป็นศิลปิน ไม่ใช่พราหมณ์ ...... ผู้ใดผู้หนึ่งอาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพ ผู้นั้นก็เป็นพ่อค้า มิใช่พราหมณ์.... ผู้ใดผู้หนึ่งเลี้ยงชีพด้วยการรับใช้ผู้อื่น ผู้นั้นก็เป็นผู้รับใช้ ไม่ใช่พราหมณ์........ผู้ใดผู้หนึ่งอาศัยการลักทรัพย์เลี้ยงชีพ ผู้นั้นก็เป็นโจร ไม่ใช่พราหมณ์........ผู้ใดผู้หนึ่งอาศัยลูกศรและศัสตราเลี้ยงชีพ ผู้นั้นก็เป็นนักรบอาชีพ มิใช่พราหมณ์....... ผู้ใดผู้หนึ่งเลี้ยงชีพด้วยการเป็นปุโรหิต ผู้นั้นก็เป็นผู้ทำให้ผู้อื่นเคารพบูชา มิใช่พราหมณ์ ....ผู้ใดผู้หนึ่งครองบ้านและแว่นแคว้น ผู้นั้นก็เป็นราชา มิใช่พราหมณ์... ....เราหาเรียกผู้ที่เกิดในท้องมารดาว่าเป็นพราหมณ์ไม่ ผู้นั้นเป็นผู้ชื่อว่าโภวาที ผู้นั้นแลยังเป็นผู้มีเครื่องกังวลใจอยู่ เราเรียกบุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวลใจ ผู้ไม่ถือมั่นนั่นแหละว่าเป็นพราหมณ์........นามและโคตรที่เขากำหนดกัน เป็น

บัญญัติในโลก นามและโคตรเกิดมาเพราะการรู้ตามกันมา ญาติสายโลหิตทั้งหลาย กำหนดไว้ในการที่บุคคลเกิดแล้วนั้น ๆ นามและโคตรที่กำหนดกันแล้วนี้เป็นความเห็นของพวกคนที่ไม่รู้อะไร ซึ่งสืบเนื่องกันมาสิ้นกาลนาน บางคนที่ไม่รู้ ย่อมกล่าวว่าบุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่ (ความจริง) บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หามิได้ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หามิได้ แต่ว่าบุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรม (และ) ไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นชาวนาก็เพราะกรรม เป็นศิลปิน เป็นพ่อค้า เป็นผู้รับใช้ เป็นโจร เป็นนักรบอาชีพ เป็นปุโรหิต และแม้แต่เป็นราชา ก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายผู้เข้าใจฎปฏิจจ-สมุปบาท (Law of Causation) ฉลาดในเรื่องกรรมและผลแห่งกรรม ย่อมเห็นกรรมตามความจริงอย่างนี้ โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน เปรียบเสมือนหมุดแห่งรถที่กำลังวิ่งไปอยู่ ฉะนั้นบุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรมอันประเสริฐนี้ คือ ตบะ (ความเพียร)

สัญญมะ (ความสำรวม) พรหมจรรย์และทมะ (ความข่มใจ) กรรมนี้นำความเป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้บุคคลที่ถึงพร้อมด้วยไตรวิชชา (คือ ญาณเป็นเหตุทำให้ระลึกชาติได้ ๑ ญาณเป็นเครื่องรู้การตายและการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ๑ ญาณอันเป็นเหตุทำให้สิ้นกิเลส ๑) เป็นคนสงบ มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว (คือไม่ต้องเกิดใหม่อีกแล้ว) เป็นพราหมณ์ผู้องอาจของบัณฑิตผู้รู้แจ้งอยู่ ท่านจงรู้อย่างนี้เถิดวาเสฏฐะ และภารทวาชะ"

(จาก วาเสฏฐสูตร สุตตนิบาต ขุททกนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๙ ข้อ ๓๘๒ หน้า ๔๕๒–๔๕๘)

โดยเฉพาะในเรื่อง "กฎแห่งกรรม" นี้ นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา เรามักทราบกันอยู่ดีว่าพระพุทธศาสนาสอนว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" แต่ก็มักจะมีผู้มีความเห็นค้านอยู่เสมอว่า บางคนทำดีแทบตายไม่ได้ดีเลย บางคนทำชั่วกลับสบาย มียศศักดิ์และทรัพย์สินเงินทอง มีคนนับหน้าถือตาเป็นต้น ความจริงที่ว่า "ทำดีได้ดี" และ "ทำชั่วได้ชั่ว"

นั้น ก็ไม่เห็นผิดตรงไหนเลย เพราะภาษาก็บอกอยู่แจ่มแจ้งแล้วว่า "ทำดี" ต้อง "ได้ดี" คือได้ความดีเป็นผลตอบแทน "ทำชั่ว" ก็ต้อง "ได้ชั่ว" คือได้ความชั่วเป็นผลตอบแทน ซึ่งความดีความชั่วนี้เป็นผลที่เกิดโดยตรงทางด้านจิตใจ เช่นเราขยันศึกษาเล่าเรียน นี้เป็นการทำดี ผลที่ได้รับคือปัญญาความเฉลียวฉลาดซึ่งเป็นความดี ทำชั่วเช่นการเกียจคร้านไม่อยากศึกษาเล่าเรียน ผลที่ได้รับคือความโง่ นั่นแหละคือตัวความชั่วละ ส่วนการที่ตีความหมายของความดีเป็นทรัพย์สินเงินทองยศศักดิ์ ตีความหมายความชั่วว่าความยากจนไม่มียศศักดิ์อย่างนั้นหาถูกต้องไม่ และนั่นไม่ใช่ผลของการกระทำดีโดยตรง แต่ทว่าเป็นผลโดยอ้อม เหมือนกับเรารดน้ำพรวนดินต้นไม้ ผลโดยตรงก็คือการที่ต้นไม้นั้นเจริญเติบโตขึ้นมา ส่วนการได้ผลของมันจนกระทั่งเอาไปขายได้เงินมานั้นเป็นผลโดยอ้อม ซึ่งเกิดเนื่องมาจากการที่ต้นไม้นั้นเจริญเติบโตนั่นเอง การศึกษาเล่าเรียนเป็นการทำดี เราก็ได้รับปัญญาความเฉลียวฉลาดซึ่งเป็นความดีที่นับว่าเป็นผลโดยตรง ผลโดยอ้อมของ

การทำความดีนี้ก็คือ เราอาจเข้ารับราชการได้เงินเดือนสูง ๆ เป็นต้น คนเราทำดีต้องได้ดีตอบแทนเสมอไป และเมื่อทำความชั่วก็ต้องได้รับผลตอบแทนเสมอไป ส่วนผลทางอ้อมจะได้แค่ไหนเพียงไรนั้นต้องอาศัยหลักเกณฑ์อีก ๔ ประการเป็นเครื่องสนับสนุนด้วย ซึ่งเราเรียกว่า "สมบัติ ๔" หรือ "วิบัติ ๔"

การที่เราได้ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีนั้นต้องอาศัย "สมบัติ ๔" เข้าช่วย และการที่เราจะต้องประสบความผิดหวัง ความหายนะนั้นก็อาศัย "วิบัติ ๔" เข้าประกอบ นั่นคือ คติ อันได้แก่สถานที่ที่ประกอบกรรม ๑ กาละ อันได้แก่กาลเวลาที่กระทำกรรม ๑ อุปธิ ได้แก่บุคลิกภาพของผู้กระทำ ๑ และ ปโยคะ อันได้แก่ความสมบูรณ์แบบของกรรมนั้น ๆ ๑

ในการศึกษาเล่าเรียนก็ดี ในการทำการงานก็ดี หรือในการดำเนินชีวิตก็ดี เรื่องสถานที่นับว่าสำคัญมาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "การอยู่ในประเทศที่เหมาะสมเป็นมงคลอันสูงสุด" เพราะเป็นทางที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้ คนที่ศึกษาในสำนักหนึ่งอาจ

ได้รับความเชื่อถือว่าในอีกสำนักหนึ่งได้ คนที่เรียนทางครูถ้าไปทำงานในกระทรวงการต่างประเทศ อาจก้าวหน้าสู้อยู่ในกระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ ทั้งนี้เพราะสถานที่ไม่เหมาะ เป็น คติวิบัติ ถ้าเลือกสถานที่ได้ถูกต้องกับความสามารถของเราก็ถือว่า เป็น คติสมบัติ หรืออย่างเช่นการทำนา ถ้าเราเลือกนาที่ดินมีปุ๋ยดี เราก็ได้ข้าวมาก นี่ถือว่าเป็น คติสมบัติ ถ้าไปปลูกตามชายทะเลก็อาจได้ผลน้อย หรือไม่ได้ผลเลย เพราะนี่เป็น คติวิบัติ

การทำนาถูกต้องตามฤดูกาลถือว่าเป็น กาลสมบัติ ถ้าทำผิดฤดูกาล เช่นไปทำในฤดูแล้ง หาน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าวไม่ได้ อย่างนี้เป็น กาลวิบัติ คนที่มีบุคลิกภาพดีเป็น อุปธิสมบัติ ถ้ามีบุคลิกภาพไม่เหมาะสมกับงานก็ถือว่าเป็น อุปธิวิบัติ เช่นเขาต้องการผู้แสดงเป็นตัวแม่ สาวสวย ๆ อายุ ๑๖--๑๗ ไปสมัครเป็นตัวแม่ เขาคงไม่รับ เพราะในกรณีเช่นนี้สาวสวยคนนั้นกลับมีอุปธิวิบัติสำหรับกรณีนี้ไป แต่อาจเป็นอุปธิสมบัติในกรณีอื่นได้ ส่วนปโยคสมบัติ จะเห็น

ได้อย่างในการศึกษาหรือการงานอื่นๆ ตามหลักของการกระทำสิ่งใดก็ตาม ถ้าจะให้สำเร็จผลด้วยดีต้องประกอบด้วยอิทธิบาท ๔ คือมี ฉันทะ ความพอใจในงานนั้นๆ ๑ วิริยะ ความขยันหมั่นเพียรกล้าหาญ ๑ จิตตะ เอาใจใส่จดจ่อในงานนั้นๆ ๑ และ วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล ๑ อย่างเวลาเราจะทำงานอะไร เราก็ควรจะมีความพอใจ ความชอบ หรือความสนใจในงานนั้นๆ เสียก่อนเป็นเบื้องแรก เพราะการทำอะไรไปแกนๆ โดยไม่สนใจ ชอบใจเลยนั้น ย่อมขาดความประณีต เอาดีได้ยาก เมื่อมีความพอใจ มีความสนใจแล้ว จะต้องกล้าหาญ มีความขยันหมั่นเพียรด้วย เพราะเพียงชอบเฉยๆ ถ้าขี้เกียจทำเสียแล้ว งานนั้นก็ไม่มีทางจะเสร็จลงได้ และความขยันนั้นต้องขยันอย่างชนิดเอาใจจดใจจ่อ ไม่ทอดทิ้งวางธุระด้วย คือต้องตั้งอกตั้งใจทำจริงๆ และเมื่อเกิดมีปัญหาขัดข้องขึ้นมาก็ไม่ยอมท้อถอยง่ายๆ ต้องพยายามใช้ดุลยพินิจหาทางที่จะแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้นให้ลุล่วงไปให้ได้ ถ้าทำได้ครบตามหลักอิทธิบาท ๔ นี้ก็ถือว่าเป็น ปโยคสมบัติ ถ้าเพียงชอบ

ใจ และขยันเท่านั้น พอเกิดปัญหาขัดข้องขึ้นมาก็ทอดธุระเสีย อย่างนี้ถือว่าเป็น ปโยควิบัติ คนทำงานใจร้อนมักจะขาดปโยคสมบัติเสมอ ด้วยเหตุนี้เองการที่เราทำดีจะได้ดี หรือทำชั่วจะได้ชั่วแค่ไหนเพียงใดนั้นจึงขึ้นอยู่กับหลัก "สมบัติ ๔" หรือ "วิบัติ ๔" นี้ด้วยเหมือนกัน

ความจริงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของเราทั้งนั้น ไม่ว่าบทใด ตอนใด เมื่อนำขึ้นมาพิจารณาแล้วจะเห็นว่ามีเหตุผลลึกซึ้ง และเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เมื่อได้ศึกษาพระพุทธศาสนามากเท่าใด ก็ทำให้รู้สึกมีความเคารพรักในพระพุทธเจ้า และเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากเท่านั้น และถ้าหากเอาพระพุทธศาสนาไปเทียบกับศาสนาอื่น ๆ และปรัชญาอื่น ๆ แล้ว ก็จะยิ่งมองเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนามากขึ้น ยิ่งโลกเราเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้นเพียงใด ความโน้มเอียงของชาวโลกจะหันมาทางพระพุทธศาสนามากขึ้นเพียงนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงนับว่าเป็น

ศาสนาที่เหมาะสมต่อทุกกาลสมัย และถึงเวลาแล้วที่เราควรจะหันมาสนใจพระพุทธศาสนา ศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาให้เข้าใจจริง ๆ ให้สมกับที่เราได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชนเถิด ขออย่าได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธแต่เพียงในนามเลย จงพยายามทำตนให้เข้าถึงพุทธธรรม เพื่อจะได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธที่แท้เถิด

จำนงค์ ทองประเสริฐ

ผู้จัดพิมพ์ขอขอบพระคุณอย่างสูง ที่อนุญาตให้นำมาลงพิมพ์ได้

สันโดษ

ความหมายที่แท้จริงของสันโดษน่าจะเป็นภาวะหนึ่งของจิตที่เริ่มต้นด้วยความสามารถในการสร้างความพึงพอใจ ให้แก่ตนเองได้ในเรื่องทุกเรื่องที่ตนต้องเข้าไปผูกพัน และคงจะมีวิวัฒนาการไปจนถึงภาวะที่พึงพอใจใน "ตัวกู ของกู" น้อยลง หรือผูกพันกับสิ่งภายนอกน้อยลง จนเหลือแต่สิ่งที่จำเป็นที่สุด ซึ่งคงจะตรงกับภาษาญี่ปุ่นว่า Wabi หรือ Sabi และสันสกฤตว่าศานติ (Santi) ที่อธิบายไว้ว่า "a state of mind which is satisfied with few possesions, and is untied to worldly affairs." อันอ้างว่าเป็นภาวะของจิตที่จะเริ่มทำอะไรก็จะเป็นผลดีถ้าผนวกด้วยพลังปัญญาในเรื่องนั้น ๆ หรือจะว่า สันโดษ เป็น Spiritual experience ขั้นเริ่มต้นของสมาธิก็คงจะเป็นไปได้ หรือไม่ก็เป็นทางลัดไปสู่จิตที่เป็นสมาธิก็คงจะไม่ผิด

ชาวตะวันออกเรารู้จักและเข้าใจ สันโดษ นี้มานาน บางยุคบางสมัยถือเป็นเรื่องธรรมดาของคนฉลาดทั่ว ๆ ไป Chiang Yee เขียนไว้ใน The Chinese Eye ว่า สมัยจักรพรรดิ Yao ประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว กวีนิพนธ์ที่ติดปากคนในยุคนั้น

'Work with the sun - rise,
Rest with the sun - set,
Dig the well for my drink,
Plough the field for my food-
What do I care for the power above?,

มันก็คงจะใกล้เคียงกับ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ของพ่อขุนรามคำแหง ถ้าเราไม่คิดว่าเป็นคำพูดที่แสดงว่าแผ่นดินเราสมบูรณ์อย่างเดียว อาจจะคิดต่อไปได้ว่า เป็นคำพูดที่แสดงว่าเราพอใจในหนึ่งของปัจจัยสี่ และก็ยุคนั้นเองเมื่อจักรพรรดิ Yao จะหาคนฉลาดครองบัลลังก์แทนตนก็หายากเต็มที ไม่ใช่ไม่มีคนฉลาดแต่เป็นเพราะคนฉลาดยินดีในสันโดษ จักรพรรดิ

Yao สู้อุตส่าห์ไปหา ซื่อยู้ (Hsu Yu) ถึงบ้านด้วยตนเอง ซื่อยู้ก็รีบหนีหน้าไปเสียก่อนไม่ยอมพบ เกรงว่าตนจะได้เป็นใหญ่ ไปหา เฉาฝู้ (Ch'ao Fu) คนประหลาดซึ่งชอบอาศัยอยู่บนคบไม้ เกลี้ยกล่อมอ้อมค้อมชวนไปครองเมืองอยู่นาน เฉาฝู้ไม่สนใจ จักรพรรดิเลยพูดชวนเอาดื้อ ๆ เฉาฝู้ต้องรีบไปล้างหู เพราะถือว่าได้ยินคำพูดสกปรก

ยุคจ่วงจื๊อ ก็เหมือนกัน ท่านคงเคยอ่านเรื่องที่กษัตริย์จูส่งคนไปเชิญจ่วงจื๊อเข้าไปทำราชการในกรุง ไปพบจ่วงจื๊อกำลังตกปลาอยู่ที่แม่น้ำฟู ก็เข้าไปชวน จ่วงจื๊อเลยทำทีเล่านิยายให้ฟังว่า กษัตริย์จูมีเต่าศักดิ์สิทธิ์ซึ่งตายมาสามพันปีแล้ว โดยเก็บห่อไว้ในกล่องบนหิ้งบูชา พอฟังเพลินเลยถามว่า จะเป็นเต่าที่มีเกียรติแต่ถูกเก็บกระดูกไว้หรือจะเป็นเต่าเป็นที่ลากหางไปในโคลนได้เอง คนไปชวนลืมตัวรีบแย่งกันตอบว่า เต่าเป็นดีกว่า จ่วงจื๊อเลยไล่ไปทั้งสองคน และบอกว่าตัวเขาเองก็จะขอลากหางไปในโคลนตามลำพังต่อไป

ก็คงจะเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ที่ทิ้งราช-

บัลลังก์ เสด็จออกป่าแสวงหาสันโดษ แล้วก็บรรลุภาวะสูงสุดยอดต่อมา

สมัยขงจื๊อ (ประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว) ก็เหมือนกัน The Chinese Eye ของ Chiang Yee แปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ว่า

"Having plain food and vegetable to eat and only water to drink, and my bended arm to sleep on as my pillow, I can still find my happiness in these things. I consider riches and honours acquired by unrighteousness as void as floating clouds"

เปรียบเทียบเนื้อความเดียวกัน ใน The Four Books แปลมาว่า

"With coarse rice to eat, with water to drink, and my bended arm for a pillow;-I have still joy in the midst of these things. Riches and honors acquired by unrighteousness are to me as a floating cloud".

ซึ่งเห็นจะเป็นขั้นเริ่มแรกของสันโดษที่แท้ ของมุสลิมก็ใกล้เคียงกัน เขาว่า

"If a man find himself with bread on both hands, he should exchange on leaf for some flowers; since the loaf feeds the body indeed, but the flower feeds the soul". (Mohammed)

แต่ก็เห็นจะห่างจาก "สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" (สพฺเพ ธรรมา นาลํ อภินิเวสาย) ของพระพุทธองค์มากเหลือเกิน อันเป็นภาวะสูงสุดยอดของมนุษย์เท่าที่เคยปรากฏ การยึดถือสันโดษ เห็นจะเป็นคนละเรื่องกับการกระทำของคนที่ผิดหวังในชีวิต เพราะเป็น Spiritual Experience ที่ต้องฝึกฝนกันนาน เป็นทักษะทางจิตที่ต้องการเวลา ทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จะเห็นได้จากกวีนิพนธ์ของปราชญ์ขี้เมา ลิโป้ ผู้เสียชีวิตเพราะลงไปช่วยพระจันทร์ตกน้ำ

'I lift my wine-cup to invite the bright moon, with my shadow beside me, we have a party of three,

หรือของสูทั้งไป

'Whom do I sit with?

'Tis the bright moon, the clear wind, and my own shadow'.

ทั้งสองท่านเป็นผู้ฝึกฝนจิตโดยใช้กวีนิพนธ์เป็นสื่อกลาง ซึ่งเห็นจะตรงกับที่ได้พูดไว้ตอนแรก ๆ ว่าสันโดษเป็นภาวะของจิตที่จะเริ่มทำอะไรก็เป็นผลดี ถ้าผนวกด้วยพลังปัญญาในเรื่องนั้น ๆ

เอกชัย

๑ ส.ค. ๑๐

ศิลป กับ สมาธิ

ผลของการศึกษาและค้นคว้าเรื่องจิตที่ทำกันมานมนานแล้ว ทำให้มีความเชื่ออยู่อย่างหนึ่งว่า เมื่อจิตว่าง หรือจิตบริสุทธิ์แล้ว เราสามารถสร้างปัญญาและ Experience ให้แก่จิตได้ตามต้องการ ผลงานทางจิตที่แท้จริงของมนุษยชาติที่เห็นได้ชัดแจ้ง และจะกล่าวถึงในที่นี้ ก็คือ ศิลป และสมาธิ เพราะทั้งศิลปและสมาธิในระยะแรกจะมีกรรมวิธีของการสร้างสรรค์ซึ่งสัจจะแห่งจิตอยู่ในแนวเดียวกัน กล่าวคือ

สมาธิ หมายถึง การสำรวมจิต โดยใช้ความจัดเจนพลังปัญญาขจัดซึ่งรูปธรรมและอรูปธรรมทั้งหลาย จนกระทั่งจิตถึงภาวะหนึ่งที่เราเรียกว่า ภวังค์ว่างจากการถูกกระทบโดยสิ่งแวดล้อมด้วยประการทั้งปวงแล้วสร้างพลังปัญญาขึ้นใหม่ พลังปัญญาอันใหม่นี้เป็นพลังปัญญาที่ทรงคุณภาพสูงขึ้นกว่าเดิม มีหน้าที่

ไปช่วยให้พลังสมาธิเพิ่มขึ้นไปอีก ยังเกิดความพึงพอใจภายในเฉพาะตนเป็นปัจเจกภาวะ (Individuality) อันเป็นสัจจะแห่งจิตโดยแท้

กรรมวิธีของศิลปก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน สำรวมจิตให้กล้า ให้อยู่เหนือสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่เรารับรู้จากโลกภายนอกโดยผ่านปัญจทวารวิถี (five senses) ห้ามจิตมิให้เบือนหนีแล้วใช้พลังปัญญาร่วมกับ Aesthetic Experience โดยเฉพาะเป็นแรงดลใจสร้างสรรค์งานทางศิลปออกมาภายใต้ความพึงพอใจของผู้สร้าง นั้นเป็นการแสดงออกซึ่งปัจเจกภาวะ ซึ่งเป็นสัจจะแห่งจิตเช่นเดียวกัน ถือว่าเป็นภาวะสุดยอดของศิลป

จะเห็นว่าสมาธิกับศิลป โดยเฉพาะความเชื่อทางตะวันออก ไปคล้ายกันตรงที่การสร้างผลงานจากจิตที่ว่างเหมือนกัน แต่จาก Experience แห่งจิตไปคนละแง่ ผลงานที่ออกมาจึงเป็นไปคนละอย่าง ตัวกลางที่ใช้เป็นสื่อของการแสดงออกก็ต่างกัน ผู้มีสมาธิต้องใช้คุณค่าแห่งจิตอันเป็นนามธรรม (Abstract) เป็นตัวกลาง ส่วนศิลปินต้องใช้วัตถุเป็นตัวกลาง

ทั้งศิลป์และสมาธิเป็นแรงดลใจซึ่งกันและกันอยู่เสมอ จะเห็นได้จากงานการเขียนรูปส่วนใหญ่ของชาวตะวันออก มักจะเป็นสีเรียบ ๆ ทั้งนี้ไม่ใช่ศิลปินชาวตะวันออกขาดความรู้เรื่องสี ตามที่เรา ๆ ท่าน ๆ ทราบดีอยู่แล้ว แต่เป็นการแสดงคุณค่าของงานในเชิง Simplicity ซึ่งน่าจะเป็นเพราะ Zen Buddhist Meditation เป็นแรงดลใจ

จากความเชื่อดังกล่าวนั่นเองชาวตะวันออกจึงฝังใจว่า การฝึกงานทางศิลป์ หรือการฝึกผู้ที่จะเป็นศิลปินจึงต้องฝึกจากภายใน (Spiritual Training) มาสู่ภายนอก (External Training) ฝึกจิตจนมี Experience พอ จนกลายเป็นสันดาน (คือให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในเรื่องของศิลป์ ซึ่งเปรียบเทียบง่าย ๆ ได้กับการรู้ดีรู้ชั่วของจิต แม้จะลึกซึ้งกว่ามากนักก็ตาม) สันดานทางศิลปินอันนั้นจะเป็นตัวบังคับหรือเป็นแรงดลใจกรรมวิธีของศิลป์โดยศิลปินไม่รู้ตัว ความเชื่ออันนี้แม้ทางตะวันตกก็ยังมี จะเห็นได้จากบรมครู Louis H. Sullivan และศิษย์เอก F.L. Wright ซึ่งล่วงลับไปแล้ว ก็ยังเชื่อ

ว่า "All architects who undertook to teach were prostitutes."

กลับมาดูตัวอย่างผลงานที่ออกมาจากจิต ผลงาน Drawing ของศิลปินชาวตะวันออกเมื่อเปรียบเทียบกับงานชาวตะวันตกแม้จะเป็นชั้น master เช่นของ Durer จะเห็นว่าจังหวะของเส้นที่มีอยู่ใน Drawing ทั้งสองต่างกัน ของชาวตะวันออกจะแสดงให้เห็นจังหวะของเส้นสายออกมาจากภายในจริง ๆ ออกมาอย่างที่ฝรั่งเขาเรียกว่า Spontaneous ซึ่งเป็นจังหวะของจิตนั่นเอง ถ้าท่านได้เคยดูภาพยนตร์สั้นๆ เกี่ยวกับ Oriental Drawing ละก็จะเข้าใจได้ดีทีเดียว เมื่อแกจะเขียนม้าผยอง แกต้องทำจิตให้ผยองเหมือนม้าไปเลย จึงจะสร้างงานได้ดี แม้แต่เรื่องเก่า ๆ ที่เล่ากันต่อ ๆ มาว่า ศิลปินจีนคนหนึ่งนั่งเขียนปลาอยู่ข้าง ๆ บ่อน้ำ บังเอิญลมพัดกระดาษปลิวตกน้ำ พอเก็บกระดาษขึ้นมา เหลือแต่กระดาษเปล่าปลาไปว่ายอยู่ในน้ำ จะจริงเท็จเพียงไรก็ตาม ก็แสดงให้เห็นถึง Spirit ของศิลปินจริง ๆ

การที่จะเข้าใจให้ทราบซึ้งถึงศิลปตะวันออก จึงไม่ใช่ของง่าย โดยเฉพาะเมื่อเราอยู่ในฐานะเป็นผู้ที่จะเข้าให้ซึ้งถึงศิลปชาวตะวันออก เราจะต้องปรับระดับความรู้หรือพลังปัญญา Experience และสันดานของจิตให้สูงทัดเทียมกับศิลปินเสียก่อนเป็นชั้นต้น แล้วก็ปฏิบัติตาม "The Book of Chinese Art" คือ

> "........enter into the mind of the man who made it, discover what his aim was and consider how far he has achieved his aim."

เอกชัย. ๐๕

อาวุโส กับ ความสามารถ

ปัจจุบันการดำเนินกิจการทั้งทางด้านราชการและเอกชน เริ่มมีความสนใจเกี่ยวกับปัญหาเรื่องบุคคล จะเห็นได้ว่ากิจการธุรกิจที่มีพนักงานจำนวนมากให้ความสำคัญทางด้านนี้เป็นพิเศษ โดยจัดตั้งเป็นหน่วยงานหนึ่งต่างหาก ที่เรียกว่า แรงงานสัมพันธ์ (Personnel Relation) หรือบริหารงานบุคคล (Personnel Administration) เพื่อทำหน้าที่จัดการงานบุคคล (Personnel Management) โดยเฉพาะ

ปัญหาความยุ่งยากที่ประสบกันอยู่เสมอ เกี่ยวกับการพิจารณาความชอบของพนักงาน จะถือหลักการใดเป็นบรรทัดฐานในการให้เลื่อนขั้นเงินเดือน หรือตำแหน่งหน้าที่มาตรการใดจึงจะถือว่าเป็นการถูกต้องและยุติธรรม ระบบการบริหารงานบุคคลในวงการธุรกิจของประเทศไทย ยังไม่มีวิธีการที่แน่นอนว่าจะถือเอา

การพิจารณาอาวุโส หรือความสามารถมาตัดสิน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของสถาบันนั้น ๆ

โดยเหตุที่แต่เดิมมาประเพณีของไทย นิยมอบรมสั่งสอนสืบต่อเนื่องกันมาหลายชั่วคนให้นบนอบและเชื่อฟังผู้ใหญ่ การแสดงออกของผู้มีวัยต่ำกว่า จึงต้องกระทำตามความเหมาะสมตามโอกาส, เวลา และสถานที่ การปฏิบัติตนตามระบบสังคมเหล่านี้ ได้ถือปฏิบัติกันมาไม่ว่าจะเป็นทางราชการหรือธุรกิจเอกชน ฉะนั้น การเลื่อนตำแหน่งหน้าที่หรือขั้นเงินเดือน จึงถือว่าผู้มีอาวุโสควรได้ก่อน ระบบอาวุโสมาก่อนนี้ แม้แต่ประเพณีญี่ปุ่นในปัจจุบันก็ยังคงถือปฏิบัติอยู่* ทั้ง ๆ

---

* ญี่ปุ่นถือปัจจัยเหล่านี้มาใช้ในการพิจารณา

๑.	เรื่องอายุ	๔๖.๙ %
๒.	เงินช่วยเหลือครอบครัว	๒๐.๑ %
๓.	ระยะเวลาทำงาน	๔.๖ %
๔.	การศึกษา (ความสามารถ)	๒๐.๕ %
๕.	ท้องถิ่นที่ทำงาน	๗.๒ %
๖.	เงินช่วยเหลืออากาศหนาวและอื่น ๆ	๐.๑ %
	รวม	๑๐๐.๐๐ %

ที่เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศในยุโรปและอเมริกา ทั้งนี้ ก็โดยที่ญี่ปุ่นเพิ่งจะมาเริ่มตื่นตัวเกี่ยวกับความรู้ทางจัดการ (Management) เมื่อหลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ อเมริกันได้นำเอาวิธีการนี้เข้ามาใช้ แต่รู้สึกว่าจะยังไม่ได้ผล

ในระยะหลังนี้อิทธิพลของประเทศตะวันตก ทางด้านวิธีการจัดการงานบุคคล ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมทั้งนำเอา "การประเมินค่าผลงาน" เข้ามาด้วย ความเห็นของยุคใหม่จึงเน้นหนักทางความสามารถมากกว่าอาวุโส ยิ่งภาวะการณ์ของประเทศในปัจจุบันกำลังเร่งพัฒนา ความสำคัญเรื่องความสามารถจึงมีความจำเป็นมากกว่า เพราะถ้าปล่อยให้ผู้มีอาวุโสได้รับการเลื่อนขั้นและมีเงินเดือนสูงขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่นำแรงงานของคนหนุ่มที่มีความสามารถเข้ามาแทนที่ในอัตราค่าจ้างที่ถูกกว่า จะเป็นผลเสียต่อการกระตุ้นให้ผลงานของคนหนุ่มลดถอยลง อีกทั้งจะเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิตหรือต้นทุนการดำเนินงาน ต้องสูงขึ้นโดยใช่เหตุ

วิธีการประเมินค่าของผลงาน

การวัดผลงานในระบบที่ถูกต้อง จึงต้องพยายามทำลายระบบความชอบพอกันทางส่วนตัว และขณะเดียวกันก็ต้องขจัดความอยุติธรรมออกไป ผู้บริหาร ฯ นอกจากจะเน้นถึงความซื่อสัตย์ ความเอาใจใส่แล้ว เรื่องประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญ หลักการในการนำมาใช้กับการประเมินค่าของงาน ควรจะได้พิจารณาตามแบบแผนต่อไปนี้.—

๑. ผู้มีหน้าที่พิจารณาควรจะจัดวางระบบวิธีการที่ถูกต้องขึ้นไว้ เพื่อจะได้ทราบว่าในระยะของช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ผู้ปฏิบัติงานทำงานก้าวหน้าไปได้เท่าใด ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขของความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง

๒. ควรจะมีการทำบันทึกหรือรายงานผลงานเป็นประจำ เพื่อจะได้ทราบถึงความก้าวหน้าและอุปสรรคพร้อมทั้งให้ข้อคิดเห็นแนะนำแก่ผู้ปฏิบัติงาน

๓. ควรจัดทำเนียบการงานเพื่อใช้เปรียบเทียบผลงานระหว่างผู้ปฏิบัติงานด้วยกัน

การพิจารณาผลงานของแต่ละคนกระทำได้โดยการเปรียบเทียบกับพนักงานคนอื่น ๆ ที่มีลักษณะของงานประเภทเดียวกัน โดยยึดถือหลักที่ว่า ต้องควบคุมมากน้อยเท่าใด, รู้งานแค่ไหน, คุณภาพของงานเป็นอย่างไร, ปริมาณของงานสำเร็จออกมาเท่าใด, ปรับตัวเข้ากับงานได้มากน้อยเพียงใด

นอกเหนือไปจากสิ่งที่กล่าวมานี้ ปัจจัยอื่นที่นำมาพิจารณาประกอบ ก็ได้แก่ความน่าเชื่อถือและไว้วางใจ ความตั้งใจจริง และการให้ความร่วมมือ

การเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนขั้น

ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจว่า การเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนขั้น หาใช่การโยกย้ายสับเปลี่ยนหน้าที่การงานไม่ เพราะการเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนขั้นเป็นการย้ายจากงานหน้าที่หนึ่งไปสู่อีกหน้าที่หนึ่งที่ดีกว่าเดิม แต่การโยกย้ายสับเปลี่ยนหน้าที่กระทำไปในรูปจากหน้าที่หนึ่งไปสู่อีกหน้าที่หนึ่งในระดับเดียวกัน

การเลื่อนตำแหน่ง — ผู้ปฏิบัติหน้าที่หนึ่งจะได้รับการปฏิบัติหน้าที่ใหม่ ที่เป็นงานที่ดีขึ้นกว่าเดิม มีหน้าที่ อำนาจ และฐานะสูงขึ้น รวมทั้งรายได้มากขึ้นด้วย เช่น หัวหน้าหน่วยในธนาคารได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าส่วน เป็นต้น

การเลื่อนขั้น— เป็นการปฏิบัติในยามที่ต้องการจะให้ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ที่ใช้ความชำนาญน้อยไปสู่หน้าที่ที่มีความชำนาญมากขึ้น เช่น จากพนักงานนับเงินไปเป็นพนักงานควบคุมการเงิน

การเลือกอาวุโสหรือความสามารถ

เกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นที่ถกเถียงกันมาก ว่าการพิจารณาควรจะเลือกเอาอาวุโสหรือความสามารถเป็นหลัก ถ้าหากประเทศที่มีสหพันธ์กรรมกร น้ำหนักเรื่องอาวุโสดูจะมีภาษีกว่า ทั้งนี้ เพราะเกี่ยวกับระยะเวลาที่ทำงานด้วย แต่ก็มีปัญหาว่าผู้มีวัยวุฒิและทำงานมานานจะมีความสามารถเหนือกว่าเสมอไปหรือไม่ เพราะถ้าหากว่าถือเอาเรื่องนี้เป็นความสำคัญในการ

พิจารณา จะไม่เป็นการบั่นทอนความกระตือรือร้นของผู้เข้ามาปฏิบัติงานใหม่ แต่สามารถปรับตัวเองเข้ากับงานได้เป็นอย่างดีหรือ ?

ถ้าอาศัยหลักของความเป็นธรรม และเพื่อความก้าวหน้าของงาน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสามารถและมีประสิทธิภาพน่าจะได้รับการส่งเสริม โดยเฉพาะประเทศไทยในขณะนี้ไม่มีสหภาพกรรมกร การเน้นถึงความสามารถน่าจะได้รับการพิจารณาเป็นอันดับแรก เพราะอย่างน้อยก็เป็นผลดี ทำให้ผู้มีอาวุโสแต่ขาดความกระตือรือร้นต่อการทำงาน ได้ใช้ความพยายามของตัวเองปรับตัวให้มากยิ่งขึ้น ลักษณะของการทำงานทุกชนิดต่างก็มีจุดมุ่งหวังในผลงานที่มีประสิทธิภาพเป็นที่ตั้ง การเลือกส่งเสริมผู้มีอาวุโส (แต่มีความสามารถน้อย) ก็ดี ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยก็ดี ผู้ที่ตนชอบพอก็ดี ออกจะเป็นสิ่งที่ไม่ชอบด้วยหลักการ หากนักบริหารจะตั้งจุดประสงค์เอาไว้ว่า กิจการของตนจะต้องบรรลุจุดประสงค์ตามที่ตั้งไว้ ควรจะใช้วิจารณญานว่าเราจะเลือกเดินทางใด

หลักการพิจารณาส่งเสริม

๑. การส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานนั้น จะเป็นโดยทางรายงานเพิ่มขึ้น หรือว่าหน้าที่การงานที่ดีกว่าเดิมก็ตาม น่าจะได้เลือกบุคคลในวงการของตนเสียก่อน เพราะดีกว่าการนำบุคคลใหม่จากภายนอกเข้ามา ซึ่งไม่ชอบกับหลักการปฏิบัติ และเป็นการบั่นทอนกำลังใจสำหรับคนภายในด้วย เว้นแต่หน้าที่นั้น ๆ จะต้องการผู้มีความรู้และความสามารถโดยเฉพาะ

๒. หากผู้ปฏิบัติงานกับตน มีโอกาสที่จะได้รับความก้าวหน้าในการงาน แม้จะเป็นในหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ของตนเองก็น่าจะได้รับความสนับสนุน เช่น อาจจะย้ายจากแผนกหนึ่งไปอีกแผนกหนึ่ง เป็นต้น

๓. ควรจะได้จัดลักษณะงานให้ตรงกับความสามารถ ความชำนาญงานและระดับความรู้ และแสดงอันดับขั้นของความก้าวหน้าเอาไว้ในการถือปฏิบัติพร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่า จากหน้าที่อันนี้จะนำไปสู่ตำแหน่งอันใดได้บ้าง เพื่อว่าผู้ปฏิบัติงานจะได้พยายามปรับปรุงตัวเพื่อความก้าวหน้าของตนเอง

อย่างไรก็ดี ระบบการจ่ายค่าจ้างแรงงานของเรา ยังยึดหลักของอายุ การศึกษา เวลาการทำงาน และตำแหน่งหน้าที่เป็นสำคัญ แม้จะเป็นงานชนิดเดียวกัน ถ้าอายุต่างกัน อัตราค่าจ้างแรงงานก็ต่างกันด้วย ระบบ "งานอย่างเดียวกันได้ค่าจ้างเท่ากัน" ยังไม่ได้รับความสนใจ อาจจะเนื่องจากว่ายังไม่มีการจัดสรรงานในหน้าที่ให้เหมาะสมกับความรู้เป็นที่แน่นอนลงไป และยังแยกไม่ออกว่า ลักษณะงานใดควรจะได้พนักงานที่มีระดับความรู้ อายุเท่าใด ปฏิบัติหน้าที่ ทั้งนี้ ก็เพราะความรู้ทางด้านจัดการยังเป็นวิชาใหม่ สำหรับนักบริหารเมืองไทย

ก่อนจะจบบทความนี้ ใคร่จะเสนอปัญหาของบริษัท Wister Corporation ในอเมริกา เกี่ยวกับเรื่องอาวุโสและความสามารถมาเพื่อเป็นอุทาหรณ์ บริษัทนี้ดำเนินธุรกิจ ทางด้านคลังสินค้า ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อบริษัทฯ ต้องการจะซื้อรถยก (Lift truck) มาใช้แทนรถบรรทุกที่มีอยู่แต่เดิม คนงานทั้งหมดก็เห็นชอบด้วย เมื่อรถยกมาถึง หัวหน้าคลังสินค้าได้ให้นาย Chadwick

ทำหน้าที่ดำเนินงานรถนี้ก่อนเป็นการชั่วคราว ครั้นต่อมาที่ปรึกษาทางฝ่ายช่างได้มาให้คำแนะนำแก่คนงานให้ทราบถึงวิธีการใช้รถและรักษารถ ปรากฏว่ามีคนงานชื่อ Fortineau ซึ่งได้เคยใช้รถนี้มาก่อนแสดงให้เห็นว่าสามารถดำเนินงานได้ดีและมีประสิทธิภาพกว่าทุก ๆ คนทางบริษัท ฯ จึงอยากจะให้นาย Fortineau ทำหน้าที่หัวหน้าควบคุม โดยที่ตำแหน่งนี้จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นชั่วโมงละ ๕ เหรียญ นาย Chadwick ก็ได้รับการพิจารณาด้วยเหมือนกัน แต่คนงานทั่วไปไม่เห็นด้วยเพราะนอกจากสองคนนี้แล้ว ยังมีคนอื่นอีกหลายคนที่อยู่ในข่ายที่ควรจะได้รับการพิจารณา เพราะมีอาวุโสในการทำงานมากกว่า ควรจะได้รับการส่งเสริมก่อนเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารของบริษัท ฯ จึงต้องทำการเจรจากับฝ่ายคนงาน กว่าจะตกลงกันได้ว่า ฝ่ายผู้มีความสามารถควรจะได้รับตำแหน่งก็ต้องเสียเวลาโต้เถียงและชี้แจงกันยืดยาว นี่เป็นกรณีของประเทศที่มีสหพันธ์กรรมกรเป็นปากเสียงของคนงาน ถ้าเป็นประเทศที่ยังมิได้มีการสถาปนาสหพันธ์กรรมกรเป็นล่ำเป็นสันเช่น

เมืองไทยเรา การพิจารณาเลือกตัวบุคคลเป็นเรื่องที่มีสารสำคัญเล็กน้อยมาก บุคคลที่มีความสามารถอาจจะไม่ได้รับการแต่งตั้งก็ได้ เพราะคนวงในหรือที่เรียกว่ามือมืด (ความจริงเป็นคน) อาจจะเอาไปเสียก่อน ว่ากันไปทำไม้มี ผู้บริหาร (ควรจะเรียกว่าผู้มีอำนาจ) ย่อมบันดาลให้ทุกอย่างเป็นไปได้ตามประสงค์

หนังสือที่ใช้ประกอบการเขียน

๑. วารสาร "แรงงานสัมพันธ์" ประจำเดือนมีนาคม ๒๕๐๙ เรื่องระบบการจัดการงานบุคคลญี่ปุ่น โดย นายเด่นพงษ์ พลละคร

2. Paul Pigors and Charles Myers. "Personnel Administration Mc Craw - Hill Kogakucha. Tokyo, 1961 PP. 292—304

อรรณพ

ศิลป, ประเพณี, พัฒนาการ ทางเทคนิค, และการออกแบบ

ART, TRADITION, TECHNOLOGY, AND DESIGN

ศิลป (Art) เป็นงานที่สร้างคุณค่าแห่งความพึงพอใจ (Satisfaction Value) อันเป็นคุณค่าทางจิต เป็นอาหารหล่อเลี้ยงและบำรุงจิตโดยตรง เป็นงานสร้างสรรค์ (Creative Work) โดยแท้ เป็นเรื่องของความเป็นตัวของตัวเอง (Individuality) ทั้งผู้สร้างสรรค์และผู้ร่วม (ดูหรือฟัง)

ประเพณี (Tradition) เป็นเรื่องของสังคมมนุษย์ (Social) เข้ามาร่วมงานศิลปได้ก็ในฐานะองค์ประกอบ โดยเป็นผู้ส่งเสริมงานศิลปเป็นแรงดลใจ (Inspiration) ให้ศิลปินเกิดจินตนาการ (Imagination) สร้างสรรค์งาน มิใช่เข้าร่วมในฐานะเป็นแบบฉบับให้ศิลปินลอกหรือแม้แต่เลียนแบบ

ประเพณี (Tradition) ในตัวของมันเองไม่สามารถสร้างพลังสร้างสรรค์ได้ เพราะเต็มไปด้วยแบบฉบับ ซ้ำซาก แต่เป็นเพียงแรงดลใจให้เกิดพลังสร้างสรรค์ เพราะถ้าไม่มีประเพณีก็จะไม่มีวัฒนธรรม (Culture) อันเป็นความต้องการ (Need) การสังคมอีกประการหนึ่ง

ศิลปที่วางรากฐานอยู่กับประเพณีก็จะเป็นงานศิลปที่ขาดอิสระเสรีถูกจำกัดขอบเขต ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ห่างไกลจากแก่นแท้

พัฒนาการทางเทคนิค (Technology) มีความเป็นสากล (Universal) มากกว่าประเพณี ย่อมส่งเสริมพลังสร้างสรรค์ได้สูงกว่า แม้ว่าจะมีพลังในการดลใจ (Inspire) ได้ทัดเทียมกันก็ตาม

พัฒนาการทางเทคนิค (Technology) เป็นผู้สร้างคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอย (Utility Value) ให้แก่มนุษย์ ส่งเสริมความต้องการที่เป็นแก่นแท้ของมนุษย์โดยตรง เป็นตัวสร้างปัจจัยทางวัตถุให้แก่มนุษย์

การออกแบบ (Design) คือการสร้างสรรค์งาน

ภายใต้จินตนาการอันสูงส่งเพื่อสนองมนุษย์ทั้งประโยชน์ทางวัตถุและความพึงพอใจของจิต Modern Design จะต้องไม่ผูกมัดตัวเอง ปราศจากพันธนาการทั้งปวง งานที่สร้างสรรค์จะต้องไม่ดำเนินตามแบบฉบับของประเพณีเก่า ๆ แต่เกิดจากการค้นหาความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ เกิดจากการประสานงานทางจิต คือความพึงพอใจและทางวัตถุ คือประโยชน์ใช้สอย แสดงถึงความอิสระเสรีความเป็นตัวของตัวเอง เป็นผลงานของความนึกคิด ภูมิธรรมและปัญญา อันแสดงสัจจะแห่งจิต ขณะเดียวกันก็ประกอบไปด้วยคุณค่าทางความงาม (Aesthetic Values)

การออกแบบจะสะท้อนให้เห็นคุณธรรมของมนุษย์แต่ละยุค ความต้องการโดยแท้จริงของมนุษย์ตลอดจนสิ่งแวดล้อมนานาประการของมนุษย์ อันหมายถึงวัฒนธรรมและประเพณีของสังคมมนุษย์นั่นเอง

เอกชัย

นักปกครอง กับ ปรัชญาเมธี

มนุษย์ในโลกนี้ ไม่ว่าจะสังกัดอยู่ในระบบการปกครองระบบใด ๆ ก็ตาม จะเป็นเสรีประชาธิปไตย หรือระบบคอมมูนิสต์ หรือราชาธิปไตยก็ตามที เมื่อสรุปแล้วก็แบ่งชนออกได้เป็น ๒ พวก คือ เป็นพวกชนชั้นปกครอง พวกหนึ่ง กับชนชั้นที่ถูกปกครอง อีกพวกหนึ่ง นับตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนถึงปัจจุบันและยังจะต่อไปในอนาคตกาลภายภาคหน้าอีก ก็หาพ้นไปจากสองพวกนี้ไม่

แต่ละลัทธิ แต่ระบบ ต่างก็โฆษณาตัวเองว่าลัทธิของฉัน ระบบของฉันเท่านั้นดี ลัทธิอื่น ระบบอื่นไม่ดี เหมือนกันหมด การที่จะตัดสินว่าระบบใด ลัทธิใดดีนั้นเป็นเรื่องลำบากมาก เพราะแต่ละลัทธิ แต่ละระบบต่างก็มีทั้งส่วนดีและส่วนเสียด้วยกันทั้งนั้น ทั้งนี้

ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และกาละเทศะด้วย ไม่ใช่เห็นเขาทำอย่างไรเราก็จะต้องเอาแบบเขาตะพึดตะพือไป จงถือคติที่ว่า "จงตัดเกือกให้เหมาะกับเท้า อย่าตัดเท้าให้เหมาะกับเกือกเลย" ทุกลัทธิทุกระบบต่างก็แฝงไว้ซึ่งความดีด้วยกันทั้งสิ้น แต่แม้ลัทธิหรือระบบนั้น ๆ จะดีเพียงใดก็ตาม ถ้าผู้ใช้ไม่ดีแล้ว ลัทธิหรือระบบนั้นก็ย่อมไม่อำนวยสุขให้เลย เหมือนกับไฟถ้าเราเอามาใช้สำหรับหุงหาอาหาร หรือเพื่อสร้างความอบอุ่นแล้วไฟก็นับว่ามีประโยชน์อย่างมหาศาล แต่ถ้าเราเอาไฟไปใช้ในทางเผาบ้านเผาเมือง ไฟก็นับว่ามีโทษอย่างมากมายเช่นกัน การที่ไฟจะเป็นสิ่งที่มีคุณหรือโทษนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับตัวไฟเอง แต่ขึ้นอยู่กับผู้ที่ใช้ไฟต่างหาก ลัทธิหรือระบบใด ๆ ก็ตาม คุณหรือโทษมิได้ขึ้นอยู่กับตัวระบบหรือลัทธิเลย แต่ขึ้นอยู่กับผู้ใช้ลัทธิหรือระบบนั้น ๆ ต่างหาก ว่าจะเอาระบบหรือลัทธินั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์หรือโทษแก่สังคม ถ้าผู้ใช้เป็นผู้มีคุณธรรมในจิตใจสูง ก็ย่อมนำระบบหรือลัทธินั้น ๆ ไปใช้ในทางที่จะก่อประโยชน์และอำนวยสุขให้แก่โลก แต่ถ้าผู้ใช้เป็นผู้

ปราศจากคุณธรรมประจำใจแล้ว เขาย่อมนำเอาระบบหรือลัทธินั้นไปใช้ในทางที่จะก่อความหายนะให้แก่โลกอย่างแน่แท้

ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมมีความถนัดไปคนละทางสองทาง ไม่มีใครดอกที่จะเก่งไปเสียทุกอย่าง ผู้ที่อวดตัวว่าเก่งเสียทุกทางนั้น ถ้าไม่ใช่เทวดาผู้วิเศษก็คงเป็นคนบ้าอย่างแน่นอน คนใดที่คิดว่าตนมีความเฉลียวฉลาดไปเสียทุกแง่ทุกมุมนั้นยังหาใช่คนฉลาดที่แท้จริงไม่ แต่ผู้ที่รู้ตัวว่ายังมีความบกพร่องอยู่ตลอดเวลา ผู้นั้นแม้จะยังไม่เป็นคนฉลาดไม่ได้เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่คนประเภทนี้แหละที่จะมีโอกาสได้เป็นนักปราชญ์อย่างแน่นอน ผู้ใดได้ศึกษาเล่าเรียนมาในทางใดโดยเฉพาะ ก็ควรจักได้นำความรู้ของตนไปใช้ในทางที่ตนถนัด ในทางที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ อย่าได้ไปก้าวก่ายวุ่นวายในหน้าที่อื่น ๆ ที่ตนไม่มีความชำนาญเลย เพราะการกระทำเช่นนั้น ย่อมก่อให้เกิดความสับสน ความไม่เป็นระเบียบขึ้นในวงสังคม และการที่สังคมโดยทั่ว ๆ ไปต้องวุ่นวาย

สับสนอลเวงกันอยู่ทุกวันนี้ ก็มิใช่เพราะความก้าวก่ายในหน้าที่ของกันและกันหรือ ? เมื่อเกิดการก้าวก่ายกันขึ้นเช่นนี้ เราจะหาความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้อย่างไร? เมื่อสังคมใดปราศจากระเบียบเสียแล้ว สังคมนั้นย่อมไปเรียบ ถึงจะเรียบบ้างก็ไม่ถึงร้อย อาจจะเรียบสัก ๑๕-๒๐ % เท่านั้น เมื่อสังคมนั้น ๆ ไม่เรียบถึงร้อยเปอร์เซ็นต์แล้ว ความเป็นธรรมย่อมเป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง เมื่อความเป็นธรรมไม่มีแล้ว ความสงบสุขจะมีได้อย่างไร ?

ดังนั้นชนชั้นปกครอง ซึ่งเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ และความสงบสุขของประชาราษฎร์จึงจำต้องเป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจอันสูงสุดและต้องเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดที่สุดของสังคมนั้น ๆ ถ้าชนชั้นปกครองเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญามีแต่อาวุธคอยค้ำจุนบัลลังก์อยู่เพียงอย่างเดียวแล้วความเป็นธรรมย่อมจะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นในสังคมนั้นเลย เพราะเขาจะต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาบัลลังก์ของตนไว้ตลอดกาล ต้องคอยหวาดระแวงอยู่

ตลอดเวลา ในที่สุดก็จะกลายเป็นทรราช เพราะทรราชนั้นจะต้องใช้อำนาจทุกอย่างที่มีอยู่เพื่อรักษาไว้ซึ่งอำนาจของตัวเสมอ ในระบบทรราชนี้ ใครจะโงหัวขึ้นมาตีเสมอหรือแสดงว่ามีความรู้ความเฉลียวฉลาดเกินไปหาได้ไม่ เขาจะต้องถูกปราบถูกกำจัดให้หมดไป เมื่อพวกทรราชต้องหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ เขาจำต้องจ้างสายลับไว้มาก ๆ เพื่อคอยฟังดูว่าใครจะคิดมิดีมิร้ายบ้าง ใครชุมนุมกันมิได้เป็นอันขาด บรรดาทรราชทั้งหลายจะพยายามป้องกันมิให้ราษฎรได้มีความรู้ความสามารถจนเกินไป เพราะเกรงว่าจะเป็นภัย เป็นอันตรายต่อบัลลังก์ของตน ทรราชจะต้องหาวิธีป้องกันมิให้ราษฎรร่ำรวยขึ้นมา เพราะเกรงว่าราษฎรอาจใช้ความร่ำรวยนั้นทำลายบัลลังก์ของตนได้ และบรรดาทรราชเหล่านั้นจะพยายามให้อำนาจแก่พวกสตรีให้มากที่สุด เพื่อใช้สตรีนั้นเองเป็นสายลับและก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทในระหว่างพวกผู้ชายด้วยกัน ถ้าชาติใดประเทศใดได้ชนชั้นปกครองเป็นทรราชแล้ว ชาตินั้นประเทศนั้นย่อม

เต็มไปด้วยความเดือดร้อน จะหาความสงบสุขได้โดยยากอย่างยิ่ง

ถ้าชาติใด ประเทศใด ได้นักปกครองที่เป็นปรัชญาเมธี หรือนักปกครองผู้ใดมีจิตใจข้องอยู่ในปรัชญาและความเฉลียวฉลาด กับมีความเป็นผู้นำทางการเมืองอยู่ในบุคคลเดียวกันแล้ว ชาตินั้นประเทศนั้นย่อมจักพ้นจากความทุกข์ยากโดยประการทั้งปวง เพราะปรัชญาเมธีนั้นย่อมเป็นบุคคลที่ทำอะไรอย่างมีเหตุผล ไม่ลุแก่อำนาจ ยอมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเสมอ และจะพยายามปรับปรุงตัวเองอยู่ตลอดเวลา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับประชาชนด้วย ถ้าประชาชนยังโง่เขลาอยู่ การปกครองย่อมจะดำเนินไปด้วยดียากสักหน่อย ผู้ปกครองจะต้องพยายามหาวิธีที่จะทำให้ประชาชนได้มีการศึกษาดีขึ้น ให้เป็นคนรู้จักใช้เหตุผล ถ้าประชาชนฉลาดขึ้น การปกครองด้วยเหตุผลย่อมดำเนินไปได้โดยสะดวกและง่ายดาย เราจะหวังให้ได้รัฐบาลที่ดีครองบ้านครองเมืองที่ดีไม่ได้จนกว่าจะได้

สร้างผู้คนพลเมืองให้ดีเสียก่อน ผู้คนพลเมืองที่ดีนั้น จะต้องรู้จักหน้าที่ มิฉะนั้นจะก้าวก่ายกัน พวกที่เป็นทหารมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ก็ต้องทำหน้าที่ป้องกันให้เต็มมือ ไม่ใช่ใช้อาวุธนั้น ๆ ไปในทางค้ำจุนบัลลังก์ของนักการเมือง เป็นตำรวจมีหน้าที่พิทักษ์สันติราษฎร์ก็ต้องใช้อาวุธไปในทางที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ปวงชน ไม่ใช่ใช้อาวุธไปในทางขู่เข็ญประชาชน พวกที่เป็นนักศึกษาหาความรู้ในทางวิทยาศาสตร์ หรือศาสนาปรัชญาก็ต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอนพลเมืองให้มีความเฉลียวฉลาดยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะพลเมืองนั้นถ้าถูกนำโดยคนโง่ซึ่งไม่มีวิชาความรู้แล้ว ก็ย่อมจะปราศจากระเบียบวินัยและในที่สุดก็จะถึงซึ่งความพินาศ พลาโตได้กล่าวว่า "ความพินาศย่อมมาสู่เมืองซึ่งนายพานิชผู้หัวใจพองโตด้วยความกระหายเงินตรา ได้รับสถาปนาให้นั่งแป้นเป็นผู้ปกครอง" หรือพูดอย่างง่าย ๆ ก็คือถ้าผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ พยายามใช้อำนาจของตนไปในทางแสวงหาประโยชน์ใส่ตัว และบริวารโดยทางที่ผิด เช่น

ใช้อภิสิทธิ์ในการค้าเป็นต้น เพื่อกอบโกยเงินทองเข้ากระเป๋าแล้ว ย่อมทำได้ง่าย ประเทศใดชาติใดมีนักปกครองที่พยายามใช้สิทธิหาผลประโยชน์ให้แก่ตัว แก่พรรคพวกแล้ว ประเทศนั้น ชาตินั้นย่อมจะประสบแต่ความยุ่งยากเดือดร้อนตลอดเวลา ระบบอภิสิทธิ์นี้นับว่าเป็นภัยต่อการเศรษฐกิจอย่างมหาศาล และความยุ่งยากในทางเศรษฐกิจที่เกิดจากอภิสิทธิ์ชนนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่พ้นวิสัยซึ่งเศรษฐกรใด ๆ จะแก้ได้ เพราะมันมีเงื่อนปมสลับซับซ้อนมากเหลือเกิน

ไม่ว่าในการปกครองระบบใด ๆ ก็ตาม ถ้าชนชั้นปกครองเป็นคนโง่ไม่ยอมรับฟังเหตุผล ดันทุรังแต่ใช้อำนาจถ่ายเดียวโดยขาดความยับยั้งชั่งใจแล้ว ความเดือดร้อนย่อมเกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว บางระบบต้องพินาศไปเพราะรัฐบาลมุ่งแต่หวงอำนาจไว้จนเกินไป บางระบบก็หมดไปเพราะรัฐบาลมุ่งแต่จะกอบโกยผลประโยชน์เข้ากระเป๋ามากเกินไป แม้การปกครองระบอบประชาธิปไตยนี้ก็เถิด ก็มีหวังคว่ำได้เหมือนกัน ถ้าประชาชนหรือรัฐบาลใช้เสรีภาพกันจนฟุ้มเฟือยเกินไปในระบอบประชา

ธิปไตยนั้น หลักใหญ่อยู่ที่ว่าทุกคนย่อมมีสิทธิ์เสมอภาคกัน ในการเข้ารับตำแหน่งบริหารและกำหนดนโยบายของชาติ แต่ถ้าประชาชนได้รับการศึกษาน้อย ก็ย่อมไม่สามารถที่จะคัดเลือกบุคคลที่ดี ๆ และฉลาดเข้าไปแทนตัวได้ ใครพูดดี ด่ารัฐบาลเก่ง ๆ ปากตระไกรพูดให้ถูกใจประชาชน ประชาชนก็ชอบ และมักจะได้รับเลือกเข้าไปนั่งในสภาแทนประชาชนเสมอ การที่เราจะเลือกผู้ใดเข้าไปแทนตัวในการบริหารประเทศนั้น จำต้องเลือกเอาบุคคลที่ได้ผึกฝนอบรมในทางการเมือง การปกครองโดยเฉพาะเข้าไป ไม่ใช่เลือกเอาคนที่ไม่รู้เรื่องอะไร นอกจากด่าเก่ง พูดเพราะเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย เมื่อเราเจ็บป่วย ก็ต้องเรียกหาหมอที่ชำนาญในการรักษาโรคนั้น ๆ มารักษา เมื่อเราจะไถนา ก็ต้องใช้ควายใช้วัวฉันใด เมื่อเราจะต้องเลือกผู้แทนตัวเราเข้าไปบริหารประเทศ ก็ต้องเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถในทางการเมือง การปกครองโดยเฉพาะเข้าไป ไม่ใช่ใครก็ได้ ผู้ที่จะชื่อว่าเป็นพลเมือง

ดีนั้น จำต้องหมั่นแสวงหาความรู้อยู่เสมอ ถ้าสงสัยก็ต้องหมั่นซักถามผู้รู้ ไม่ใช่ใครว่าอะไรมาเราก็เชื่อไปเสียหมด จะต้องรู้จักนำมาพินิจพิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน ก่อนที่จะตัดสินทำอะไรลงไป มิฉะนั้นเราท่านก็คงจะต้องได้รับความผิดหวังอยู่ตลอดเวลา

ถ้าประชาชนได้รับการศึกษาสูง มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดแล้ว ย่อมรู้จักเป็นตัวของตัวเอง ใครจะจูงไปได้ไม่ง่ายเลย ย่อมเป็นผู้มีจิตใจมั่นคงมีเหตุผล เป็นของตัวเอง ย่อมไม่คลอนแคลนและหวั่นไหวไปตามลมปาก หรืออำนาจของผู้ใด แม้บางคราวอาจจะต้องพ่ายแพ้ในการสงครามก็ตาม แต่นั่นมิได้หมายความว่าจิตใจของเขาจะพ่ายแพ้ไปด้วยเลย อย่างในสมัยที่เอเชียกำลังรุ่งเรืองด้วยศาสนา ทั้งพุทธศาสนา ศาสนาฮินดูและศาสนาโซโรอัสเตอร์นั้น แม้ว่าพระเจ้าอะเล็กซานเดอร์จะยกกองทัพมาตีบ้านเมืองในเอเชียได้อย่างมากมายก็ตาม แต่พระเจ้าอะเล็กซานเดอร์หาได้ตีจิตใจชาวเอเชียแตกไม่ ตรงข้าม พระเจ้าอะเล็กซาน-

เดอร์และบริวารกลับถูกชาวเอเชียกลืนจิตใจไปจนหมดสิ้น เราจะเห็นว่าผู้มีอำนาจหรือชนชั้นปกครองนั้น ถึงจะมีอำนาจราชศักดิ์สูงส่งเพียงใด ถ้าเป็นผู้ที่ปราศจากเหตุผล ปราศจากคุณธรรมแล้ว ย่อมหาเอาชนะจิตใจของประชาชนอย่างแท้จริงได้ไม่ แต่ถ้านักปกครองผู้ใดเป็นปรัชญาเมธิรู้จักปกครองหมู่คณะ ประเทศชาติด้วยเหตุผลแล้ว ไม่จำเป็นเลยที่เขาจะต้องใช้กำลังอาวุธเข้าค้ำจุน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านับได้ว่าเป็นบุคคลคนเดียวเท่านั้นในโลกนี้ที่ได้ชื่อว่าเป็นทั้งศาสดา ปรัชญาเมธิ และนักปกครองที่เยี่ยมยอดจริง ๆ พระองค์สามารถเอาชนะจิตใจชนทุกชั้นวรรณะ ทุกเพศ ทุกวัยได้ตลอดมา ขนาดโจรองคุลิมาลซึ่งฆ่าคนมาเสียมากต่อมาก หรือแม้แต่พระเทวทัต ศัตรูที่มุ่งร้ายต่อพระองค์ตลอดเวลา ในที่สุดก็ต้องสยบอยู่แทบพระบาทของพระองค์ พระองค์สามารถเอาชนะจิตใจคนทุกคนแม้กระทั่งศัตรู ก็ด้วยอาศัยพระเมตตากรุณานั่นเอง พระองค์รู้จักใช้ธรรมให้เหมาะสมกับอุปนิสัยของแต่ละคน พระองค์เป็นนักจิตวิทยาที่ยอดเยี่ยม พระองค์ไม่เคยใช้

อำนาจใดๆ เลย แต่พระองค์ก็ทรงสามารถเอาชนะจิตใจของคนทั้งหลายได้ จนตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ และดูเหมือนจะเป็นนักปกครอง และปรัชญาเมธีจริง ๆ เพียงพระองค์เดียวเท่านั้นที่สามารถดำรงตนอยู่ได้โดยสวัสดิภาพตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ แต่เมื่อหันมาดูนักปกครองสมัยนี้บ้าง จะเห็นว่าส่วนมากอยู่ได้ด้วยอำนาจ และไม่ค่อยมีเหตุผลนัก ไม่ค่อยยอมฟังความคิดเห็นของใครทั้งสิ้น ถือแต่อารมณ์เป็นใหญ่ ทำอะไรตามใจตัวเองมากเกินไป แม้ถึงจะนั่งอยู่บนบัลลังก์ แต่ก็เต็มไปด้วยความหวาดระแวงตลอดเวลา หาความสุขกายสบายใจจริง ๆ เกือบไม่ได้เลย เมื่อนักปกครองคอยเฝ้าแต่หวาดระแวงว่าคนอื่นจะแย่งอำนาจอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้จะเอาสมองเอาความคิดที่ไหนมาใช้เพื่อบรรเทาทุกข์ บำรุงสุขของประชาราษฎร์เล่า คงมีแต่การครุ่น-คิดอยู่แต่ว่าทำอย่างไรฉันจึงจะครองบัลลังก์ได้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ทำอย่างไรฉันจึงจะกำจัดบุคคลที่ฉันระแวงว่าเป็นศัตรูของฉันให้หมดสิ้นไป น่าอนาถ

แต่ถ้าหากนักปกครอง เป็นผู้ที่ปกครองประชาราษฎร์ด้วยคุณธรรมความดี ด้วยสติปัญญา อย่างมีเหตุผล แทนที่จะปกครองด้วยอาวุธตามอารมณ์แล้วนักปกครองผู้นั้นย่อมเป็นที่รักที่นับถือของประชาชน ย่อมได้รับการเคารพเทิดทูนตลอดเวลา และจะเป็นนักปกครองที่ไม่มีวันตกจากบัลลังก์อย่างแน่นอน ดังนั้นนักปกครองกับปรัชญาเมธี จึงไม่ควรที่จะแยกจากกันเลย ถ้าหากนักปกครองเป็นปรัชญาเมธี หรือ ปรัชญาเมธีจะได้เป็นนักปกครองแล้วไซร้ เขาย่อมจะดำเนินการปกครองโดยใช้เหตุผล ไม่ใช่โดยอารมณ์ และเมื่อนักปกครองรู้จักใช้เหตุผล รู้จักยอมฟังความคิดเห็นของผู้อื่นบ้างแล้ว ก็ย่อมไม่เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งอารมณ์ รู้จักแพ้รู้จักชนะ เมื่อถึงคราวจะต้องแพ้ ก็ต้องยอมแพ้ เมื่อถึงคราวชนะก็ไม่หยิ่งผยอง เมื่อนักปกครองไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลายโดยรอบคอบแล้ว ความผิดพลาดก็ย่อมไม่เกิดขึ้น แม้หากจะเกิดมาบ้างก็คงเป็นส่วนน้อยเท่านั้น แม้ราษฎรจะ

ต้องเชื่อฟังและเคารพตัวกฎหมายของบ้านเมือง แต่ถ้ากฎหมายนั้น ๆ ไม่มีความยุติธรรมแล้ว รัฐบาลที่ดี นักปกครองที่ดีก็ควรจะเปิดโอกาสให้ราษฎรได้มีสิทธิที่จะประท้วง และวิพากษ์วิจารณ์กฎหมายนั้น ๆ ได้โดยเสรีโดยวิธีนี้เท่านั้นที่จะนำสันติสุขมาสู่ชุมชนได้ เพราะไม่มีมนุษย์หน้าไหนดอก ที่เขาจะทนเคารพกฎหมายที่เขาไม่อาจวิพากษ์วิจารณ์ได้ตลอดไป มันอาจจะถึงจุดระเบิดเข้ามีวันหนึ่งก็วันใดเป็นแน่แท้ ฉะนั้นรัฐบาลหรือผู้ปกครองที่ดีจึงควรมีใจกว้างพอที่จะเปิดโอกาสให้ประชาราษฎร์ได้มีสิทธิเสรีภาพที่จะวิพากษ์วิจารณ์ตน และผลงานของตนได้อย่างเต็มที่ เพราะไม่มีใครดอกที่จะทำอะไรโดยไม่ผิดพลาดเลย แม้จะมีคนเคยพูดว่า "ผู้ที่ไม่ได้ทำอะไรผิดพลาดเลยก็คือคนที่ไม่ได้ทำอะไรเลยนั่นเอง" แต่ข้าพเจ้าก็ยังไม่เห็นด้วยกับคติข้อนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้ที่ไม่ทำอะไรเลยนั่นแหละ คือผู้ที่ทำผิดอย่างเต็มประตูทีเดียว เพราะบุคคลประเภทนี้ เป็นคนรกโลกมากกว่า เมื่อเกิดมาแล้วไม่ได้ทำคุณประโยชน์อะไรให้แก่โลกเลย จะอยู่ให้รกโลกไปไยเล่า? ข้าพเจ้าคิดว่า

คนที่ทำอะไรผิดพลาดนั่นแหละดีเสียยิ่งกว่าคนที่ไม่ยอมทำอะไรเลย เพราะถ้าไม่รู้จักผิดเสียบ้าง จะรู้จักความถูกได้อย่างไร เด็กที่ไม่เคยจับไฟ จะรู้ว่าไฟร้อนได้อย่างไร พระพุทธเจ้าเองถ้าไม่ได้ผ่านชีวิตทางโลกียวิสัยอย่างโชกโชน และไม่ได้ผ่านการทรมานตนอย่างเคร่งเครียดมาแล้ว จะทรงทราบได้อย่างไรว่า ทั้งสองอย่างนั้นเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง เพราะไม่ได้เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะนำเราไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ไม่ว่าอะไรย่อมมีทั้งคุณและโทษผสมกันอยู่เสมอ แต่การที่อะไรจะมีคุณและโทษแค่ไหนเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลที่นำเอามาใช้ต่างหาก ไฟอาจเอามาใช้หุงข้าวต้มแกง หรือจุดให้เกิดแสงสว่างก็ได้ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณอนันต์ แต่ถ้าเราเอาไฟนั้นไปใช้ในทางเผาบ้านเผาเมือง ไฟก็ย่อมก่อให้เกิดโทษมหันต์เช่นกัน ฉะนั้นไม่ว่าอะไรจะมีคุณหรือโทษนั้นขึ้นอยู่กับใจของมนุษย์ต่างหาก ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับตัววัตถุเองเลย

การปกครองก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าระบบใด ๆ

ก็ตามย่อมมีทั้งส่วนดีและส่วนเสียคละกันอยู่ แล้วแต่จะเพ่งมองในแง่ไหนต่างหาก แม้ว่าการปกครองนั้น ๆ จะมีทฤษฎีที่เลอเลิศเพียงใดก็ตาม ถ้านักปกครองเป็นผู้ที่ไร้ปัญญา ปราศจากวิจารณญาณ ไม่ตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตไร้ความยุติธรรมแล้ว เขาก็จะปกครองประชาชนให้มีความสงบสุขหาได้ไม่ แต่ถ้านักปกครองเป็นผู้ตระหนักในเหตุผล ไม่ใช่คนเจ้าอารมณ์ที่ชอบทำอะไรตามอำเภอใจแล้วเขาย่อมดำเนินการปกครองไปได้ด้วยดี มีความยุติธรรม มีเหตุผล มีสติปัญญารอบคอบย่อมอาจที่จะนำประเทศชาติผ่านพ้นวิกฤติกาลต่างไปได้ด้วยดี ซึ่งนั่นย่อมหมายความว่านักปกครองนั้น ๆ จะต้องมีความเป็นปรัชญาเมธีอย่างสมบูรณ์อยู่ในตัวด้วย เมื่อนักปกครองเป็นปรัชญาเมธีเช่นนี้แล้ว เขาย่อมปกครองประชาราษฎร์โดยธรรม โดยเหตุผล ไม่ใช่โดยอารมณ์ โดยอาวุธ และก็จะไม่ต้องคอยหวาดระแวงภัยใด ๆ จนถึงกับไม่เป็นอันกินอันนอนอีกต่อไป แต่เมื่อไรหนอเราจึงจะได้นักปกครองที่เป็นปรัชญาเมธี หรือได้

ปรัชญาเมธีมาเป็นนักปกครองบ้าง แต่ก็มิใช่เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ตัวอย่างเคยมีมาแล้ว พระพุทธองค์ที่ทรงจัดว่าเป็นนักปกครองชั้นยอดและสามารถปกครองคณะสงฆ์และบริษัทด้วยดีตลอดมานั้น มิใช่เพราะพระองค์เป็นปรัชญาเมธีดอกหรือ? หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งก็ว่าความเป็นปรัชญาเมธีของพระองค์นั่นเอง ที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นนักปกครองที่ยอดเยี่ยมของโลกได้ ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างมากที่จะได้เห็นบรรดาชนชั้นปกครองทั้ง-หลายได้เป็นผู้มีความเป็นปรัชญาเมธีบ้าง แม้ไม่มากก็น้อย เพราะคนที่มีอำนาจ แต่ขาดปัญญานั้นก็คงไม่ผิดกับควายเขาเกกนั่นเอง

ความหวังของข้าพเจ้าจะสัมฤทธิ์ผลแค่ไหนเพียงใดนั้น ก็ยังมืดมนต์อยู่เพราะความเป็นปรัชญาเมธีนั้นมิใช่เป็นได้ง่าย ๆ ยิ่งคนที่มัวเมาในอำนาจวาสนาด้วยแล้วเห็นจะยากสักหน่อย เพราะบุคคลประเภทนี้มักจะเชื่อตัวเองมากเกินไป คอยแต่จะคิดว่า "ของฉันเท่านั้นดี ของฉันเท่านั้นถูก ของฉันดี ของคนอื่นไม่ดี ของคนอื่นผิดทั้งสิ้น" และการเอาเหตุผลไปใช้กับคนโง่

คนพาลนั้น บางทีก็มีอันตรายมากอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าหากว่าจะเป็นไปได้ คือโลกจะสามารถสร้างนักปกครองที่เป็นปรัชญาเมธีหรือสร้างปรัชญาเมธีให้เป็นนักปกครองได้มาก ๆ แล้ว โลกนี้คงเต็มไปด้วยสันติสุข เต็มไปด้วยมิตรภาพ ภราดรภาพอย่างแน่นอน.

จำนงค์ ทองประเสริฐ

ขอขอบพระคุณอย่างสูงที่ได้กรุณาอนุญาตให้นำมาลงพิมพ์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์ 112-116 ถนนบริพัตร สำราญราษฎร์ พระนคร โทร. 810511
นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์โฆษณา 2511

เสี้ยวจันทร์ที่ขอบฟ้า

เร่งวันเวลาเดือนปี

ลมหายใจวูบนี้

ทอนชีวิตสู่อวสาน

คลื่นลมในท้องสมุทร

กระเพื่อมไหวท่อนเหนือชะง่อน

พระจักรธัมรงคลายพากย์นคร

รูปเงาผู้กร่อนไพร่ระฤดูกาล ๆ

[illegible]

มีนาค ๒๕๓๐